

Микола ЛЕСЮК

Мова

ЧИ

ЯЗИК?

МИКОЛА ЛЕСЮК

НБ ПНУС

813545

МОВА чи ЯЗИК?

Рідний⁵
університетський⁵
бібліотеці —
автор Лещинський —

8. XII - 18 р

Івано-Франківськ
«Місто НВ»
2017

УДК 81'24:811.161.2

ББК 81 (4Укр)

Л-51

811.161.2

Автор: **Микола Лесюк**

Книжка рекомендована до друку Вченою радою Факультету філології ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (протокол № 10 від 29 червня 2017 року).

Рецензенти:

Скаб Мар'ян Стефанович – доктор філол. наук, професор, завідувач кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; -

Тишківська Надія Яківна – канд. філол. наук, доцент; доцент кафедри української мови ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Лесюк М. П.

Л-51 Мова чи язык? / Микола Лесюк. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. – 416 с.

ISBN 978-966-428-540-4

У цій книжці розглянуто найпоширеніші помилки, які трапляються в українському усному та писемному мовленні. У більшості випадків вони зумовлені впливом російської мови, яка заповонила українські телеканали та радіостанції FM, займає панівне становище в урядових кабінетах, у деяких вищих та середніх спеціальних навчальних закладах, юриспруденції, правоохоронних органах тощо. Цей вплив особливо відчутний і в побутовій сфері. У праці максимально охоплені й описані найбільш вразливі місця в мовленні людей, випадки неправильного використання тих чи інших фонетико-орфоепічних чи граматичних форм, запропоновані правильні, нормативні форми сучасної української літературної мови, які треба вживати замість помилкових.

Для учнів загальноосвітніх шкіл, журналістів, працівників державних установ, а також студентів і викладачів рідної мови, які дбають про її чистоту і краще бачать бажання удосконалити свої знання з мови, оволодіти її граматикою в повсякденному житті.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА УДК 81'24:811.161.2

813545

ББК 81 (4Укр)

ISBN 978-966-428-540-4

© Лесюк М. П., 2017

ВСТУП

*Той, хто зневажливо ставиться
до рідної мови, не може й сам
викликати поваги до себе.*

Олесь Гончар

Високошановні читачі! Пропонуємо до Вашої уваги цикл етюдів про українську мову, в яких розглянуто помилки, що трапляються в українському усному та писемному мовленні. Ці помилки викликані впливом російської мови, який відчутний як в офіційній, так і побутовій сфері. На жаль, є немало людей, які чи просто зневажають рідну мову, чи байдуже ставляться до неї, мовляв, „какая-ра-зніца“¹, якою мовою спілкуватися. Таке ставлення до мови більш характерне міським мешканцям, особливо Східної та Південної України, які віддають перевагу „язику“, зневажаючи свою рідну мову,

---

¹ Вислів принципової і відважної поборниці української мови, киянки Оксани Яблучанської.

хоча байдужих до мови людей можна зустріти в будь-якому регіоні нашої держави. Натомість мудрі люди, письменники, вчені, культурні діячі різних країн світу завжди захоплювалися українською мовою, давали високу оцінку її фонетико-орфоепічним та граматичним особливостям.

Запропоновані роздуми про нашу мову, про найбільш вразливі її місця щодо впливу на неї чужої мови були апробовані й озвучені упродовж 2016 року на Івано-Франківському обласному радіо, а також на обласному радіо-FM „Карпати“ й отримали чимало схвальних відгуків, а ще більше запитань. Тому виникла ідея зібрати рекомендації щодо вибору правильної мовної форми і видати їх окремою книжечкою, яка була б доступна найширшим колам небайдужих читачів, яких, на щастя, є все-таки більше, ніж байдужих до рідної мови. У книжці читач знайде захоплені вислови діячів світової культури про українську мову та її евфоніч-

ність, познайомиться із засобами створення милозвучності, характерними українській мові, побачить основні помилки, яких слід уникати в межах окремих частин мови, типові орфоепічні помилки, скальковані з російської мови численні фразеологізми, багато інших неправильних постійних словосполучень, зверне особливу увагу на словник росізмів — окремих лексем та словосполучень, які не мають права „громадянства“ в сучасній українській літературній мові, на слова-паразити, якими засмічене мовлення багатьох людей, на жаргонну лексику та вульгаризми, якими рясно пересипане усне мовлення окремих індивідів (на жаль, і юнаків та дівчат), та інші питання.

Книжечку ми назвали „Мова чи язик“ не випадково. У кожної людини є язик, але не кожен знає і поважає свою мову. Та язики є і в тварин, але вони розмовляти не вміють. Пам’ятаєте, як у Павла Глазового продавчиня на докір покупця, що вона живе в Україні і не знає мови, за-

явила: „У мене єсть свой язык, ні к чьому мнє мова“. На те „...сказав їй мудрий дід: / Цим пишатися не слід, / Бо якраз така біда в моєї корови: / Має, бідна, языка, та не знає мови“.

Від слова мова у нас є дуже багато похідних. Є дієслова *мовити, вмовити, промовити, замовити, відмовити* та багато інших; іменники *промова, передмова, відмова, вимова, змова, умова, перемовини, замовлення, замовляння* та інші; прикметники *промовистий, безмовний, безумовний, велемовний, мовчазний* тощо.

Слова із коренем **-мов** (поряд з іншими) колись були об'єктом кандидатської дисертації нині відомої вченої Марії Голянич², письменник Олекса Різників³ в укладеному ним кореневому словнику

---

² Голянич М.І. Словотворні поля коренів зі значенням говоріння в сучасній українській мові: Автореф. дис. ...канд.філол.н. К.,1979. – 24 с.

³ Див.: Різників О. Словогрона духу. Новий кореневий словник / Олекса Різників // Одеса, 2015. – С. 122–127

зібрав понад 80 слів із коренем **-мов**. Наводить цілу низку слів із цим коренем та з російськими відповідниками Валентин Кожевніков⁴. продемонструвавши універсальність цього кореня, переваги української мови над російською. Ось його деякі приклади: *розмова – беседа, мовлення – вещание, домовленість – договорённость, скоромовка – скороговорка, промовистий – выразительный, намова – подстрекательство, обмова – клевета, немовля – грудной ребёнок, невгамовний – неугомонный* і под.

Є чимало прикладів, коли в російській мові просто немає аналогів українському слову з коренем **-мов**. Якби за такими моделями утворювати російські слова, як в українській, то *відмовитися* було б *від'язикатися* (про це слово ще буде далі), *безмовний* був би *без'язикий*, *немовля*, як бачимо, аж двома словами

---

⁴ Кожевніков В. Сувора розмова про „язик“ і мову / Валентин Кожевніков // – К., 2011. – С.27.

треба перекласти. А як перекласти, наприклад, *співомовки*? Таких прикладів можна б наводити безліч, але не з метою принизити російську мову, вона й справді багата під пером російських класиків, а з тим, щоб продемонструвати величезні можливості і красу української мови, показати, що вона не гірша від російської і багатьох інших світових мов (далі ми це побачимо у відгуках і цитатах видатних людей), тому її не варто соромитися, ігнорувати, зневажати. Шануймо нашу рідну мову!

НЕЛЕГКА ДОЛЯ НАШОЇ МОВИ

Справедливо стверджують, що доля мови залежить від долі її носія, і це правильно. Якщо етнос успішний, має свою державу, то вона й дбатиме про нього, про його історію, культуру, берегтиме недоторканність і чистоту рідної мови. Історія України в загальних рисах відома кожному її громадянину, хоча нам подавали її в спотвореному вигляді. Від середньовіччя Україна не мала своєї державності. Центральна та Східна її частини були під тяжким ігом Росії, Галичина та Волинь – під Польщею, Буковина – під Румунією. Кожна із цих держав намагалася нав'язати свою мову, усіляко асимілювати мову автохтонного населення, що не могло не відбитися на свідомості значної частини українців, на чистоті української мови. Найбільш шкідливий вплив на нашу мову мала (і має) російська мова. І не тільки через постійну присутність російської мови в Україні. Тривалий час і Україна-Русь, і Московія використовували як літературну одну мову – церковно-

слов'янську, яку пізніше Московія привласнила собі і послуговується нею й до цього часу.

Отже, причина такого всеохопного впливу російської мови на українську проста: в Україні кілька століть панувала російська мова, причому щупальця Москви в справі нав'язування російської мови простягалися навіть у Галичину. Українській громадськості відомі ті численні циркуляри та постанови, які забороняли, принижували, зневажали українську мову. Переслідування української мови розпочалося ще за царя Олексія Романова (друга половина XVII ст.), тобто після так званого возз'єднання, і тривало до розпаду великої радянської імперії. На жаль, і сьогодні умови для розвитку рідної мови в Україні не найкращі, вона перебуває в загроженому стані й тепер. В усі часи московсько-більшовицького поневолення українську мову вважали хлопською, селянською, другорядною, другосортною. Однак ні романовські та петровські укази, ні валуєвські циркуляри, ні олександрівсько-емські акти, ні сталінські заборони, ні суловсько-бреж-

невські постанови не змогли вбити душу українського народу – його мило-звучну мову і мелодійну пісню. Хоч наша мова й була загнана „під селянську стріху“, вона воскресала, як фенікс, відроджувалася, розквітала, чарувала і милувала слух. Дарма, що наш народ був поневолений фізично, та його могутній дух залишався нескореним, і саме в народному середовищі народилися зразки неперевершеної поезії, а його генії й таланти високо піднесли авторитет рідного слова. Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Олесь Гончар, Дмитро Павличко, Ліна Костенко, інші майстри художнього слова піднесли українську мову до рівня найрозвиненіших мов світу; своїми високохудожніми творами вони сприяли тому, що про нас, українців, про нашу культуру дізналися далеко за межами України.

НАШЕ ДИВО КАЛИНОВЕ

Епітети на зразок „милозвучна“, „солов’їна“ – це не просто слова. Говоримо так не тому, що це наша рідна мова, і для кожної людини вона найприємніша і найлюбіша. Найвищу оцінку, відзначаючи особливу милозвучність нашої мови і високу поетику нашої пісні, давали їй прогресивні зарубіжні політичні та культурні діячі, які в усі часи ставилися з великою повагою і щирим захопленням до української мови. Є дані про те, що в 1934 році в Парижі відбувся конкурс мов, на якому третє місце присудили українській мові. Ось як про це писав у журналі „Україна“ за 13 квітня 1990 року популярний російський письменник Юліан Семйонов: „Я дуже люблю українську мову. Чарівна мова. Не випадково ж вона посіла третє місце в Парижі... Перше місце дісталось французькій. Не тому, що конкурс відбувався в Парижі. Я знаю цю мову – дуже милозвучна й красива. Друге присудили перській. До речі, я вивчав фарсі в університеті. Мова багатюща на образи, метафори, епітети. Третьою була

українська. Чомусь на Україні про те мало кому відомо. Це велика біда, коли народ, особливо молодь, погано знає свою культуру, свою історію⁵.

Незважаючи на високі якості французької мови, П'єр Шевальє, фанцуз, який за часів Хмельниччини командував загonom українських козаків, у своїй праці „Історія війни козаків проти Польщі“ ще в 1663 році писав про українську мову: „Вона дуже ніжна й сповнена пестливих виразів та надзвичайно витончених зворотів“⁶.

Німецький поет Фрідріх Боденштедт, який тривалий час проживав у Москві, подорожував Україною й перекладав німецькою мовою українські пісні, у своїй праці „Поетична Україна“ (1845 р.) замилювано, із захопленням відзначав: „Укра-

---

⁵ Цитуємо за статтею: *Пасемко І. Українська мова прекрасна / Іван Пасемко // Дивослово. – 1995. – Ч. 7. – С.17.*

⁶ Тут і далі цитуємо за статтею: *Шумило М. Могутня й чарівна / Микита Шумило // Українська мова і література в школі. – 1989. – Ч. 8. – С.7–13.*

їнська мова наймелодійніша й найголосніша з-поміж усіх слов'янських мов, з великими музичними можливостями. Ніде древо народної поезії не дало стільки смачних плодів, ніде дух народної поезії не відбився настільки виразно й сонячно, як він відбився на піснях українських. Справді, народ, який міг співати такі пісні і милуватися ними, не міг стояти на низькому рівні освіти“.

Відомий російський письменник, перекладач українських пісень, творів Тараса Шевченка Микола Берг, уклавши антологію пісень багатьох народів світу, на перше місце поставив ліричні українські пісні, давши їм таку оцінку: „Чарівна, ніжна й граціозна українська пісня... в ній є щось, що хапає за серце, щось глибоко задушевне. Якими слухними є тут ці численні пестливі слова, які неможливо перекласти ніякою іншою мовою... Але не самими лише пестливими словами створюється чарівливість української пісні. Ця чарівливість розлита в усьому: в словах і в порівняннях, – а іноді просто й не знаєш, у чому: мило та й годі!“

Ще один відомий російський учений – Ізмаїл Срезневський, який не завжди прихильно ставився до України, усе ж у своєму листі до цензора, професора Московського університету І. Снегірьова „Взгляд на памятники украинской народной словесности“ захоплено писав про українську мову⁷:

„Нині, здається, вже нема потреби доводити, що мова українська (або як до вподоби іншим, малоросійська) – це справді мова, а не наріччя російської чи польської, як дехто намагався доводити. Сила людей переконана, що ця мова є одна з найбагатших мов слов'янських, що вона навряд чи поступиться, наприклад, перед богемською щодо рясноти слів та виразів, перед польською щодо мальовничості, перед сербською щодо приємності, що мова ця, будучи ще необробленою, може вже порівнятися з мовами культурними; щодо гнучкості і багатства

---

⁷ Цитуємо за кн.: *Жовтобрюх М.А.* Мова української преси (до середини 90-х рр. XIX ст.) / М.А. Жовтобрюх // Київ, 1963. – С. 62.

синтаксичного – ця мова поетична, музикальна, живописна“

Високу оцінку українській пісні дав у розмові з українським студентом російський письменник Лев Толстой: „Щасливі ви, що народилися серед народу з такою багатою душею, народу, що вміє так відчувати свої радощі й чудово виливати свої думки, свої мрії, свої почуття. Хто має таку пісню, тому нічого боятися за своє майбутнє. Його час не за горами. Вірите чи ні, але простих пісень жодного іншого народу я не люблю так, як вашого. Під їхню музику я душею спочиваю. Стільки в них краси і грації, стільки дужого, молодого почуття й сили!“

Видатний хорватський учений-славіст Ватрослав (Гнат) Ягич у статті „Дунай-Дунай у слов'янській народній поезії“ дав високу оцінку українській народній поезії і пісні: „Українська пісня – справжня поезія серця і почуття“. Президент Чехо-Словацької Академії наук Зденек Неєдли теж висловив свою сердечну думку: „Не можна перерахувати всі мистецькі властивості української пісні, бо вони такі невичерпні, як життя народу, що п'є

цілющу силу від матері-Землі. Це мистецтво глибоко народне тому, що з нього безпосередньо промовляє до нас своєрідна чиста душа українського народу. Гарна ця душа. Таке ж і її мистецтво“.

Нова цитата: „Українська народна поезія найбагатша і найкрасивіша в Європі. Вона має велику мистецьку вартість і наділена поетичним натхненням, влучністю вислову та має в собі щось зворушливе, величне, щось чутливо-чуле, сумовите й живописне“, – писав югославський учений А. Люкшич. А ось що пише ще один відомий славіст – чеський учений Павел Йозеф Шафарик: „Українці дуже багаті, може, найбагатші поміж усіма слов'янами різнобарвними народними піснями. Вони не мудрують, не потіють, складаючи свої пісні; у них пісні виростають самі, як квіти на полях зелених, і їх така кількість, якою не може похвалитися жоден народ у світі“. З італійською, яку теж вважають однією з наймилозвучніших європейських мов, порівнював українську мову видатний історик Стефаник, драматург, засновник гурецької поезії Шан-Шан і мовознавець Стефанік.

ІНВ. №

817 3 5 4 5

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

українську мову, мені здається, що вона звучить серед слов'янських мов так само, як італійська серед своїх сестер⁸.

Микита Шумило наводить спогади Агатангела Кримського про Максима Горького, який нібито на якихось зборах діячів культури й літератури в Москві ще в 1916 році зачарував усіх промовою про український народ, його характер, культуру й мову: „Не можу не сказати про талановитий могутній український народ. Цей народ надзвичайно лагідний, дуже здібний. Я люблю чарівні мелодії української народної пісні, хвилюючу красу української музики, прекрасну українську мову, чудову народну говірку... Народна поезія України – апофеоз краси. Український народ проніс через століття рабства й неволі дорогоцінне багатство свого генія. Гляньте, який ласкавий і співучий світ розкривається в його безсмертних піснях...“⁹.

---

⁸ Цитуємо за кн.: *Найдорожчий скарб*. Слово про рідну мову / Упорядник Василь Лучук – Київ, 1990. – С. 273.

⁹ Микита Шумило. *Могутня й чарівна*. – С. 9.

Я особисто не схильний вважати, що це слова Горького. Можливо, що це говорив хтось інший, а приписали саме йому, бо насправді він був противником відродження української мови в 20-х роках ХХ ст. Він теж називав українську мову „наречієм“ і мріяв, що російська мова стане „всемірним язиком“. На пропозицію українського письменника О. Слісаренка перекласти українською мовою його повість „Мать“ і видати її в скороченому варіанті він відповів так: „...я категорически против сокращения повести „Мать“. Мне кажется, что и перевод этой повести на украинское наречие тоже не нужен. Меня очень удивляет тот факт, что люди, ставя перед собой одну и ту же цель, не только утверждают различие наречий – стремятся сделать наречие „языком“, но еще и угнетают тех великороссов, которые очутились меньшинством в области данного наречия... А то выходит курьезно: одни стремятся создать „всемирный язык“, другие – действуют как раз наоборот. А. Пешков (M.Gorki, Sorrento, 7/V-26).

Як відзначав Микола Хвильовий, за яким наведена ця цитата, „...у цій людині.. сидить великодержавник, проповідник російського месіанізму й „собиратель земли русской“ для земли русской“¹⁰.

Можливо, варто процитувати тут високоосвіченого більшовицького наркома освіти Анатолія Луначарського, який писав: „Українська музика та поезія є найрозкішніша, найзапашніша з усіх віток світової народної творчості. Мінорна за змістом, смутна навіть у своєму веселому пориві, українська пісня ставиться всіма знавцями на перше місце в музиці всіх народів“. Ні з чим незрівнянною називав її російський поет Володимир Солюхін, зазначаючи: „Хай живе таджицький орнамент, казахська опера, естонська графіка, чукотська різьба на моржевій кості. Хай живе велика російська мова,

---

¹⁰ *Хвильовий Микола. Україна чи Малоросія? // Микола Хвильовий. – Твори у двох томах, 1990 – Т.2.– С.604.*

але хай живе і солодкоспівуча, ні з чим незрівнянна українська мова¹¹.

Присвятив схвальні рядки українській мові і російський поет Володимир Маяковський, який у вірші „Долг Украине“ писав, що москаль любить український борщ, любить українське сало, може собі покепкувати з українців, розповісти якийсь курйоз чи анекдот „украинской мовы“, але на цьому вичерпується його ерудиція і знання про Україну. Таким Маяковський відповідає¹²: „Говорю себе: товарищ москаль, на Украину шуток (читай зуби! – М.Л.) не скаль. Разучите эту мову на знаменах – лексиконах алых, – эта мова величава и проста: „Чуешь, сурмы заграли, час расплаты настав...“ Разве может быть затрепанней да тише слова поистасканного „слышишь“? Я немало слов придумал вам, взвешивая их, одно хочу лишь, – чтобы стали всех моих сти-

---

¹¹ Цит. за: Найдорожчий скарб. Слово про рідну мову. – С. 260.

¹² *Маяковский В. Долг Украине* // В. В. Маяковский. Соч. в трех томах. – Москва, 1965. – Том 2. – С.102–104.

хов слова повновесними, як слово „чу-
ешь“.

Високо оцінювали красу і силу української мови й українські письменники та культурні діячі. Відомі всім слова Тараса Шевченка про силу рідного слова:

*Ну, що б, здавалося, слова?
Слова та голос – більш нічого,
А серце б'ється – ожива,
Як їх почує!.. Знать од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть меж люди.*

Сучасник Тараса Шевченка, видатний учений і письменник Галичини, соратник Маркіяна Шашкевича Яків Головацький, хоч і не був послідовним у поглядах на українську мову, на з'їзді „руських учених“ у 1848 році у Львові, характеризуючи мову говорив: „Язык южнорускій [українська мова. – М.Л.] є красноречивъ, повный, поважный, сильный, свободный. Онъ, думаю, удержитъ тоту щасливу середину меже твердістю и злишною м'яккістю, меже с'веромъ, югомъ и западомъ Словенщини. Не є онъ переповненъ сичущими согласними як н. пр. польській... Словомъ: є то природ-

на, чиста, повноголосна мова; мужеско-сильна, виразиста (лаконическа) въ устахъ статного господаря або козака-молодця, та й пѣдъ перомъ Котляревско-го, Тополинского и др., а мягка, сердечно-нѣжна, пещена въ бесѣдѣ материнскѣй, дѣвочѣй сгѣванцѣ, або пѣд перомъ сердечного Основяненко¹³.

Захоплювався безмежними властивостями нашої рідної мови український учений Михайло Драгоманов, який писав: „...Українська мова в багатстві, витонченості і гнучкості форм не поступається ані жодній із сучасних літературних мов слов'янства і не бідна аж ніяк на поняття, аби нею заважко було перекладати глибину філософських думок і змальовувати високохудожні образи. Це не мова простолюду тільки, як твердять московські невігласи, а мова цілої нації, полі-

---

¹³ Головацкій Яковъ. Розправа о язицѣ южно-рускѣм и его нарѣчїях, сочинена Яковомъ Головацкимъ читана въ общемъ засѣданїю на сѣздѣ ученыхъ рускихъ 23 жовтня 1848 г. у Львовѣ / Яковъ Головацкій – Во Львовѣ, 1849. – С. 30–31.

тичне майбутнє якої іще попереду, але чие місце на право самостійного розвитку в ряду цивілізованих народів уже завойоване й не може бути зайняте ніким іншим“. Цю саму думку підтверджує інший відомий український учений – Іван Верхратський, який писав: „Мова нашого люду є така багата, що в ній найдемо гідні знадоби термінології, хоч би для десяти народів“¹⁴.

Український письменник Степан Васильченко з гордістю заявляв: „Я глибоко вірю в майбутнє українського слова, у його велику красу і силу і вважаю за велике для себе щастя бути в фалангах тих піонерів, які дбають за високий розвиток нашого чарівного слова... Чари цього слова я помічав на людях“. Високої думки про рідну українську мову був глибокий її знавець Іван Огієнко, який зазначав, що „Рідна українська мова гріє нашу душу божественним вогнем, вона бринить для нас небесними звуками“¹⁵.

---

¹⁴ *Найдорожчий* скарб. Слово про рідну мову. – С.103.

¹⁵ *Там само*. – С.153.

Захоплено писав про українську мову та пісню видатний поет Павло Тичина: „В уяві моїй мова живе поряд з піснею, сестрою її рідною. Ще відтоді, як незабутня мати, схилиючись над колискою, виспівувала найніжніших пісень і добирала найголубливіших слів, аж по сей день, – навічно злитими, здруженими уявляються мені, як дві вільнокрилі птиці, мова і пісня“¹⁶. Павло Тичина прославляв рідну мову і в своїх високохудожніх поезіях:

*А Вкраїни ж мова –
мов те сонце дзвінкотюче,
мов те золото котюче,
вся і давність, і обнова –
українська мова...*

В іншій поезії він, звертаючись до мови, пише:

*Ми в тобі знаходим:
блиски гроз і цвіт задуми,
пісні дзвін, моральність думи,
ми в похід з тобою ходим –
все в тобі знаходим.*

---

¹⁶ Тичина П. Квітни мово наша рідна // Павло Тичина – Київ, 1971. – С. 24.

Високохудожні поетичні рядки присвятив українській мові видатний український поет Максим Рильський:

*Як гул століть, як шум віків,
Як бурі подих – рідна мова,
Вишневих ніжність пелюстків,
Сурма походу світанкова,
Неволі стогін, волі спів,
Життя духовного основа.*

Захоплено про Україну та її мову писав Володимир Сосюра:

*О місячне сяйво і спів солов'я,
Півонії, мальви, жоржини!
Моря бриліантів, це – мова моя,
Це – мова моєї Вкраїни.*

Великий майстер українського художнього слова Олесь Гончар небезпідставно вважав, що українська мова „запашна, співуча, гнучка, милозвучна, сповнена музики і квіткових пахоців – скількома епітетами супроводиться визнання украї-

нської мови. І, зрештою, всі ці епітети слухні¹⁷.

Багато щирих і високопоетичних рядків присвятив українській мові видатний український поет Дмитро Павличко, який пише: „Українська мова має свою особливу музикальність. Ця незбагненна душа нашої мови, як золотоносна ріка, виблискує хвилями народної пісні, переливається в душу нації, творить почуттєву нерозривність українського серця й української землі. Геніальні композитори Моцарт і Бетховен, Глінка й Чайковський, Барток і Стравінський користалися українськими мелодіями у своїй творчості, а це значить, що вони чули вібрацію найвищих небес нашої мови“. Він відзначає, що „українська мова за своїми виражальними можливостями, лексичними арсеналами, музичними прикметностями, історичними надбаннями в пісенній і літературній галузі належить до найрозвиненіших мов світу“¹⁸.

---

¹⁷ *Найдорожчий скарб.* – С.179.

¹⁸ *Там само.* – С.374.

З особливою патетикою звертається до української мови великий її шанувальник і знавець письменник Сергій Плачинда: „Скарбе мій єдиний, з тобою я найбагатший і найдужчий у світі, без тебе – перекотиполе, що його вітер несе у сіру безвість, у млу небуття. Твердине моя, і захисток, і гордість, і розрада в годину смутку. Люблю тебе і в гніві, коли ти клекочеш, як вулкан, і гримиш громами на ворогів, і вбити можеш словом єдиним, як блискавкою. Люблю і твою ніжність, ласкавість, лагідність, коли ти одним-однісіньким словом зігриваєш, мов сонце, і підносиш над хмари та між зорі, і повертаєш до діяння, до життя, наснаго моя і мудрий вічний вчителю мій“¹⁹.

Планомірна робота, спрямована на знищення української мови, її насильну асиміляцію велася протягом століть. Горезвісна „двомовність“, яку дехто активно намагається впровадити й тепер, повинна була завершити чорну справу нівеляції української мови. Але, незважаючи на всі диявольські зусилля диявольської

---

¹⁹ *Найдорожчий скарб.* – С.183.

(московської) системи, українська мова живе і житиме вічно або стільки, скільки їй призначено Богом. Як не можна спинити стихію Дніпра-Славутича, як не спинити нестримного бажання нашого народу здобути й утримати вимріяну волю і незалежність, як не скорити волелюбний український дух, так не спинити гордого поступу нашої мови, яка, прорвавши всі перешкоди-загати на бурхливих поворотах історії, живе, процвітає і збагачується новими лексичними й фразеологічними перлинами, філігранно відточує свої образно-поетичні та мовностилістичні засоби й можливості.

Тут наведено лише окремі вислови про українську мову, але й із них видно, як високо цінували українську мову, українську поезію і пісню не тільки українські, але й зарубіжні письменники та діячі науки й культури. Тож хай задумуються ті, хто віддає перевагу чужій мові, хто соромиться своєї, зневажливо ставиться до неї, хто не дбає про її чистоту, не оберігає і не шанує її.

Ще на початку дев'ятих років минулого століття письменник Володи-

мир Яворівський писав, що ми аж тоді матимемо справжню державну мову, коли буде міцна українська держава. Будемо сподіватися, що до керівництва нашої країни колись таки прийдуть люди, які не будуть байдужими до державної української мови, і вона увійде в свої повні права. Тоді вже на українських телеканалах будуть тільки українськомовні диктори, українських ведучих не будуть дублювати по два російські, як це є тепер, наприклад, на „ІСТV“. Чи обов'язково російськомовним людям робити переклад, переходити на їхню мову спілкування? Такого немає в жодній країні, щоб диктор чи ведучий заради співрозмовника переходив на спілкування його мовою, щоб були два різномовні ведучі. Тож не будьмо байдужими до нашої мови, вивчаймо, збагачуймо, бережімо і шануймо її, наше „диво калинове“.

ЕВФОНІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Слід визнати, що єдиного критерію, за яким визначають красу, позитивні ознаки мови не існує. Одній мові надає привабливості її граматична структура, інша мова відзначається прозорою будовою слів, ще інша – особливим, своєрідним звучанням приголосних чи голосних. Тож завдяки чому українська мова заслужила стільки похвальних слів, що наводилися вище? Чому називають її милозвучною, пісенною, музикальною? Що таке милозвучність мови чи, по-грецьки, евфонія? Евфонія – це гармонійний набір звуків у тексті, уникнення в мові нехарактерних для неї звукосполучень, приємне звучання окремих мовних елементів. Милозвучність української мови досягається урівноваженням приголосних та голосних звуків, відсутністю збігу однакових чи рівних за способом творення, важких, незручних для вимови приголосних не тільки в складі одного слова, але й на межі слів, як, наприклад, у вірші Лесі Українки:

*Моя душа ніколи не забуде
Того дарунку, що весна дала.
Весни такої не було й не буде,
Як та була, що за вікном цвіла.*

У першому рядку маємо ідеальне співвідношення приголосних і голосних – один до одного, тобто одинадцять приголосних і одинадцять голосних. У другому і третьому рядках – по 13 приголосних та 11 голосних. В останньому рядку співвідношення півтора до одного (15 приголосних і 10 голосних), бо у словах *вікном* та *цвіла* маємо збіг двох приголосних, які, однак, не створюють труднощів при вимові, бо другий із цих двох звуків – сонорний, тобто дуже звучний, який складається з голосу і шуму (до сонорних належать звуки /р/, /л/, /м/, /н/, /в/, /j/). Я відніс би до цієї групи ще й гортанний чистий /г/, який, на жаль, дуже часто (особливо на Сході України) під впливом російської мови оглушують, про що говоритимемо далі.

В українській мові немає таких важких сполучень приголосних, як, скажімо, в німецькій: *пф* – *Kopf, Pferd*, у польсь-

кій: *miu* – *trzy*, *trzeba*, *ku* – *krzyk*, *ni* – *przed*, *pw* – *pierwszy*, *trw* – *trwać* – *trivati*, у чеській – *tr*, *kr*: *třeba* – *треба*, *křiknout* – *крикнути*, як у російській: *rd* – *сердце*, *ln* – *солнце*, *stl* – *щаслив*, *zdn* – *праздник* і подібні. Можна навести багато паралелей з російською мовою, і всі вони свідчатимуть про переваги української в питанні милозвучності, раціональності, лаконічності. Має вона неабиякі переваги і в морфологічній будові слів. Можна порівняти хоча б слова **відносний** – і російське *относительный*, **дотик** – і російське *прикосновение*, **відступ** – *отступление*, **задовільний** – *удовлетворительный*, **безкарний** – *безнаказанный*, **розповідний** – *повествовательный*, **посвідчити** – *засвидетельствовать*, **художній** – *художественный*, **пригода** – *приключение*, **могутній** – *могущественный*, **сутичка** – *столкновение*, **тривалий** – *продолжительный*, **урочистий** – *торжественный*, **уява** – *воображение*, **якісний** – *качественный*, **порозумітися** – *достичь взаимопонимания* та багато інших, щоб побачити, наскільки громіздкішими для вимови і для напи-

сання є російські відповідники до українських слів. Наприклад, в українському слові *уряд* є чотири звуки і відповідно чотири букви, а в російському *правительство* – аж 12 звуків і 13 букв, у слові *уява* – 4 букви і 5 звуків, а в російському *воображение* – 11 букв і 12 звуків

Милозвучність української мови досягається природним чергуванням у ній окремих голосних і приголосних звуків, спрощенням у групах приголосних, уподібненням різних за участю голосу, місцем чи способом творення приголосних або навпаки – розподібненням однакових за способом творення і важких для вимови звуків, використанням паралельних морфологічних форм слів одного значення, у тому числі й службових слів, тобто різноманітними альтернаціями цих слів та їх форм. Додаймо, що жодна зі слов'янських мов не має такого розгалуженого і багатого арсеналу евфонічних засобів, як їх має українська мова.

Милозвучність, як уже було зазначено, є одним із засобів підсилення виразності мови художнього твору внаслідок досягнення гармонійного добору звуків у

тексті. Цій меті служать також різних видів повтори, алітерації, асонанси, ритмічність мови тощо.

Одним із головних засобів досягнення милозвучності мови є дзвінка вимова дзвінких приголосних у кінці слів та в кінці складів, що вигідно відрізняє українську мову від усіх інших слов'янських мов. Для порівняння наведемо слова, у яких, залежно від того, як вимовити кінцевий звук, змінюється значення, наприклад: *плід* – *пліт*, *п'ядь* – *п'ять*, *гриб* – *грип*, *міг* – *міх*, *ворог* – *ворох*, *казка* – *каска* (захисний головний убір), *душка* – *душка*, *серб* – *серп* і под. У російській мові такі подібні слова без контексту впізнати неможливо, бо вимовляються вони, всупереч написанню, однаково, пор. *гриб* і *грипп* [ґріп], *пядь* і *пять* [п'ат'], *мог* і *мок* (під дощем) [мок], *душка* і *душка* [душка] тощо. Зауважмо, що під впливом російської мови дехто з мовців оглушує дзвінкі приголосні у такій фонетичній ситуації і в українській мові, що неприйнятно для літературної мови. Таке оглушення дзвінкого приголосного трап-

ляється в деяких українських говірках (поліських, гуцульських тощо).

Милозвучності в українській мові сприяє також властивість глухого звука уподібнюватися до наступного дзвінкого в одному слові або на межі слів, так звана асиміляція за дзвінкістю, чого немає в інших слов'янських мовах. Так, пишемо: вокзал, Великдень, хоч би, як би, а вимовляємо [воґзал, велитдень, ходжби, яґби].

Важливим евфонічним засобом є спрощення важких для вимови груп приголосних. Так, група *стн* спростилася у *сн* (мастьний – масний), *здн* – у *зн* (об'їздний – об'їзний), *рнч* – *нч* (гърньчар – гончар), *стл* – *сл* (сѣчастъливий – щасливий), *рдц* – *рц* (сърдьце – серце), *ждн* – *жн* (кождъний – кожний), *стц* – *сц* (мѣстьце – місце), *сткл* – *скл* (стѣкло – скло), *рвш* – *рш* (първъший – перший) та ціла низка інших.

Розглянемо й інші засоби створення евфонічного враження в українській мові, наведемо приклади, які допоможуть шанувальникам української мови в майбутньому вимогливіше ставитися до свого

мовлення, правильно будувати фрази і речення.

Українська мова, на відміну від російської та інших слов'янських мов, має можливість вибирати ту чи іншу форму повнозначного чи службового слова і таким чином уникати небажаних збігів голосних чи приголосних звуків. Так у мові виникають своєрідні альтернації, чергування звуків чи окремих елементів. Отож українською можна сказати: *сидів у кімнаті і сиділа в кімнаті*, а поросійськи – і *сидів і сиділа „ф комнате“*, бо прийменник *у* в російській мові має інше значення – *біля*: *сидела у окна*.

Так само в українській мові ми маємо можливість альтернативного вибору сполучника *і* чи *й*. Між приголосними, звичайно, вживаємо сполучник *і* та прийменник *у*, але після слів, що закінчуються на голосний, *і*, як правило, змінюється на *й* (ї нескладовий), а *у* на *в* (ў нескладовий), напр.: *сидів і думав, сиділа й думала*. Однак перед словами, що починаються йотом, з метою уникнення неблагозвуччя навіть після голосного не слід уживати *й*, а сполучник *і* або *та*: *казала і їй*

(йому) кілька слів, *Ганна і Юрій, Данило та Яків*, а не *сказала й йому, Ганна й Юрій* і под. Із цих же міркувань не слід змінювати у на **в**, якщо наступне слово починається з приголосного **в**: *забігла у ворота*, а не *в ворота*, *стригнула у воду*, а не *в воду*. Щоправда, інколи уникнути збігу однакових приголосних неможливо. Наприклад, попереднє слово закінчується на приголосний, та ще й на **в**, а наступне починається з голосного. Який тоді вибрати варіант прийменника в конструкціях на зразок *поїхав у Одесу* чи *поїхав в Одесу*, *пішов у університет* чи *пішов в університет*? У таких випадках рекомендується або перефразувати вислів (наприклад: *в Одесу він приїхав учора*, *в університет прийшов разом з товаришем*), або вибрати той варіант, який менше „ріже“ вухо. Тут краще буде використати прийменник **в**, ніж **у**: *поїхав в Одесу*, *пішов в університет*.

Якщо ж на межі слів стикаються два голосні звуки, то виникає зіяння (роззів, своєрідна яма), і його можна ліквідувати тільки прийменником **в** або **та**, тобто в такій фонетичній ситуації вони обо-

в'язкові: *сиділа в іншій кімнаті, сиділа та мріяла*. Можна використовувати й сполучник **й**, якщо це однорідні та тісно пов'язані між собою слова *Михайло й Оксана, Руслана й Андрій*. В офіційній мові, у заголовках ця норма не діє.

Звуки **і** та **у** на початку слова, теж змінюються на **й** та **в**, якщо попереднє слово закінчується на голосний: *він іде, але вона йде, молодий учитель, але молода вчителька*. Так само змінюються **у** та **і** на **в**, **й** у власних назвах: *свято Йвана-Купала, любимо Україну* і под. Щоравда, такі чергування можна допускати лише в усному або поетичному мовленні з метою забезпечення ритму. В офіційному ж мовленні такі заміни робити не рекомендується. Колись, ще на початку ХХ ст., відомий наш галицький учений Володимир Гнатюк був категорично проти форми *Україна*. Він писав²⁰, що ми, мовляв, не можемо сказати *Вругвай* замість *Уругвай*,

---

²⁰ Гнатюк В. справі української правописи / Володимир Гнатюк // Літературно-науковий вістник. – Львів, 1922. – Кн. II. – С. 174.

Вгорщина замість *Угорщина*. Але форма *Вкраїна* в поезії вживається досить часто.

Важливо запам'ятати, що речення треба завжди починати з **у** та **і**, а не з **в** та **й**, хіба що наступне слово починатиметься з голосного. Так само треба вживати **у**, **і** після паузи в середині речення. Однак це правило, на жаль, під впливом російської мови майже повсюдно порушується. Від цього правила, як виняток, можна відступати тільки у віршованій мові, що зумовлено ритмічністю поетичного мовлення.

Пам'ятаймо, що в українській мові є прийменник-префікс **у**, та його варіант прийменник-префікс **в**. Перевагу надаємо прийменникові-префіксу **у**, а варіант **в** слід використовувати лише з евфонічною метою – для уникнення збігу голосних.

Правда, є слова, які завжди треба вживати з початковим **у** (*указ, увага, уривок, умова, уява*), і є слова, в яких **у** неможливе: *влада, вступ, вправа* тощо. Не можна змінювати **у** на **в** чи навпаки тоді, коли ця заміна може викликати зміну значення слова: *вправа* і *управа*, *вклад* і *уклад*, *вдача* і *удача* та інші. Ось приклад

новорічного поздоровлення: *Бажаю гарного настрою і любові, нехай у Вашому житті панують гармонія та **вдача***. Тут допущено лексичну помилку. Треба було використати паронім *удача*.

Не змінюються (не чергуються) ці звуки й у словах іншомовного походження. Зауважмо, що прийменник *у-в* може вживатися і в інших варіантах: *уві – вві* або просто *ув*, використання яких пов'язане з необхідністю урівноваження приголосних і голосних, напр.: *засяло сонце уві млі – приснилося вві сні*.

Ці речі повинні бути відомі кожному ще зі школи, однак дуже часто їх, на жаль, забувають та ігнорують. Тому нерідко можна зустріти невірні тексти, з великим нагромадженням приголосних звуків, що суперечить нормам української мови. Наприклад, у слово-сполученні *чекаємо реформ в сфері освіти* у двох словах утворився збіг аж п'ятьох приголосних: ***рмвсф***, що ні в якому разі допускати не можна. Кількість приголосних тут переважає вдвоє (8 до 4). Аналогічна ситуація наявна в словосполученні *в школах всіх типів*. На початку утворився

збіг трьох приголосних **вшк**, потім **хвс**. (11 приголосних на 5 голосних). У словосполученні *музеїв й збірок* маємо збіг чотирьох приголосних – **війзб**. А ось назва книжечки відомого автора: „*Колумб з Коломиї*“, у якій є збіг чотирьох приголосних – **мбзк**. Уникнути незручних для вимови збігів приголосних можна, замінивши в першій фразі **в** на **у** (*реформ у сфері*), у другій фразі два **в** на два **у** (*у школах усіх типів*), у третій – **й** на **і**: *музеїв і збірок*, у назві книжечки треба було використати варіант прийменника **з** – **із** (*Колумб із Коломиї*). Такі випадки в сучасному писемному та усному мовленні доволі поширені. Ось іще приклади: *книги, в яких йдеться*; рубрика „*Старт*“ *в газеті...*, *студенти беруть участь в щорічній посвяті...* (звукосполучення із п'яти приголосних – *ст'вшч!*); *високий врожай* і под. Тут треба було написати: *книги, в яких ідеться*; рубрика „*Старт*“ *у газеті*; *студенти беруть участь у щорічній посвяті*; *високий урожай*. Так само неприємне враження викликає збіг кількох голосних. У фразі *паніка і ажіотаж*

охотили присутніх сполучник і треба було замінити на й.

Неприємно вражає слух збіг однакових звуків чи навіть складів. В українській мові, як уже про це йшлося, паралельно зі сполучником і часто вживають єднальний сполучник **та**, але використовувати його треба обережно, щоб не створити тавтологічного звучання, як це маємо в таких фразах: *Знімемо квартиру з меблями **та** телефоном; ансамбль пісні **та** танцю, комісія з питань спорту **та** туризму* тощо. Може бути збіг і інших приголосних: *чинить таким чином, успішно справились з стихією* (тут маємо збіг аж трьох звуків **с!**) і т. ін. У цих фразах треба було використати інші сполучники: *з меблями **й** телефоном, пісні **і** танцю, спорту **й** туризму*. Вислів *чинить таким чином* треба було перефразувати: *чинить так*. Останній приклад мав би звучати: *успішно справилися зі стихією*.

Наведемо ще деякі евфонічні альтернативи, що досить поширені в українській мові: *з-із-зі-зо, під-піді, над-наді-надо, перед-переді, від-віді-відо, о-об, би-б, же-*

ж, ся-сь, ти-ть тощо. Наприклад: *ішов з Олею – ішов зі мною – лист із села – зо два-три листи; під ногами – піді мною; надходить – надібрати; о шостій годині – об одинадцятій; ходив би – ходила б; знав же він – знала ж вона; сміявся з нього – сміялись учора (хоча краще – сміялися вчора).*

Важливу роль у врівноваженні балансу приголосних-голосних відіграють паралельні дієслівні форми першої особи множини: *ходимо – ходим, робимо – робим* (другу форму, однак, уживати небажано). Аналогічно в наказовому способі: *ходімо – ходім, любімо – любім.*

Сприяє благозвуччю також правильний вибір закінчення давального відмінка іменників чоловічого роду: *-ові -еві* чи *-у, -ю*. Нормативними для української мови вважаються закінчення *-ові, -еві*, причому не тільки для іменників-істот, але й для всіх інших іменників чоловічого та середнього роду, тому треба надавати перевагу саме цьому варіантові. Прислухаймося уважно до мови простих селян. Ніде не почуємо, щоб старша людина казала: дала щось там *брату, Петру, Богдану,*

чоловіку і под., а тільки *братови, Петрови, Богданови, чоловікови*. Звичайно, в літературній мові треба вживати *-ові, -еві*, а не *-ови, -еви*, хоча це і є історична, колись правильна форма, але про це буде далі.

Закінчення *-у, -ю* використовують, щоб уникнути тавтології, збігу однакових приголосних. Отже, не *Києвові, а Києву, не Ярославові, а Ярославу, не Козловові, а Козлову*. Якщо поряд використано кілька іменників у давальному відмінку, то для уникнення неблагозвуччя, як рекомендує правопис, слід спочатку вживати закінчення *-ові, -еві*, а тоді *-у, -ю*: *Тарасові Шевченку або Шевченкові Тарасу; вельмишановному панові-добродію Іванові Куриляку*. На мою думку, перевагу слід усе-таки надавати закінченням *-ові, -еві*, що має місце в західних говорах української мови. Адже не бояться тавтології в польській та чеській мовах, де поряд може бути й чотири іменники із закінченням *-ові*.

Чітке дотримання системи урівноваження співвідношення голосних і приголосних звуків у тексті надає мові гнучко-

сті, плавності, сприяє її милозвучності. Щоправда, порушення цієї вимоги не вважається в школі за помилку, за це не знижують оцінки, але вчителям треба наголошувати про це, привчати учнів до загальної культури українського писемного та усного мовлення. Будьмо уважні до нашої мови, дбаймо про її милозвучність і красу!

ЗГУБНИЙ ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

Українська мова, як уже зазначалося, упродовж багатьох століть перебувала в таких умовах, що можна тільки дивуватися, як вона вижила і збереглася взагалі. Накладене на неї ще в другій полонині XVII століття табу великим тягарем лежало на ній до кінця XX століття. Зрозуміло, що кількасотрічне приниження української мови і водночас насаджування іншої, тобто російської, не могло не вплинути на усне (передовсім) та писемне мовлення її носіїв. Наша мова, особливо мова мешканців східних областей України, перетворилася, в результаті, з української на **укросійську**. Фактично, уся ця книжечка присвячена виявленню помилок, зумовлених впливом російської мови. У кінці її подано словник найпоширеніших росіїзмів та словосполучень, утворених на російський кшталт.

Немає сумніву, що найбільше помилок у нашому усному та писемному мовленні трапляється саме через вплив російської мови, адже, на жаль, майже на

всіх телеканалах панують російськомовні програми, російська мова в державі використовується значно ширше, ніж українська. Тому наші роздуми в основному будуть стосуватися мовленнєвих помилок, пов'язаних із впливом російської мови.

Існують дві основні причини такого всеохопного впливу однієї мови на іншу. По-перше, цілеспрямована мовно-культурна політика тиску на українську з боку російської. Друга причина – це подібність і тісна спорідненість граматичної системи української і російської мов. Адже кожен українець легко розуміє російськомовну людину, як і росіянин розуміє українця, хоча нерідко можна почути, що я, мовляв, „не розумію“. Є немало фактів, коли росіянин, проживши усе своє життя в Україні, так і не навчився розмовляти українською. Часто такі факти можна пояснити просто небажанням особи вивчити і розмовляти українською, хоч дехто, можливо, таки просто не здатний вивчити споріднену мову (як, наприклад, одіозний Азаров).

Російськомовний вплив охоплює всі рівні нашої мови – і фонетичний, і лексичний, і граматичний, тому було б доцільно поділити ці „запозичення“ на лексичні, фонетичні, морфологічно-словотвірні, граматичні та акцентуаційні. Наведемо приклади з кожного розряду росізмів.

Отже, лексичні росізми – це, наприклад, такі: *бездільник* – нероба, ледар; *бутилка* – пляшка, *безобідний* – невинний, *безобразний* – бридкий, потворний; *білет* – квиток, *більйо* – білизна, *бойкий* – жвавий, *блюдо* – страва, *болільщик* – уболівальник, *больниця* – лікарня, *булавка* – шпилька, *бумага* – папір, *бумажник* – гаманець, *буси* – намисто, *вздих* – зітхання, подих; *взрив* – вибух, *виговор* – догана, *виключати* (світло) – вимикати, *виключення* – виняток, *віддих* – відпочинок, *вкус* – смак, *внушати* – навіювати, *воздух* – повітря, *возражати* – заперечувати, *вредний* – шкідливий, *гов'ядина* – яловичина, *гололід* – ожеледь, *доклад* – доповідь, *забастовка* – страйк, *заказ* – замовлення, *кладовка* – комора, *краска* – фарба, *красавиця* – красуня, *лагер* – табір, *лічний* – особистий, *наблюдати* – спосте-

рігати, *очередь* – черга, *очки* – окуляри, *получка* – зарплата, *поспорити* – 1) посперечатися і 2) побитися об заклад, *спор* – суперечка, *творог* – сир, *тормоз* – гальмо, *ужас* – жах, *уборщиця* – прибиральниця, *утюг* – праска, *шутка* – жарт та багато інших.

До розряду фонетичних можна віднести ті, що відрізняються від автентичних українських своїм звучанням, одним чи кількома звуками: *взаїмний* — взаємний, *женатий* — жонатий, *крававий* – кривавий, *ломати* – ламати, *ноль* – нуль, *реєстратура* – реєстратура, *срок* – строк, *сємдесять* – сімдесят, *субсідія* – субсидія, *тройка* – трійка, *юбілей* – ювілей, *цім* – цим (займен.), *винт* – гвинт, *комари* – комарі і т. ін.

Морфологічно-словотвірні – це такі, що відрізняються від українських певними морфемами – префіксом, суфіксом тощо, наприклад: *бабник* – бабій, *бетонщик* – бетонник, *замітити* – помітити, *поражений* – уражений, *украшати* – прикрашати, *приказ* – наказ, *угроза* – загроза, погроза та ін.

До граматичних росіїзмів належать такі, що не збігаються з українськими в якомусь граматичному значенні – у роді, відмінку, числі тощо, наприклад: *дай* (не дай) *Бог* – треба: дай (не дай) *Боже*, *вечором* – увечері, *перетись*, *подпись* – перепис, підпис, *продажа* – продаж, *по місцям*, *по дорогам* – по місцях, по дорогах, *шепотом* (*шопотом*) – пошепки, *шестидесяти*, *шестидесятирiччя*, *семидесятирiчний юбілей* – шістдесяти, шістдесятирiччя, сімдесятирiчний ювілей тощо (про числівники докладніше буде далі).

Немало українських лексем мають акцентуаційні відхилення, зумовлені російським впливом: *но́вий*, *оди́надцять*, *чоти́рнадцять*, *во́семдесят*, *Украї́на*, *украї́нський*, *колесо́* тощо – треба: *нові́й*, *оди́на́дцять*, *чоти́рна́дцять*, *ві́сімдесят*, *Украї́на*, *украї́нський*, *ко́лесо*. Інколи мовці, як це є в російській мові, переносять наголос на прийменник, коли він ужитий переважно з односкладовим або й іншим словом: *за́ день*, *на́ живо*. В українській мові таке наголошування прийменника ненормативне.

У мовленні людей трапляється багато ненормативних сталих та вільних слово-сполучень, наприклад: *а іменно (вот іменно) – а саме; в кінці кінців – кінець кінцем* або *зрештою; так сказати – так би мовити; в добрий путь – у добру путь*. Навіть відомі співаки (прізвищ не будемо називати) співають: „Вибираючи *свій путь*, не забудь...“ Автор слів цієї пісні не знає, що іменник *путь* в українській мові належить до жіночого роду; *факт на лице* – ось вам факт; *тим не менше* – тим паче; *працює в якості агронома (слюсаря, вчителя)* – працює агрономом (слюсарем, учителем) або як агроном, учитель; *ввиду того* – зважаючи на те; *втирати очки* – замилювати очі; *говорити по душам* – говорити щиро; *добро пожалувати* – ласкаво просимо; *приємного апетиту* – смачного; *залізна дорога* – залізниця та ін. Дуже поширеною помилкою, яка трапляється навіть в офіційних урядових документах, у пресі, є вислів *згідно наказу, згідно розпорядження, згідно закону, згідно писання* і таке под., наприклад: „Список публікацій повинен

бути оформленим згідно бібліографічних стандартів“.

Слово *згідно* в українській мові вимагає орудного відмінка з прийменником *з*, отже, правильно буде: *згідно з наказом, розпорядженням, згідно із законом, згідно з бібліографічними стандартами* тощо. Уже ніби всі знають, що треба вживати вислів *брати участь* і все ж кажуть *приймати участь*, на російський лад кажуть *дякуємо вас* замість *дякуємо вам*. Дуже часто можна зустріти вирази *у даний момент, у даний час, у данім документі* тощо, наприклад: *„Дані працівники міліції фінансуються даними директорами промислових підприємств“*. Щодо виразів *у даний момент, у даний час, дані працівники, директори*, то тут правильно буде вжити займенник *цей*: *у цей час, у цей момент, у цім документі, ці директори* тощо. Лексему *даний* можна вживати лише як дієприкметник: *шануймо дар, даний нам Богом – нашу мову*. Далі ми дещо докладніше проаналізуємо мовленнєві помилки, спричинені згубним впливом російської мови на українське мовлення.

Про звертання до людей

До поширених граматичних помилок слід віднести неправомірну заміну кличного відмінка називним за аналогією до російської мови, у якій немає кличного відмінка. Українською слід говорити: *мамо, тату, сестричко, дівчино, Олено Петрівно, Петре Васильовичу*, а не *мама, папа чи тато* (колись була передача „Уляночка“, у якій дівчина 10 років співала: „*Мама й тато, допоможіть зіркой стати*“!), *Олена Петрівна, Петро Васильович* тощо. Найкраще, звичайно, було б уживати наші питомі, традиційні українські звертання: *пане Василю, пані Олено* (якщо людина близько знайома), *пане Гуцуляк, пані Василенко* (офіційне звертання), *пане директоре, пане професоре, пане вчителю, пане докторе* тощо або просто до незнайомої людини – *прошу пана, прошу пані*. Однак слово *пан* теж треба уживати вміло. Коли говоримо про людину в її відсутності, немає потреби вживати це слово. Так само й писати не треба, коли мова йде про якусь особу. Наприклад, написали колись на великій

афіші „Творчий вечір *пана* Степана Г___“. Тут слово *пан* зайве і використано навіть некоректно. Замість нього треба було зазначити професію, рід занять тощо, наприклад: „Творчий вечір поета (чи композитора) Степана Г___“. Але вже на самому вечорі у його присутності треба, безумовно, казати: „Сьогодні вшануємо творчість відомого поета, *пана* Степана Г___“ тощо. До незнайомої людини на вулиці чи в установі можна б ще звертатися: *пане-добродію, пані-добродійко*. Не треба вживати звертань на зразок „ей, молодий чоловік“, „мужчина“, „мужик“, „таваріщ“, „девушка“, „дама“, „дамочка“ і таке інше.

Ще кілька зауваг відносно звертання на „ім'я та по батькові“. Такі звертання до особи ніколи не були в українській традиції, їх немає в жодній європейській мові. Усюди є відповідники до слова *пан, пані* (*сер, містер, сір, гер, дон, сеньйор, леді, мем, дама, мадам, донна, сеньйора, фрау, фройляйн*), після якого при звертанні додають власне ім'я або прізвище (якщо людина менше знайома). У нас увійшло в традицію називати ім'я та по

батькові, причому під впливом російської мови, як зазначено, у називному відмінку замість кличного. А ніхто не задумувався над тим, чому тільки по батькові? А чому не по матері? Чому мама тут зневажена? Дехто зазначає на візитках: *син Петра і Варвари, Василя і Насті, дочка Василя й Антоніни* (це справжні факти). Знав я у житті Василя Парасковича, Василя Варваровича. Гарно звучить? Дуже негарно! Хай би вже був *Василь Парасчин, Варварин*. Але ж не будуть так звертатися: *Василю Варварин!* Тому все-таки найкраще – *пане Василю, пане Дмитре, пані Олено* тощо. Ще зауважмо таке: коли це в листі, тобто у письмовій формі, то слово *Пане, Пані* треба писати з великої літери. Але це тільки у звертаннях.

І ще одне. Треба, щоб люди ніколи не підписували якісь листи, повідомлення, документи тощо прізвищем з ініціалами. Як хтось може відповісти на такий лист? Буде, наприклад, підписано: *М. Іванюк*. То як знати, хто це? *Марія* чи *Микита*, наприклад? Як написати: шановний *Пане М. Іванюк* чи шановна *Пані М. Іванюк*?

Тому завжди пишимо біля прізвища й своє ім'я, тоді не виникатимуть курйози.

І ще. Коли комусь доводиться озвучувати список, де немає імен, а тільки прізвища з двома ініціальними літерами, то ні в якому разі не можна читати ці ініціали, бо інколи виникають не те, що курйозні, а навіть неприємні ситуації. До речі, курйози або такі неприємні ситуації виникають і тоді, коли люди плутають по батькові. *Петра Михайловича* можуть назвати *Петром Миколайовичем*, *Василя Івановича* можуть назвати *Іваном Васильовичем*, *Олену Іванівну* – *Оленою Василівною* і т. под.

Впливом російської мови спричинено використання у звертаннях, і не тільки в звертаннях, власних імен людей, особливо здрібнєлих, пестливих форм, звичайно, у називному відмінку на зразок: *Ваня, Вася, Міша, Діма, Маша, Саша, Даша, Льоша, Света, Нюся, Шурик, Шура, Нюра, Наташа, Любаша, Светуля, Андрюша, Серьожка, Серьога, Анічка, Ванічка* і т. ін. Пам'ятаємо всі, який рейвах зчинили у засобах масової інформації проросійськи налаштовані „мамаші“ і „папа-

ші“, коли в одному з дитячих садків Львова відома українська політична діячка, професор Ірина Фаріон зробила зауваження, щоб так не називали українських діток. Українською в кличному відмінку вони звучать не гірше, а може, навіть краще: *Іванку, Івасю, Васильку, Михайлику, Михасю, Дмитрику, Марусю, Марічко, Марійко, Олесю, Даринко, Дарцю, Лесику, Наталю, Світланко, Андрійку, Сергійку, Анничко, Ганнусю, Ірусю, Дарусю* тощо. На жаль, багато наших людей не задумуються над цим, за звичкою надають перевагу російським формам.

Не варто цуратися й інших здрібнєлих, пестливих форм як власних імен, так і загальних назв: *Тетяночко, Андрійчику, Богданчику, Дариночко, Івасю, Любонько, Оленочко, матусю, матусенько, мамуню, ненько, неню, дідусю, бабусю, доню, донечко, синку, синочку* (тільки не *сина, синок!*), *дівонько, дівчинко, панночко, сестричко* і под. Уживаючи такі форми, ми сприятимемо збереженню нашої української національної мовної ментальності, нашої напрочуд витонченої культури

людських відносин, сприятимемо вияву ніжної, людинолюбної української душі. Такого безмежного арсеналу здрібніло-пестливих суфіксів і таких пестливих форм, а я це можу стверджувати з повною відповідальністю, не має жодна із слов'янських мов, не кажучи вже про інші європейські мови!

Як називати проросійські слова та форми в нашій мові?

Слова, які ввійшли в нашу мову з російської або вимовляються українські слова на російський лад, багато хто називає *русизмами*. Термін „русизм“ не можна вважати правильним, хоч його і рекомендують деякі словники. Слово *русизм* є двозначним, оскільки його можна трактувати як похідне і від *руський*, і від *руський*. У першому випадку *руський* означає те саме, що український, бо Україна, як відомо, мала назву Русь, а термін „руська мова“ в значенні „українська“ вживався ще донедавна. У другому випадку слово *русизм* повинно би уживатися з подвоєним *с*, оскільки утворено від ос-

нови російського слова *русский*. Не пришлося (та воно теж не було би правильним) і слово з ускладненим суфіксом *русицизм*, що подається російсько-українським словником як застаріле; невдалим слід уважати й термін „росіянізм“, що теж подається словниками і використовується деякими авторами. Виходить, що слово це є похідним від слова *Росія*, до якого додали якийсь неприродний суфікс **-нізм** (уявімо собі, що ми додали такий суфікс до слова *Україна*. Вийде *українанізм*).

Найбільш прийнятним слід вважати термін „росіїзм“, який утворений за загальноприйнятою моделлю: від відносного прикметника на зразок *український, грецький, американський* тощо відкидаємо суфікс **-ськ** і додаємо до основи замість нього суфікс **-ізм** чи **-изм** (*україн-ськ-ий* – *україн-ізм*, *грец-ськ-ий* (тут накладання двох звуків **ц-с**) – *грец-изм*, *тюрк-ськ-ий* – *тюрк-ізм*, *герман-ськ-ий* – *германізм*, *американ-ськ-ий* *американ-ізм*). Отож від прикметника *російський* треба взяти твірну основу *росій-* (без суфікса **-ськ**) і додати до неї суфікс **-ізм**, у результаті чого

утвориться: *росій+ізм* – *росіізм*. Зазначимо, що термін *росіізм* підтриманий директором Інституту української мови НАН України проф. Павлом Гриценком, чимраз ширше використовують його й інші українські мовознавці. За такою моделлю слід було б утворити й термін *англіізм* – до основи *англій-* додати суфікс *-ізм*, і тоді не вживали б якусь випадкову форму *англіцизм* (як *русицизм*).

Зрештою, термін *русизм* придумали не українські вчені, а таки російські – на позначення російських слів в інших мовах, тобто вони утворювали його від прикметника *русский*. Українські ж учені називали слова, які здавна заповнювали український мовний простір, по-різному, тільки не *русизм* чи *росіянізм*. Наприклад, відомий український мовознавець Євген Тимченко називав такі слова „московізмами“, „московізмами“, „москалізмами“, „кацапізмами“, „какословієм“, „чужим мотлохом“, „московською нечистю“. Ось, що він писав до Володимира Гнатюка ще на початку ХХ ст.: „Що до мене, то я... галицьку літературну мову вважаю за кращу від теї, що тепер нею

пишуть у нас, і як би тільки у вас минула пошесть *московізмів*, що запанувала в останні 2–3 роки, то все було б гаразд“; „Я взагалі спостерегаю, що в Галичині, як і в нас на Україні, занечищують мову страшеними *москалізмами*...“; „Чи бачили „Україну“? Як вона погано редагується, а *московизмів* сила; навіть у моєму перекладі арт(икулу) Шахматова насадили *кацапізмів* і усякого *какословія*“; „...наша мова дуже занечищується (останніми роками) *москалізмами* не тільки в лексиці, але іще найбільше в фразеології, в складні; іде широкими ступнями „нутрішнє“ *обрусіння*, якого ми не чуємо і не бачимо...“; „Наша мова людова має ся під великим впливом московської..., треба уміти серед *чужого мотлоху* знайти своє зерно...“; „Чи вже настане коли час, коли ми знову повикидаємо всю цю *московську нечисть*?..“²¹. Якби ж він був

---

²¹ *Листи* Євгена Тимченка до Володимира Гнатюка // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. ССХХІУ: Праці філологічної

знав, що мине понад сто років, а цієї „московської нечисті“ в нашій мові (і не тільки) буде ще більше, що російська мова стане такою повновладною господинею в нашому українському домі... Що ж, можливо, хоч у наступне сторіччя цієї нечисті стане менше? Та поки найвищі державні чини на чолі з Президентом не заговорять державною мовою у побуті, у своїх родинях (а не тільки перед телекамерами), то цього не станеться, українська мова, як наймичка, і далі випрошуватиме для себе якісь нещасні квоти на радіо і телебаченні, і далі її ігноруватимуть у міністерських кабінетах та в інших державних установах.

До речі, це не тільки Є. Тимченко так називав російські слова в нашій мові. Термін „москалізм“ уживає і Василь Сімович. Розглядаючи українські числівники, він пише: „Балакають подекуди й пишуть: **дев'яносто** – та це *москалізм*; та-

кої форми уживати не треба²². Такий самий термін уживає Олекса Синявський: „...такі вирази, як „давайте прочитаєм“, „а ну подивимось“ і багато інших є не-потрібні *москалізми* (вирази перенесені з московської мови), і їх слід уникати“²³.

Чужі слова, які незаконно вдираються у мовний простір якоїсь мови, називають узагальненим словом – „варваризм“. Прекрасне жіноче ім'я *Варвара* означає ‘чужоземка’, але похідні з цим коренем у нашій мові уживаються із різко негативною семантикою. *Варвари* – це ті, що нападають на інший народ, що *поварварськи* плюндрують, нищать усе на своєму шляху. За прикладами далеко не

---

²² Сімович В. Граматика української мови для самонавчання в допомогу шкільній науці. Друге видання з одмінами і додатками / Др. Василь Сімович. – Київ–Ляйпціг : Українська накладня [б.р.] (встановлено, що вона була видана в 1921 році). – С. 233.

²³ Синявський О. Коротенька практична грамати-ка української мови для дорослих / О. Синявський. – Харків : Вид-во „РУХ“, 1918. – С. 14.

треба йти – досить подивитися, що виробляє східний *варвар* на Донбасі. Це саме роблять російські *варваризми* з нашою мовою – плюндрують, нищать її лексичний склад, впливають на фонетичне оформлення слів та граматичну будову, підточують її внутрішню природу і структуру.

Про деякі правописні питання

Відомо, що в 1927 р. у Харкові відбулася правописна конференція з участю деяких галицьких учених, на якій, після тривалих дискусій, був прийнятий консенсусний правопис. Почав „діяти“ він від 1 січня 1929 року. Однак проіснував недовго. З розгулом радянсько-більшовицької реакції були припинені українізаційні процеси, сотні українських письменників та вчених були запроторені до радянських в'язниць і таборів, в усьому вбачали український буржуазний націоналізм. Ярлик „буржуазно-націоналістичний“ одержав і цей правопис. Від 1933 року українці фактично користувалися двома правописами: діаспора – пра-

вописом, що був затверджений у Харкові, а материкова Україна – правописом 1933 року. І вже тоді почалося масове зросійщення нашої мови та її правопису.

На початку 90-х років ХХ ст. Інститут української мови (директором тоді був член-кореспондент НАН України проф. Василь Німчук) спробував повернути деякі правила з правопису 1927 року, однак знайшлося чимало послідовників радянських поглядів на правопис (на жаль, не тільки на нього!) і правописну реформу, обговорюючи, заговорили... Виступали проти навіть люди, які й поняття не мали, про що йдеться. Як у тому анекдоті, коли один підійшов до двох співрозмовників і сказав: „Не знаю, о чьом гавагіте, но ехать надо“ або „Не знаю, не читал, но я протів!“. Дискусія тривала кілька років, ще на Конгресі МАУ (Міжнародної асоціації українців) у 1999 році в Одесі В. Німчук виступав з доповіддю про зміни в правописі, залишивши для змін лише 19 позицій. Але так і не затвердили ті зміни. Зараз тут не будемо наводити тих 19 позицій, але про деякі варто згадати.

По-перше, планувалося впорядкувати написання апострофа в іншомовних словах. Без словника важко вгадати, де треба ставити його, а де не треба. У російській мові губні **б, п, в, м, ф** можуть вимовлятися пом'якшено, тому в багатьох випадках росіяни після них не ставлять ніякого роздільного знака. Слова *пять, пятница, Вячеслав, вязать* і ще якісь подібні пишуть без нічого. Так само в іншомовних словах на зразок *бюро, бюджет, пюнітр, бюст, бюлетень* та ін. нічого не ставлять. Але в словах *пьянка, компютер, пьеса, объект* та ін. ставлять твердий або м'який знак. Ось і наші лексикографи ще радянської доби змавпували це. Де немає нічого в російській, там і в нас не ставили, де є щось у російській, там і в нас поставили апостроф. І будь мудрий! Якщо українець однаково твердо вимовляє губний, а після нього /j/ (йот) як в українських словах *бїу, пїу, вїязати, пїять*, так і в іншомовних – *компїутер, пїунїтр, бїуро, бїуджет* тощо. Але нема на це ради, поки все-таки не затвердять цю зміну, мусимо заглядати у словник.

Друге. Українська мова завжди уникала збігів голосних на межі слів та в середині слова. Так званий роззів, який створювався між голосними, ліквідовувався шляхом прикривання голосного якимось протетичним чи епентетичним приголосним. В українській мові немає своїх власних слів, які б починалися на *а* чи *е*, бо ці голосні прикрилися у свій час йотом (пор. *ангел* – укр. *янгол*, *агнец* – укр. *ягня* тощо) або іншими приголосними (*арбуз* – *гарбуз*). Це стосується й інших голосних: *орех* – *горіх*, *улиця* – *вулиця* і под.

Так само прикриваються голосні і в середині слова: *матері́я*, *бактері́я*, *гені́я* (родовий відм.), *артері́я*, *дیی́акон* тощо (у латинських формах цих слів йота не було *materia*, *arteria*). Отож, щоб досягти якоїсь послідовності, треба писати йотовані і в похідних утвореннях: *матері́яльний*, *бактері́яльний*, *гені́яльний*, як це й вимовляють повсюдно носії української мови.

Немає послідовності і в передаванні на письмі іншомовних дифтонгів (подвійних голосних). Так, ми пишемо *автомобіль* (лат. *auto*), але *аудиторія*, *аук-*

ціон і под. Другий голосний тут – *ў* нескладовий, такий самий звук, який вимовляємо в словах *заўтра, писаў космонаўт* і позначаємо літерою *в* (*завтра, писав* тощо). Тому й треба було б писати так само *павза, аудиторія*.

І ще одне. Хто цікавиться мовою, той знає, що колишне (праслов'янське) /*і*/ в українській мові послідовно перейшло в /*и*/ . Про це ще у нас буде мова в інших місцях. А тут зазначимо, що це загальноукраїнське явище і відбито воно також було й у відмінкових закінченнях іменників різних родів і відмін: *радости, Русси, соли, любови, імени, теляти, на кони, на поли, на землі, на печи* і т. под. Такі написання є у І. Котляревського, Т. Шевченка, інших східноукраїнських письменників, вони звичні в мовленні галичан. Вони ж і були закріплені в правописі 1927 року. Але оскільки під впливом російської мови попередній приголосний у деяких (східних) говорах української мови вимовлявся м'яко, після нього не міг уживатися голосний /*и*/, а тільки /*і*/, чому й стали вимовляти, а потім і писати /*і*/: *радості, любові, осені* тощо. Це не заче-

пило числівників (пор. *п'яти, шести, дев'яти*), прислівників (*восени, безвісти*). Зазначмо, що деякі відомі українські мовознавці (Василь Німчук, Ірина Фаріон Олександр Пономарів та деякі інші), а також деякі часописи і їхні редактори свідомо користуються правописом 1927 року і вживають саме такі, історичні (українські) форми: *України-Руси, радості, крові, любови, смерти* тощо, а також форми з епентетичним йотом: *проект, діалект, матеріяльний, геніяльний, артеріяльний, діяспора* і под.

НАЙГОЛОВНІША ЧАСТИНА МОВИ – ІМЕННИК

Поговоримо трохи докладніше про іменники.

Користувачі мови, очевидно, знають, що українське мовознавство та українська громадськість мають у своєму розпорядженні 11-томний тлумачний Словник української мови, який вийшов ще в минулому столітті, тобто в 1970–1980 роках. Нараховує цей словник понад 134 тисячі слів. Тепер Інститут мовно-інформаційних досліджень НАН України готує до друку новий, уже 20-томний Словник, який тлумачитиме понад 200 тисяч слів. В електронному варіанті він майже готовий, а перші шість томів уже надруковані. Оглядаючи будь-який словник, можна зробити висновок, що іменник – це найчисельніша частина мови. Отож у третьому томі цього видання тлумачного Словника налічується (і розтлумачено) 12737 лексичних одиниць, а 6332 лексеми (49,72 відсотка) з них – це іменники. Друга ж половина припадає на всі інші частини мови.

Як відомо, іменник має три роди, два числа (однину й множину) та сім відмінків. У давньоукраїнській мові, крім однини та множини, була ще й двоїна, яка вживалася для позначення парних або двох предметів. Тепер двоїна в слов'янських мовах утрачена (за винятком лужицьких мов), але її залишки збереглися в різних мовах і в українській також, причому не тільки в народних говорах, але й у літературній мові. Так, маємо нині числівник *двісті* який утворився зі сполучення двох слів: *дъвѣ сътъ*. У західних українських говорах можемо почути: *дві години, дві жінці, дві селі, дві слові* і под. У числівниках маємо закінчення *-ма*, що було закінченням давального-орудного відмінків колишньої двоїни (*двома, трьома, десятьма, стома* тощо). Це ж закінчення виступає і в деяких іменниках (*дверима, плечима, грошима*). Щодо відмінків, то їх було сім – і сім залишилося, причому не тільки в українській, але і в польській, чеській, словацькій мовах, однак у російській кличний відмінок зник, що відбилося негативно на українській мові. У кожно-

му відмінку, в кожному числі і в кожному роді є ще й по кілька варіантів, якими повинні вміти користуватися носії мови.

Чи вміємо відмінювати іменники?

Зазначмо, що в давньоукраїнській мові іменники відмінювалися за шістьма типами відмінювання. Пізніше вони почали об'єднуватися (спрацювала аналогія) за родами і приймати нові відмінкові форми, нові закінчення. Отож із шістьох відмін утворилося чотири, але кожна з них залишила свої сліди в сучасній словозміні іменників.

Великого клопоту завдає відмінювання іменників чоловічого роду сучасної 2-ої відміни, оскільки ця відміна об'єднує аж чотири колишні, тому відмінкові парадигми іменників цієї відміни дуже строкаті.

Про родовий відмінок

У родовому відмінку десь половина іменників має закінчення **-а**, а інша половина – закінчення **-у**. У російській мові

всі ці іменники мають закінчення **-а**, тому часто під впливом російської мовці використовують закінчення **-а** там, де має бути **-у** або, навпаки, де треба й де не треба, вставляють закінчення **-у**. Заради об'єктивності зазначмо, що дуже часто буває важко встановити, яке саме має бути закінчення. Наприклад, *Берліна* чи *Берліну*, *Рима* чи *Риму*, *Крима* чи *Криму*, *Прута* (річки) чи *Пруту*, *моста* чи *мосту*, *центра* чи *центру*? Кажуть: *зібрани зернових по 28 ц з гектару* (треба – *з гектара*); *зайшов до кабінета, офіса, прийшов до коледжа* (треба все навпаки – *кабінету, офісу, коледжу*). Диктор одного з місцевих телеканалів повідомляє, що передбачається (потім так і сталося) подорожчання *хлібу* замість *хліба*, а в рецепті якоїсь страви бракує одного *інгредієнту* замість *інгредієнта*. Таких прикладів можна наводити багато, і не кожен відразу зорієнтується, яка форма правильна. Тому тут без словника не обійтися, хоч деякі правила знати треба. Отже, назви міст повинні мати закінчення **-а** (*Парижа, Каїра, Рима, Берліна*), назви країв, країн – **-у** (*Криму, Кавказу, Уралу, Алжи-*

ру, стародавнього Риму – як держави), назви річок – -у (*Черемошу, Пруту, Бугу, Дону*), за винятком тих, у яких наголос падає на закінчення (*Дніпра, Дністра*). Тому й назва альбому, й назва пісні, яку співають на Прикарпатті (щось там „з-над берегів Черемоша й Прута“), – неправильні.

Є чимало іменників, у яких вибір закінчення залежить від наголосу (щось там упало зі *столá* й зі *стóлу*, а хтось упав з *мостá* і з *мóсту*). Якщо в цих і подібних іменниках (*моста-мосту, стола-столу*) зміна закінчення не впливає на лексичне значення, то в більшості випадків закінчення є релевантне у розрізненні семантики слова, наприклад: *листопада* (назва місяця) і *листопаду* (як пори року чи процесу опадання листя), *каменя* (одного) і *каменю* (матеріалу), лінія від *центра* кола, але прийшла вказівка з *центру*. Добре, що українські словники (тлумачні, орфографічні, перекладні тощо) подають при кожному іменникові його закінчення в родовому відмінку. Тож не біймося заглядати в словники!

В українській мові чимраз більшого поширення в родовому відмінку набуває закінчення *-у* (колишньої третьої відміни). Ще не так давно назви спортивних ігор, танців мали закінчення *-а* (*змагання з футболу, волейболу, танцювали вальса, фокстрота*), а тепер уже нормативним є закінчення *-у*: *змагання з волейболу, у ритмі вальсу*. Тому окремі мовці уживають закінчення *-у* навіть там, де треба використовувати *-а*.

Немає однакості й у формах родового відмінка множини. Це може бути закінчення колишньої 3-ої відміни *-ів* (*синів, домов, братів, зошитів*), що властиво переважній більшості іменників чоловічого роду; історичне (нульове) закінчення (*чоботи – чобіт, селянин – селян, болгарин – болгар, села – сіл, озера – озер*); закінчення колишньої 4-ої відміни *-ей* (*гості – гостей, гроші – грошей, коні – коней*). Часто ці закінчення плутають (можна почути форми *чоботів, болгарів, селянів* тощо). І навпаки, уживають слова без закінчення *-ів*. На одній з радіостанцій FM 1 січня розповідали, що всюди *„люди розкупувають апельсини,*

усюди чути запах *мандарин*“ (треба – *мандаринів*). Недавно журналіст на ICTV, розповідаючи про Америку і про торнадо, сказав, що над місцевістю пройшло аж сім *смерчей*, а треба було сказати *смерчів* (називний однини – *смерч*).

Можливо, саме тут буде доречно нагадати, що в вукраїнській мові наявне чергування /o/ та /e/ з /i/, чергування /o/, /e/ з нулем звука та інші. Дехто про це забуває і каже замість правильної форми *Антон* – *Антіна*, *Замість Чорновола* – *Чорновіла*, *замість Білозора* – *Білозіра* (остання форма дуже поширена). У закритому складі тут повинно бути *і*, а у відкритому – *о*. Отже, *Антін*, але *Антон*, *Чорновіл*, але *Чорновола*, так, як *стіл* – *стола*, *кінь* – *коня* і под. Молода журналістка розповідає, що засіяли поле *овесом* замість *вівсом*, хтось каже *зі шлюбним перстеном* замість *перснем* і под. Тут звук /e/ має чергуватися з нулем звука, як у словах *хлопець* – *хлопця*, *палець* – *пальця*, *день* – *дня* тощо.

Уже про це йшлося, але ще раз нагадаємо, що останнім часом іменники жі-

ночого роду 3-ої відміни на приголосний (на зразок *честь, вірність, любов*) у родовому, давальному та місцевому відмінках почали вживати із закінченням *-и*. Це наше історичне закінчення, галичани, наприклад, які не дотримуються сучасних норм української літературної мови, ніколи не скажуть *радості, молодості, крові, любові* і под., а тільки *радости, молодости, крови, любови* тощо. Аналогічні (історичні) закінчення уживають в усному мовленні і в інших іменниках: *на землі, на печи, на кони*, але в літературній мові утвердилися історично неправильні форми *на землі, на печі, на коні*. У давньоукраїнській мові в наведених формах було закінчення *-і*, але пізніше приголосні стверділи й звук /і/ закономірно змінився на /и/. Цього не сталося в східних говорах української мови, які лягли в основу літературної мови. Там приголосний зберіг м'якість, а після м'якого не може бути в українській мові звука /и/, тому він знову змінився на /і/. У 90-х роках минулого вже століття була спроба повернутися до такої вимови і таких (історичних) написань, але потім, після

дискусій у пресі правописну реформу припинили. Саме такі форми були затверджені в 1927 році на Харківській правописній конференції, але той правопис проіснував лише до 1933 року, а потім був заборонений через „націоналістичні“ (нібито) тенденції, за поступки галицькій правописній практиці. Сьогодні літературна норма – це закінчення *-і* (*радості, молодості, крові, любові*), але багато хто, як було відзначено, уживає історичні форми із закінченням *-и* (*радос-ти, молодости, крові, любові*). Було б правильно й доцільно дозволити вживання паралельних форм. Будемо сподіватися, що колись правописна комісія скаже з цього приводу своє авторитетне слово і або поверне історичні закінчення, або хоча б дозволить таке паралельне вживання.

Про давальний та інші відмінки

Не менше проблем маємо і з давальним відмінком. У праслов'янській мові (і в давньоукраїнській також) була група іменників (третья відміна), яка мала в да-

вальному відмінку закінчення **-ови**: *синови, домови, волови, медови, верхови, полови*). Ці закінчення успадкували польська, чеська, словацька, українська мови, і вони поширилися на всі іменники чоловічого роду. Але в російській мові всі іменники чоловічого роду в давальному відмінку мають тільки закінчення **-у, -ю**, що були успадковані від колишньої другої відміни. І ось в українській мові знову різнобій. Одні під впливом російської мови у давальному відмінку вживають **-у** (*Петру, Роману, чоловіку, хлопцю, зошити, столу, батьку, селу, дитятку, озеру* і под., інші – **ови, еви** (відповідно *Петрови Романови, чоловікови, хлопцеви, столови, селови*), як і слід було очікувати. За словами відомого українського мовознавця Василя Сімовича, „Так пишуть усі галицькі письменники, по книжках, виданих у Наддністрянщині, иньчої форми не знайдете“. Він наводить приклади із творів Франка (*Москалеви, Ляхови*), Стефаника (*мужикови*), Федьковича (*братчикови*). Далі він пише: „Вживати закінчення **-у** в давальн. відм., як це робить укр. інтелігенція з-московська – гріх про-

ти української мови“²⁴. Ці закінчення були поширені і на Сході України. Ось як писав про це автор багатьох праць з українського мовознавства згаданий уже також Олекса Синявський у посібнику „Коротенька практична граматики української мови“: „В мужеському роді в давальному відмінкові (дательный падеж) завжди треба вживати закінчення **-ові** або **-еві**: „Я дав братові книгу“, „Треба сказати Михайлові“, „І вчителеві треба вчитись“ (...) і т. п. (...) Тому треба відвикати від таких виразів, як „тому чоловіку“, а вживати: „тому чоловікові і т.п.“ І далі: „-у вживаємо лише тоді, коли **-ові** внесло б неприємний збіг звуків. Так кажемо: *Драгоманову, Харькову* і т.п. (а не *Драгомановові...*)“²⁵.

До речі, сучасне літературне кінцеве і (ов-і, ев-і) – це теж навіяне, аналогічне, але оскільки унормоване, то маємо його вживати. Сучасний правопис пішов на компроміс, тобто дозволяє вживати за-

---

²⁴ Сімович В. Названа праця. – С.148.

²⁵ Синявський О. Названа праця. – С.8.

кінчення – **-ові, -еві** та **-у, -ю**, але чергувати їх, якщо є кілька іменників у давальному відмінку. І все ж діє чітка тенденція до надання переваги закінченню **-ові, -еві**, тому треба максимально використовувати саме це закінчення і казати не *Петру*, а *Петрові*, не *чоловіку*, а *чоловікові*, не *брату*, а *братові*, *другові*, *народові*, *Василеві*, *Богданові*, *красві*, *столові*. Це стосується й іменників середнього роду: *селові*, *вікнові* і под. І правда, є лише одна причина, про яку згадував і О. Синявський, не вживати **-ові**, якщо це спричиняє неблагозвуччя. Не добре звучало б *Києвові*, *Козловові*, *Івановові*, *Ярославові*, тому в такому разі треба використовувати закінчення **-у**. Сучасний правопис пропонує чергувати, як уже мовилося, форми з **-у, -ю** та з **-ові, -еві**, тобто *Василю Симоненкові* або *Василеві Симоненку*.

І ще про відмінювання прізвищ. Пам'ятаймо, що в українській мові усі чоловічі прізвища на **-ук, -юк, -ак, -як, -енко** відмінюються як звичайні іменники другої відміни, тобто в давальному відмінку буде *Боднарукові*, *Савчакові*, *Лесюкові*, *Боднаренкові*, *Пилип'юкові*, *Баб'я-*

кові (подібні прізвища пишемо обов'язково з апострофом, бо дехто з носіїв таких прізвищ під впливом російської мови не ставить його; в російській мові не ставлять ніякого роздільного знака, бо там, як уже про це йшлося, губний вимовляється пом'якшено, а в українській губні вимовляємо твердо, тому має бути апостроф). Такі ж жіночі прізвища не відмінюються, змінюється лише ім'я. Особливо це стосується українських прізвищ на *-енко*. Часто кажуть і пишуть: *Сергію Боднаренко*. Треба: *Галині Боднаренко*, але *Сергієві Боднаренкові* (або принаймні *Боднаренку*, особливо в офіційних документах).

У **знахідному** відмінку іменники, які позначають істот, мають закінчення *-а* (*бачу батька, брата, Петра*), а неістоти – нульове закінчення: *пишу лист, знайшов зошит, олівець* і под. Однак часто можна почути (й прочитати) неправильне: *подай мені олівця, подивився на годинника, написав листа* тощо. **Місцевий** відмінок має паралельні форми – із закінченнями *-і, -у* та *-ові, -еві*; тут непорозумінь особливих не виникає.

Ще раз про звертання і кличний відмінок

Дуже важливо звернути увагу на кличний відмінок, який, на жаль, під впливом російської мови, як уже про це йшлося, у нас наполегливо ігнорується. У російській мові збереглися лише залишки колишнього вокатива на зразок *мам, пап, Мань, Тань, Саш, Маш*; в українській, як і в інших слов'янських, — це повнозначний, повноцінний відмінок (а не клична форма, як казали на нього зневажливо!), який не можна ігнорувати. На жаль, тепер дуже часто можна почути, як дитина звертається до матері: *мама* або просто *мам! мам!* Треба виправляти, **мама** варта того, щоб до неї звернутися *мамо, матусю, матінко* і под. Отже, не *мама, тато, Петро, синок, молодий чоловік, Василь Іванович* дай(те) мені щось там, а *мамо, тату Петре, синку, чоловіче, Василю Івановичу* дайте, скажіть, візьміть і т. под. Десь я занотував, як співав Ждан (Жадан), якого вибрав був Олег Скрипка на шоу „Голос країни“: „*Тато, тато, за тобою серце стоне, Пробач мене та-*

туть, прости! Подивімося, скільки тут помилок в одному реченні! По-перше, не *тато*, а *тату*, не *татусь*, а *татусю*, не *стоне*, а *стогне*, не *пробач мене*, а *пробач мені*. Шкода, що наші співаки виконують будь-що, хай би попросив хоча б свою шкільну вчительку, щоб перевірила текст пісні, яку він написав чи для нього написали.

Дуже часто цю норму порушують в офіційних листах, зверненнях, адресах (до речі – вітальний *адрес*, але поштова *адреса!*), пишучи: „*Шановний Василь Іванович, поздоровляємо Вас...*“, замість *Василю Івановичу*. А загалом, було б добре (повторююся), якби українці таки поверталися до свого питомого „*Шановний Пане*“, „*Шановна Пані*“ (у звертаннях, як уже про це йшлося, ці слова бажано писати з великої літери). Це зовсім не польське, а загальнослов'янське звертання, яке заслуговує на повну реабілітацію, бо „пан“ – це не тільки той, хто панує над кимось, це пошанування будь-якої людини. До речі, у кличному відмінку закінчення також можуть бути різні: у жіночому роді – *о, е, ю* (*мамо, сест-*

ро, сестричко, сестрице, Катре, любове, Катрусю, матусю, Віруню тощо), у чоловічому – е, у, о, ю: брате, Іване, народе, Петре, Миколо, Василю, синку, сину (колись було сине: „Ісусе, Сине Божий, помилуй нас!“). Таке розмаїття закінчень не завжди має пояснення, часто при виборі спрацьовує аналогія, тому варто частіше заглядати в правопис чи у словник.

Граматичний рід іменників

Хотів би звернути увагу на ще одне важливе питання. Українські мовці часто плутають граматичний рід іменників, оскільки в українській і російській мовах багато іменників мають різні граматичні роди. У більшості випадків це пояснюється ствердінням приголосного. Поки приголосний був пом'якшений, доти це був жіночий рід, коли ж він у сучасній українській мові ствердів (після занепаду так званого зредукованого ь), це потягнуло за собою зміну граматичного роду. Наведемо табличку з прикладами:

Українська мова, чоловічий рід	Російська мова, жіночий рід
<i>кір</i>	<i>корь</i>
<i>шир</i>	<i>ширь</i>
<i>дур</i>	<i>дурь</i>
<i>степ</i>	<i>степь</i>
<i>насип</i>	<i>насыпь</i>
<i>поступ</i>	<i>поступь</i>
<i>глиб</i>	<i>глыбь</i>
<i>дріб</i>	<i>дробь</i>
<i>запис</i>	<i>запись</i>
<i>рукопис</i>	<i>рукопись</i>
<i>літопис</i>	<i>летопись</i>
<i>пил</i>	<i>пыль</i>
<i>посуд</i>	<i>посуда</i>
<i>продаж</i>	<i>продажа</i>

Правда, є іменники, які фонетично не відрізняються, але рід мають різний, і якраз тут мовці найбільше помиляються при побудові речень. Часто кажуть: *у мене нестерпна біль голови*, а треба – *нестерпний*, пор. у І. Франка: *Та сльози, ані жаль, ні біль некучий тіла, ані прокляття нас не відтягли від діла...* Часто також кажуть *у добрий путь* замість *у добру путь*, майже в усіх магазинах пишуть: *у нас у продажі є...* замість *у продажу*, він має *наукову степінь* замість

науковий ступінь (є в українській мові і слово *ступінь*, до речі, теж чоловічого роду, але це математичний термін); кажуть: **організована осіння ярмарка**, а треба – **ярмарок**.

Є чимало іменників, які, навпаки, в українській мові мають жіночий рід, а в російській – чоловічий. Наведемо деякі з них:

Українська мова, жіночий рід	Російська мова, чоловічий рід
<i>відпустка (а не від- пуск!)</i>	<i>отпуск</i>
<i>завіса</i>	<i>занавес</i>
<i>пара</i>	<i>пар</i>
<i>перепустка</i>	<i>пропуск</i>
<i>перерва</i>	<i>перерыв</i>
<i>признака</i>	<i>признак</i>
<i>гуска</i>	<i>гусь</i>
<i>картопля</i>	<i>картофель</i>
<i>адреса (поштова)</i> ²⁶	<i>адрес</i>

²⁶ Треба мати на увазі, що в українській мові уживається і лексема *адрес* (чоловічого роду). Це вітальний адрес, який вручають людині у зв'язку з важливою подією в її житті (переважно на ювілеї). Дехто каже: „*Прийміть від нас вітальну адресу*“. Це неправильно.

Є ще й інші іменники, у яких не збігається рід. В українській, наприклад, іменник *дишель* – чоловічого роду, а в російській – середнього (*дишло*); *стерво* в українській середнього роду, а в російській – жіночого (*стерва*), *шатро* в українській середнього, а в російській – чоловічого (*шатер*).

Про іменники із суфіксом -к(а)

В українській мові є велика кількість іменників із суфіксом -к(а), власне, цей суфікс є одним із найпродуктивніших словотворчих формантів у системі іменників жіночого роду, наприклад: *ручка, пилка, оцінка, коробка, миска, тарілка, виделка* і под. У російській мові, на відміну від української, таких іменників значно більше, оскільки серед них є чимало таких, що утворені від дієслівних основ саме суфіксом -к(а) на зразок *виборка, виходка, виписка* тощо. Українській мові такі утворення не характерні, хоч вони вживаються під впливом російської дуже часто. Наприклад, кажуть, що матеріал, чи якісь факти, чи дані, чи певні

слова вибрані з текстів методом *суцільної вибірки*. Або: *виписка з історії хвороби, виписка з лікарні, суцільна вирубка лісу, прогулка до парку, закупка сировини* і ще багато інших. Усі ці іменники створені за російським зразком, і це всіляко заохочувалося за радянських часів, оскільки згідно з тодішньою ідеологією усі мови „братніх“ народів мали злитися в одній (звичайно, російській). В українській мові треба використовувати інші віддієслівні іменники, переважно утворених суфіксами *-ення, -іння*, нульовим суфіксом або деякими іншими. Отже: метод *суцільного виписування, вибирання, витяг з історії хвороби, витяг із протоколу, виписування хворого з лікарні, суцільне вирубування лісу, закупівля сировини*. Щодо *прогулки до парку*, то тут можна використати український іменник із цим же суфіксом *прогулянка*, який уживається і є звичним для української мови.

Про наголошування деяких іменників

Ще кілька слів про наголошування іменників. У нашій мові наголос вільний і рухомий, на відміну, наприклад, від польської, чеської, словацької. Тому в наголошуванні слів дуже часто виникають помилки. Усі випадки відхилень від норми не зможемо охопити, але деякі наведемо. Передовсім це наголошування іменників жіночого роду в називному відмінку множини. Отож часто можна почути: приніс *кні́жки* (замість *книжкі́*), прийшли *ба́би* (треба *бабі́*), посідали на *ла́вки* (треба *лавкі́*), історичні *па́м'ятки* (замість *пам'яткі́*) тощо. Виникають певні труднощі в наголошуванні слова *пані́* у множині. Одні кажуть: *шановні па́ні і панове*, наголошуючи перший склад слова *па́ні*, інші наголошують другий склад. Беручи до уваги систему наголошення інших іменників жіночого роду, що мають наголос на останньому складі (*книжкі́, лавкі́, бабі́, жінкі́, ямі́, стежкі́, сорочки́, копійкі́, хати́, мамі́,*

молитві тощо), можна б схилитися до наголосу на другому складі й у слові *пані*. Повторимо, що в російській мові в наведених словах наголос ставиться на другому від кінця складі: *ба́бы, ма́мы, кні́жки, ла́вки, я́мы, свѣ́чки, копе́йки* і под., а в українській наголос падає на останній склад.

Дещо по-іншому наголошуються іменники у сполученні з числівниками *два, три, чотири*, але про це буде далі.

Звичайно, тут оглянуто далеко не всі проблеми, що стосуються словозміни та правильного вживання іменників, тому бажано час від часу відновлювати свої знання, заглядаючи в підручники чи в словники.

УКРАЇНСЬКІ ЧИСЛІВНИКИ. ЧИ ВМІЄМО РАХУВАТИ?

Так, без сумніву, усі добре уміють рахувати. Особливо гроші. Але скільки тих грошей? Ті мізерні пенсії і мінімальні зарплати (якщо ще хтось має щастя їх одержувати) швиденько розлітаються, що й порахувати не встигнеш. Але тут мова не про гроші. Мова про те, чи вміємо ми правильно називати числівники та ще й утворювати від них правильні відмінкові форми, бо, на жаль, далеко не всі дають собі раду з числівниковими формами. А якщо точніше, то рідко хто взагалі уміє великі числа, тобто складені числівники, правильно уживати в непрямих відмінках.

Що ж це за частина мови, що так важко піддається засвоєнню? Це найменша частина мови, яка має в своєму складі лише сорок три слова! А в давньоукраїнській мові взагалі було лише дванадцять так званих лічильних слів! І все ж це окрема частина мови, окремий лексико-семантичний розряд слів, який змінюється за певними усталеними законами й

правилами. Причому, в кожній мові існують свої правила словозміни числівників, і якщо мови тісно контактують, як, наприклад, українська й російська, то часто форми числівників плутаються.

Для того, щоб засвоїти форми кількох десятків (а насправді – значно менше, як побачимо далі) слів, вищої освіти мати не обов'язково, тут достатньо й початкової школи. Але ці форми плутають люди освічені – журналісти, працівники радіо й телебачення, політики, депутати, чиновники тощо, які не завжди замислюються над своїм словом, які повторюють те, що почули від російськомовної людини. Складається враження, що журналісти київських телеканалів та радіостанцій FM ніби змовилися вживати неправильні форми числівників. Натомість тут треба запам'ятати якихось два чи три правила, і будемо застраховані від помилок.

Як правильно відмінювати числівники?

Отже, найперше треба пам'ятати, що в українській мові, на відміну від російської, існують паралельні форми числів-

ників від *п'яти* до *вісімдесяти* (за винятком числівника *сорок*): *п'яти олівців* і *п'ятьох учнів*, *п'яти* і *п'ятьом*, *п'ятьма* і *п'ятьома*, на скількох – на *п'яти* і на *п'ятьох*. Варто звернути увагу на відмінкову парадигму числівників *сім* і *вісім*: родовий – *семи* (*сімох*), *восьми* і *вісьмох* давальний – *семи* (*сімом*), *восьми* (*вісьмом*), в орудному – *сьома* і *сімома*, *вісьма* і *вісьмома*, у місцевому – на *семи* і на *сімох*, *восьми* і *вісьмох*.

Найпоширеніша помилка, яка виникає під впливом російської мови, і, на жаль, домінує в нашому соціальному та інформаційному просторі, – це відмінювання складних числівників від *п'ятдесяти* до *вісімдесяти*. Тобто чотири слова: 50, 60, 70 і 80. У російській мові в цих числівниках змінюються обидві складові частини слова – *пятидесяти*, *пятьюдесятью*. В українській мові змінюється тільки друга частина цього складного слова, тільки друга! Отже, немає скількох? *П'ятдесяти* (олівців) і *п'ятдесятьох* (учнів); у давальному дали щось скільком? *П'ятдесяти* (олівцям) і (*п'ятдесятьом*) учням; в орудному – скількома? *П'ят-*

десятьма і п'ятдесятьома, а в місцевому так само, як і в родовому. Прийнято першу форму вживати з назвами предметів (неістот), а другу – з назвами істот, хоча це не є категоричною вимогою. Ще треба пам'ятати, що в словах *п'ятдесят, шістдесят* і в середині слова, і в кінці звук /т/ вимовляємо завжди твердо, а отже, на письмі позначати м'якість не треба, тобто пишемо ці числівники без м'якого знака.

Але найприкріша помилка, яка набрала в останній час глобального поширення, – це неправильне відмінювання складних числівників на позначення сотень. Числівник *сто* колись був іменником середнього роду (як, наприклад, *село*) і відмінювався, як іменник. Але з розвитком мови, зі сформуванням такої частини мови, як числівник (у давньоукраїнській мові, як про це вже згадувалося, було лише дванадцять слів, співвідносних або з прикметниками, або з іменниками), це слово перейшло в розряд числівників і втратило деякі свої відмінкові форми. Тепер цей числівник має в називному та знахідному відмінках форму *сто*, а в інших – *ста* (правда, в орудному може бу-

ти ще й стара форма *стома*). Однак як друга частина складних числівників від *двохсот* до *дев'ятисот* слово *сто* зберегло іменникову парадигму множини. Кажемо і пишемо *двох сіл, двом селам, двома селами, на двох селах* і так само маємо вживати й слово *сто* в сполученні з простим числівником, тільки що пишемо разом: *двісті, двохсот, двомстам, двомастами, на двохстах*. А як це звучить у засобах масової інформації? Наведемо деякі приклади: „*На мітингу були присутні біля шестиста чоловік* (треба було сказати, по-перше, – *шестисот*, а по-друге – *осіб*, бо там були, очевидно, не тільки чоловіки, але й жінки); „*Аварія сталася у п'ятсот кілометрів від Тегерана* (радіо FM-24. – треба: у *п'ятистах*); „*Надали допомогу більш, як двісті п'ятдесяти церквам*“ (ТБ „Галичина – треба: *двомстам п'ятдесяти церквам*); „*Посіяли ярі зернові на двох тисячах п'ятсот тридцяти гектарах* (це про якийсь район – треба: *на двох тисячах п'ятистах тридцяти*); „*Читають Біблію у двохсот країнах*“ (радіо „Дзвони“) – треба: у *двохстах*; „*В чотири тисячі*

п'ятсот церквах“ (радіо „Дзвони“) – треба: *в чотирьох тисячах п'ятистах* церквах; „Підрахунок голосів провели за *тридцяти чотирма* округами“ (треба: за *тридцятьма чотирма*); „Між *чотири-тисячною* армією Муравйова і *трьох-сота* студентами“ (треба, по-перше – *чотирьохтисячною*, по-друге – *трьо-мастами*); „У ЦВК сподіваються, що Маріупольська виборча комісія прийме бюлетені, і голосування на *двохсот три-надцяти* дільницях усе-таки відбудеться“ (треба – на *двохстах тринадцяти*); „Організували відпочинок для *сто шіст-десяти* родин“ (радіо „Карпати“) – треба: для *ста шістдесяти* родин.

Таких прикладів можна наводити безліч. Складається враження, що це вже стало модою – уживати форму *ста* замість *-сот, -стам, -стома, -стах* у не-прямих відмінках складних числівників. Особливо часто „страждає“, уживається неправильно форма родового відмінка *двохста, трьохста, п'ятиста, шести-ста* гривень, осіб тощо. А правильно – *двохсот, трьохсот, п'ятисот, шести-сот, семисот, восьмисот, дев'ятисот!*

Отже, пам'ятаймо, що в числівниках від *п'ятдесяти* до *вісімдесяти* (або й *дев'ятдесяти*) змінюється тільки друга складова частина, а в числівниках від *двохсот* до *дев'ятисот* змінюються обидві складові частини!

Щодо числівника *дев'ятдесят*. Це історична форма, яку ніхто не забороняв і не відміняв. Вона існувала в пам'ятках давньо- та староукраїнської мов аж до XVIII століття, подібна форма вживається і в інших слов'янських мовах, наприклад, у польській – *dziewięćdziesiąt*, у чеській *devadesát*, болгарській *деветдесет*, так само у сербській. Але й форма *дев'яносто* зустрічається в літописах уже від XIV століття. Можна вважати, що вона утворилася із сполучення *дев'ять до сто*, але коли злилися ці три слова, утворився збіг двох подібних звуків /т/, /д/, а потім унаслідок розподібнення /д/ змінився на /н/. Уже так сталося, що ця форма запанувала в українській, а також у російській та білоруській мовах. Журналісти Івано-Франківського обласного радіо та деякі інші вживають форму *дев'ятдесят*, її вживають суцільно гали-

чани, і це закономірно, адже це наша питома, історична форма. Та й утворювати від цього числівника похідні на зразок *поети-дев'ятдесятники* за аналогією до *поети-шістдесятники*, *поети-сімдесятники*, *вісімдесятники* набагато зручніше. Вважаємо незручним, може, якимось навіть штучним утворенням слово *дев'яностники*²⁷, яке називає поетів, що творили у дев'яностих роках ХХ століття. Зрозуміло, що більшість мовців звикла уже до числівника *дев'яносто*, але стосовно людей, які жили, працювали, творили в 90-х роках, можна б зробити виняток і назвати їх зручнішим словом – *дев'ятдесятники*.

Як уже вище про це йшлося, відомий український мовознавець Василь Сімович визнавав тільки числівник *девятьдесять*,

---

²⁷ Саме до такої форми схиляється одна з провідних українських вчених-мовознавців, авторитетних знавців мовної норми проф. Катерина Городенська, див: *Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення / Катерина Гроденська – Київ, 2014. – С.14-15.*

а форму *дев'яносто*, як було процитовано, вважав *москалізмом*.

І ще таке. Не слід говорити *одінадцять, чотірнадцять, сємде-сять, вбсємдесять, два гривні* і под., що часто можна почути в розмовах, причому не тільки на базарі, але й від людей із пристойною освітою замість *одинадцять, чотирнадцять, сімдесят, вісімдесят, дві гривні* тощо. Ось прозвучала фраза на радіо: *відбувся чотірнадцятий з'їзд фермерів, а треба — чотирнадцятий*. Колись числівники на позначення чисел другого десятка склалися з трьох окремих слів: простого числівника, прийменника *на* та слова *десять* у місцевому відмінку. Потім вони злилися в одне слово і наголос перебрав на себе прийменник *на*. Про це треба пам'ятати.

І ще кілька слів про відмінювання складених кількісних числівників. Як видно з наведених вище прикладів, у відмінюванні складених чисел окремі мовці допускають чимало помилок. А це має важливі наслідки. По-перше, люди, які слухають, мимоволі фіксують у пам'яті ту чи іншу форму, запам'ятовують її,

а потім самі неправильно вживають. Для тих, хто знає, як повинно бути, неправильна форма складеного числівника, озвучена диктором, журналістом, промовцем тощо, відразу знижує зацікавленість цією особою і її повідомленням. Тож спробуймо запам'ятати: 2678 гривень. Називний – скільки? – *дві тисячі шістсот сімдесят вісім гривень*, родовий – скількох? – *двох тисяч шестисот сімдесяти восьми гривень*, давальний – скільком? – *двом тисячам шестистам сімдесяти восьми гривням*, знахідний – маю скільки? – як у називному, орудний – скількома? – *двома тисячами шістьмастами сімдесятьма вісьма гривнями* і в місцевому – на скількох? – *на двох тисячах шестистах сімдесяти восьми гривнях*. Якби це були не гривні, а особи, то було б *сімдесятьох вісьмох, сімдесятьом вісьмом, сімдесятьома вісьмома, на сімдесятьох вісьмох*.

У порядкових складених числівниках при відмінюванні змінюється за відмінками тільки останнє слово: *тисяча вісімсот шістдесят сьомий, тисяча вісімсот шістдесят сьомого, тисяча вісімсот*

шістдесят сьомому, тисяча вісімсот шістдесят сьомим, на тисяча вісімсот шістдесят сьомому.

Тож нагадаємо ще раз, що у числівниках від *п'ятдесяти* до *вісімдесяти* (або й *дев'ятдесяти*, якщо хтось використовує цю форму), змінюється лише друга складова частина (*сімдесяти* (-ьох), *сімдесяти* (-ьом), *сімдесятьма* (-ьома), на *сімдесяти* (-ьох); у числівниках від *двохсот* до *дев'ятисот* змінюються обидві складові частини: *трьохсот, трьомстам, трьомстами*, на *трьохстах*. Категорично не можна вживати в родовому, як це тепер масово вживають, такі форми, як *трьохста, п'ятиста, шестиста* і под.

Як утворювати сполучення числівника з іменником?

Чимало питань виникає з приводу того, яку форму іменника треба вжити у словосполученні з числівником.

Після числівника *один* іменник ставиться в однині: *пройшов двадцять один день з того часу; від села Н до міста Н – тридцять один кілометр*. Числівники

два, три, чотири узгоджуються з іменниками у формі множини називного відмінка, але з наголосом родового однини. Справа в тому, що колись із числівником *два, дві* іменники вживалися в називному-знахідному відмінках двоїни, і ця форма збереглася в сучасній мові, ба більше, вона поширилася й на числівники *три, чотири*. Отже, в множині маємо форми *сині́, браті́, кни́жкі, матері́, озéра, ві́кна, сéла*, а з числівниками 2, 3, 4 – *си́ни, бра́ти, кни́жки, копі́йки, ла́вки, сві́чки, ма́тері, о́зера, ві́кна́, селá* тощо, тобто *три кни́жки, ла́вки*, а в родовому – *двох, трьох, чотирьох кни́жок, ла́вок, сторіно́к*. Якщо ж без цих числівників, тобто багато, то наголос буде на другому складі: багато *кни́жо́к, ла́во́к, сторіно́к*. Тут треба бути особливо уважним, адже в російській мові уживаються зовсім інші форми: *два брата, два сина, три рубля, чотириє карандаша* тощо. Під впливом російської у нас також часто можна почути *два зошита, два, три брата, три, чотири олівця, чотири літака, два мільйона, три дня і под.*, а треба: *два зошити, три бра́ти, чотири літаки, олівці, два*

мільйони, три дні. Отже, будьмо уважні. Якщо іменник стоїть перед числівником, тоді він ставиться у родовому множини: *днів зо два, тижнів три-чотири* і под.

Числівники *п'ять* і вище керують родовим відмінком множини: *п'ять сіл, вікон, синів, братів, книжок, лавок, сторінок* тощо.

Ще одна поширена помилка при вживанні форми *півтора-півтори*. Тут збереглися історичні форми: *півтора місяця, тижня*, але *півтори години, хвилини* тощо. Колись короткі порядкові числівники *вторъ, пять*, (жін. рід *втора, пята*) та ін., короткі прикметники на зразок *новъ, тихъ* (*нова, тиха*) відмінювалися як іменники (наприклад) *столь, нога*. У родовому відмінку в чол. роді було *стола нова (втора)*, в жіночому – *ноги нови (втори)*. Такі самі форми родового відмінка ці слова мали і з колишнім іменником *поль* (нині – *пів*): *поль втора стола, поль втори ноги*. Так ці форми збереглися й донині: *поль втора > пов втора > півтора місяця*, але *поль втори > півтори години, півтора хліба*, але *півтори хлібини*. Отже, з іменниками чоловічого

та середнього роду – *півтора*, з іменниками жіночого роду – *півтори*!

Коли вживаємо дробові числівники, тобто з відсотками, то іменник має форму родового однини: *дві цілих і п'ять десятих* (чого?) – *відсотка* (чи *процента*), а не *відсотки*, *проценти*. Часто можна почути таке: *план виконано на 88,5 відсотків*. Якби було тільки 88, то було б усе добре. А там ще є п'ять десятих (чого?) – *відсотка*. При відмінюванні це слово не змінюється: *двох цілих і п'яти десятих відсотка*, *двом цілим і п'яти десятим відсотка*. Якщо є сполучення числівника і слова *половина* (*третина*, *чверть*), то іменник залишається в такій формі, як із самим числівником: *дві з половиною години*, *три з чвертю тижні*, *місяці*, *п'ять із половиною місяців* тощо.

Часто виникають помилки, коли вживається словосполучення числівника, іменника та прикметника. Прикметник узгоджується з іменником, а не з числівником: *три рідні брати*, *дві веселі дівчини*, *чотири цікаві книжки*, а не *чотири цікавих книжки*. З іменником середнього роду в такій позиції прикметник пере-

важно ставиться в родовому множини, хоч може бути і в називному множини: *три близьких (близькі) села, два нових (нові) вікна.*

Правопис складних слів, першою частиною яких є числівники

Поговоримо про правопис складних слів, одним із компонентів яких є числівник. По-перше, слова *сотий, тисячний, мільйонний, мільярдний* з попереднім числівником, якщо він написаний літерами, пишуться разом: *двохсотий, трьохтисячний, стодвадцятисемимільйонний* (аж 25 літер у слові!), *двадцятип'ятимільярдний* і под. Якщо числівник пишемо цифрами, то слова *сотий, тисячний* тощо пишуться через риску (дефіс): *127-мільйонний, 25-мільярдний, 127-мільйонний.*

Багато непорозумінь виникає при написанні слів, що складаються з числівника і відіменникового прикметника. Часто можна почути або прочитати в пресі: *трьохразове харчування, купив двохкімнатну квартиру, живу в чотирьохповерховому будинку, маю трьохмісячну ди-*

тинку, подія двохрічної давності і таке ін. У російській мові немає чітких правил щодо творення таких слів, зате в українській усе розписано чітко: якщо друга складова частина починається з приголосного, то перша (числівник) закінчується голосним: *триразове харчування, двокімнатна квартира (помешкання), чотириповерховий будинок, тримісячна дитина, дворічна давність*. Якщо друга частина починається на голосний, то перша (числівник) має елемент *-ох*: *двохактна п'еса, трьохаршинний відрізок, двохетапний процес, чотирьохелементний, двохатомний* тощо. Це правило не діє, якщо перша частина – складений числівник, а далі прикметник: *стодвадцятитрьохденний*, але *триденний* *стодвадцятидвохрічний*, але *дворічний*. Треба визнати, що тут немає логіки. Варто було б уніфікувати написання. Якщо *дворічна дитина*, то вже хай би була й *двадцятидворічна дівчина*, а не *двадцятидвохрічна*. І ще. Можна тепер і в українській мові зустріти двоякі написання слів, у яких другий компонент починається з йотованого голосного. Раніше такі слова

мали в першій частині **-ох**, після якої ставився апостроф: *двох'ярусний, трьох'ярусний, чотирьох'ярусний*. Тепер словник подає двояке написання – і *трьох'ярусний*, і *триярусний*, бо нібито далі йде приголосний **ј** (йот). Вважаю, що варто було б дотримуватися правил, усталених раніше. Упевнений, що укладачі сучасного орфографічного словника також піддалися впливу російської мови, в якій допускаються двоякі написання. На мій погляд, у цьому випадку не можна допускати варіативності, бо це призводить до хаосу в правописі. Як бачимо, частина мови невеличка, а мороки завдає чимало. Але запам'ятати все це треба.

Дуже часто зустрічаються помилки в утворенні складних слів із числівників та елемента **-річчя**. Самодіяльність і фантазія мовців при цьому необмежені, використовують багато різноманітних варіантів: *60-^и*; *60-и річчя*; *60-ти річчя* та інші. Ось уже кілька років тому почув (чи прочитав) таку фразу: *наш народ відзначає сто дев'яносто дев'яте річчя з дня народження Т. Г. Шевченка*. Часто кажуть: відсвяткував своє *п'яти-, шести-, семи-*,

восьмидесятиріччя. А треба сказати *п'ятдесятиріччя*, *шіст-*, *сім-*, *вісімдесятиріччя*. Належить пам'ятати, що слова *річчя* в українській мові немає, тому окремо його писати не можна, а тільки через дефіс. Якщо числівник пишемо буквами, то це буде одне слово ***п'ятдесятиріччя***, ***шістдесятиріччя***, тобто елемент ***річчя*** не відділяється. Якщо числівник подаємо цифрою, то після цифри – риска, а потім ***річчя***: ***50-річчя***, ***70-річчя*** і т. под. Інколи вживають елемент *-ліття*, який треба писати так само через дефіс, як *-річчя*, але при цьому ставити у правильній формі й самий числівник. Не *шестидесятилітнього ювілею*, а *шістдесятилітнього*.

МОРОКА З ДІЕСЛІВНИМИ ФОРМАМИ

Про особові форми дієслова

Як частина мови дієслово більш „організоване“, ніж іменник або числівник, тобто дієслівні форми більш уніфіковані, у них менше строкатості, ніж у числівнику чи іменнику. Є всього лише дві дієвідміни, в яких дієслова відрізняються особовими формами. Отже, перша дієвідміна має таку парадигму: *кажу, кажеш, каже, кажемо, кажете, кажуть*. Друга – *ношу, носиш, носить, носимо, носите, носять*. Мовці інколи сплутують особові закінчення дієслів, причому навіть в офіційних виступах, на радіо, телебаченні тощо можна почути: вони *боряться* з корупцією (хоча, правда поки що не помітно, щоб хтось із нею борвся), *мелять* на муку, *колять* дрова, *біжуть* за кимось, *хотять* дізнатися і под., а треба: *борються, мелють, колють, біжать, хочуть*. Зрозуміло, що людям без філологічної освіти нелегко відчувати граматичні тонкощі, і все ж дещо треба таки

запам'ятати. Є кілька правил щодо поділу дієслів на дієвідміни. Якщо в основі неозначеної форми дієслова (початкової форми) є сполучення *-оро-* чи *-оло-*, то це дієслово належить до першої дієвідміни і має в третій особі множини закінчення *-уть (-ють)*: *колють, мелють, порють, борються, бо колоти, молоти, пороти, боротися*. До цієї ж дієвідміни належать дієслова з основою на приголосний *везти, нес-ти – несуть, везуть* (але *біг-ти – біжать!*); дієслова із суфіксом *-ну* – *стукнути – стукнуть, двигнути, свиснуть*; із суфіксом *-і*, що зберігається при зміні форм (*білити – білють*); із суфіксом *-а* не після шиплячих (*читати – читають, цокотати – цокочуть*); із суфіксом *-а* після шиплячих, що зберігається при зміні форми (*стрічати – стрічають, помічати – помічають*).

До другої дієвідміни належать дієслова, в яких основа має суфікс *-оті* (*цокотіти – цокотять, гуркотіти – гуркотять*). Виняток – дієслово *хотіти*, яке має форму *хочуть*, а не *хотять*. Так само дієслово *гудіти* має форму *гудуть*, а не *гудять*. Треба бути уважним, бо поряд зі

словами *цокотіти, воркотіти, бурмотіти* є слова *цокотати, воркотати, бурмотати*, які належать до першої дієвідміни: *цокочуть, воркочуть, бурмочуть*. Закінчення другої дієвідміни мають також дієслова з основою на *-и, -і, -ї* (*білити – білять, сидіти – сидять, клеїти – клеять*), дієслова на *-а* після шиплячих та /j/, які не зберігаються при дієвідмінюванні (*бурча-ти, лежа-ти, стоїа-ти – бурч-иш, леж-иш, сто-їш, бурч-ать, леж-ать сто-ять*).

Варто звернути увагу на дієвідмінювання деяких парних дієслів. Наприклад, у парі *слати – стелити* перше слово має парадигму *стелю, стелеш, стеле, стелемо, стелете, стелять*, а друге – *стелю, стелиш, стелить, стелимо, стелите, стелять*. Ще одна пара: *свистати і свистіти*. Від *свистати* форма третьої особи множини буде *свищуть*, а від *свистіти* – *свистять*. Виникають труднощі й з іншими дієсловами. Дієслово *сопіти* матиме форму *соплять*, *мастити* – *мастять*, *чистити* – *чистять*, *бігти* *біжать*, *іржати* – *іржуть*. Більшість наших дієслів чітко вписується в певні гра-

матичні закономірності і правила, але трапляється й чимало винятків із них. Ось така багата на різноманітні форми наша мова, яка приховує чимало таємниць.

І ще про одне. У третій особі однини в дієсловах першої дієвідміни колишнє закінчення *-ть* занепало, а в другій відміні збереглося: *веде, пише*, але *робить, ходить*. Деякі мовці відкидають це закінчення і в другій дієвідміні: *ходе, робе, просе*. Це груба помилка. У західних українських говорах закінчення *-ть* відпало і в множині у другій дієвідміні: вони *люб'їі, н'осі, х'оді, сид'є* (форми можуть бути різні, залежно від місцевості, бо колись тут було носове /є/, яке в українській мові в різних регіонах дало різні рефлекси, наприклад, на Хмельниччині кажуть *люб'я, ход'я, роб'ля*, на Гуцульщині звучить звук, близький до /e/ (*ход'є, роб'є*). У деяких селах зберігся кінцевий стверділий /т/ (*х'од'їт, люб'їт*) і под., але в літературній мові такі форми неприпустимі.

Про наголос у дієслівних формах

У першій та другій особах множини в дієслівних закінченнях *-емо, -имо, -ете, -ите* наголошується останній голосний: *ідемо́, мовчимо́, ідетé, мовчитé*. Для уродженців західних областей України такий наголос у деяких дієсловах незвичний, тому вимовляють *ідемо, ідете* за аналогією до особових форм однини *іде́ш, іде́*. Потребує вирішення ще одне важливе питання щодо наголошування окремих дієслівних (особових) форм. У літературній мові в дієсловах другої дієвідміни у першій особі однини наголошується останній склад: *люблю́, ловлю́, ношу́, ходжу́, прошу́* і под. У західних говорах традиційно наголошують перший склад (*лю́блю, ло́влю, но́шу, хо́джу, про́шу*), оскільки в інших особових формах наголошується саме перший склад: *ти люби́ш, ло́виш, но́сиш, хо́диш, про́сиш, він любить, ло́вить, но́сить, хо́дить, про́сить, ми любимо́, ло́вимо, но́симо, хо́димо, про́симо, ви любите, ло́вите, но́сите, хо́дите, про́сите* і вони люблять, ло́влять, но́сять, хо́дять, про́сять. Тому,

вважаємо, було б доцільно дозволити подвійне наголошування дієслів у першій особі однини. Можливо, колись при укладанні нових орфографічних словників буде врахована західноукраїнська практика в наголошуванні слів. Але поки що треба дотримуватися встановлених правил.

Кілька слів про часові форми

У давньоукраїнській мові було аж чотири форми минулого часу. Дві з них були запозичені зі старослов'янської і з часом, як чужі для нашої мови, занепали. Тепер як форма минулого часу вживається колишній дієприкметник на -л (*писаль, писала, писало*), який разом з дієсловом *бути* утворював складену форму минулого часу (так званий перфект). У західних говорах ця форма в усіченому вигляді збереглася й досі (*писав-їм, писав-їс, писали-смо, писали-сте*), але в літературній мові такі форми ненормативні. Крім того, збереглася й форма давноминулого часу, яка утворюється сполученням дієслова *бути* та основного

дієслова доконаного виду також у минулому часі: *був попередив*, *зібрався був* і под., наприклад: *Я вже зібрався був, та не поїхав через родинні обставини...* (О. Довженко); *Знов взялися за лопати всі чорнороби, що вчора були зовсім покинули цей котлован* (Я. Баш). Однак форму давноминулого часу наші журналісти та письменники незаслужено ігнорують, і, зрозуміло, тому, що її немає в російській мові. Замість неї вживають дієслово *бути* в середньому роді: *нас було попередили*, *було знайшов* тощо. Ось приклади з однієї з обласних газет ще за 2002 рік: *І лише в результаті бомбардування авіацією США Югославії євро впало стосовно долара настільки, що дехто й хрест було поставив на цій валюті; Столичні ЗМІ повідомили про смерть від серцевого нападу М. Вередюка, котрий взяв було на себе вбивство журналіста І. Олесандрова і якого суд звільнив з-під варти за недостатністю доказів його вини. Отже, в першому реченні треба було б написати *дехто й хрест був поставив*, а в другому – *котрий взяв був на себе вбивство*.*

В українській мові дієслово *бувало* може вживатися як вставне: *пам'ятаєш, як ми, **бувало**, збиралися разом?* Заради справедливості відзначмо, що форма давноминулого часу й справді занадто громіздка, тому її і намагаються уникати, але її можна використовувати, вона цілком легітимна й має повне право на існування.

Про наказовий спосіб

Форми наказового способу в українській мові властиві другій особі однини, першій та другій множини. Російська мова форми наказового способу в першій особі множини не має, там уживають слово *давай (давайте) зделаєм, скажем, напишем*. Отож і в українській мові дуже поширеним є вживання слова *давай, давайте* у ролі заклику до спільної дії: *давайте заспіваємо, давайте зробимо, давай закуримо* тощо. Наприклад, на каналі „Україна“ в передачі „Зірковий шлях“, яку вже за недоброю традицією ведуть новітні Тарапунька і Штепсель, тобто українськомовний та російськомовна

ведучі, після кожної розповіді про якусь „зірку“ ці ведучі (і він, і вона) завершують фразою „*Давайте дивитись*“, „*Давайте поглянемо*“. Особливо часто такі вислови можна почути в дубльованих українською мовою телефільмах. Наприклад, в одному із серіалів, які демонструвалися на каналі „Інтер“, персонаж каже: „*Давай не будемо давати приводу тому сучому сину, аби він стріляв*“ (це про злочинця, який захопив заручників). А сам злочинець до одного із заручників кричить: „*Давай на коліна!*“ Чому б не сказати просто: „*Ставай на коліна!*“. Тут же дівчині, яка сидить за кермом, наказує: „*Давай поїхали!*“ А скільки в цьому телефільмі інших мовних огріхів – не злічити.

У російській мові замість форми наказового способу в першій особі множини часто вживають форми минулого часу з наказовою інтонацією. А це копіюють наші „грамотії“. Наприклад, одна туристська фірма (та зрозуміло, що не одна, це вже вироблений штамп) на величезному панно півметровими літерами виписує: „*Поїхали з нами!*“. Хто поїхав, куди по-

їхав? Та ще ж тільки збираються їхати, тож треба було написати: „Їдьмо з нами!“. І було б усе добре і правильно, і, може, навіть хтось кудись поїхав би. Так само з-російська наказують: „Пішли!“. А треба сказати: „Ходімо!“.

Треба уникати таких конструкцій, використовуючи замість них форми наказового способу в 1-й особі множини на зразок: *заспіваймо, зробімо, закурімо, скажімо, напишімо, їдьмо, ставаймо* і таке ін. Причому форми *напишім, ідемете чи ходімете* (як у російській *їдьомте*), *давайте напишемо, напишіте* уживати не варто. Отже: *напиши, напишімо, напишіть, зроби, зробімо, зробіть*. А дієслово *давай* стало вже паразитом, його вживають, де треба і де не треба. *Дай* уживається, коли хтось щось просить у когось: *дай мені цю книжку, дайте поїсти бездомному*. *Давати* вживається рідше. Десь, можливо, у таких випадках: *давай і давай, а їм усе мало; повідомили, що будуть давати платню за роботу; давати знати, давати волю і под.*, але частіше все-таки вживається *дати, дай*. А ось – де не треба: *давай поїмо, давай скажемо,*

давайте поїдемо, давай сідай, давай говори, давай лягай (а тут ще й порядок слів поплутали) тощо. Майже повсюдно вживається *давай* на знак закінчення розмови через мобільний телефон: *давай!; давай, па-па!; до завтра, давай!* І нема на це ради. Навіть діти вже так говорять, наслідуючи старших. *Давай!* А що *давати?*..

Про неозначену форму дієслова

Вихідці зі східних областей України вживають інфінітиви на *-ть*. А треба віддавати перевагу суфіксові *-ти*: *читати, писати, говорити*, а не *читать, писать, говорить*. У розмовній мові ці форми не заборонені, звичайно, оскільки широко вживаються у східних областях України. У Галичині такі форми не вживає ніхто, хіба що хтось спеціально так скаже, думаючи, що це правильна форма. Уживаються такі форми в поезії, в піснях („*Розпрягайте, хлопці, коні та лягайте спочивать*“), але в офіційній мові треба вживати суфікс *-ти*. У російській мові звичайними є форми *читать, писать, гаварить*, оскільки там ненаголошене кінцеве *і* зре-

дукувалося і зникло, а залишилося тільки під наголосом – *несті, везті*). Проти таких усічених форм категорично виступав В. Гнатюк, який писав, що „не варто скорочувати *ти у ть* в інфінітивах, бо це не характерно нашій мові, і ще не відомо, наскільки це український витвір, а не російський вплив, це треба б іще дослідити. Такої характеристичної прикмети ми не повинні безпотрібно затирати“²⁸. Особливо ріже вухо, коли скорочують суфікс *-ти у -ть* перед постфіксом *-ся* (напр., *відмовляться, сміяться, умиваться* і под.). Не бажано також уживати „усічені“ форми першої особи множини, тобто форми без кінцевого *-о*, на зразок *несем, читаєм, берем*, хоч насправді це історичні форми. Їх використовують у поетичних текстах, оскільки їх легше римувати, але нормальними вважаються форми на зразок *несемо, читаємо, беремо*. Ще гірше звучать такі форми з постфіксом *-ся*. Недавно прозвучала в телепрограмі фра-

---

²⁸ Гнатюк В. Як писати займенник *ся* при дієсловах / Володимир Гнатюк // ЗНТШ. – Львів, 1907.– Т. LXXX. – С.152.

за: „*Ми гордимся своїми захисниками*“. Це явний вплив російської мови, і такі форми вживати не рекомендується. Треба було сказати *гордимся*. Отже, кажемо: *несемо, беремо*, а не *несем, берем*.

Треба намагатися не скорочувати постфікс *-ся*, тобто не *умиватись*, а *умиватися*, не *сміятись*, а *сміятися*, *сміюся*, *умиваюся*, а не *сміюсь*, *умиваюсь*. Особливо цього не можна робити, коли створюється збіг двох свистячих /с'/: *сміятись сьогодні не випадває*, „*усміхнулася самими очима*“, „*намірилася сьогоднішній вечір провести у гарному товаристві*“ і под. Отже, треба перефразувати такі словосполучення (*сміятися сьогодні*, *усміхнулася самими очима*, *намірилася сьогодні*) або просто змінити порядок слів у реченні. Знову ж таки, ці форми можливі лише в поетичному стилі, а в інших випадках їх уживати не варто, замість них треба уживати повні форми: *сміюся*, *намірилася*, *усміхнулася*. Інколи *-сь* замість *-ся* може бути виправданим, якщо наступне слово починається з голосного: *намагалась оговтати буяна*;

сміялась і плакала, хоч було б усе-таки краще сказати сміялася й плакала.

Про дієприкметники

У російській мові є чотири види дієприкметників, і серед них – активні дієприкметники минулого часу на зразок *пісавшій, любівшій, бившій*. Часто такі форми вживають і в українській мові, чого категорично робити не можна. Носіям української мови треба пам'ятати, що в ній відсутні активні дієприкметники минулого часу, а помилка ця дуже поширена. Навіть на могилі воїнів УПА в одному селі на Івано-Франківщині написано: „Вдячні Вам, **давши**м нам життя“. Замість таких форм в українській мові треба вживати конструкції з підрядним означальним реченням: *любівшая дівчинка* – дівчина, яка (що) любила, *давши*м – які (що) дали („Вдячні тим, **що дали** нам життя“). Не можна вживати в українській мові дієприкметник *бувший*. Пишуть: „у продажі є речі, **бувши** в користуванні“. Цей вислів теж треба замінити підрядним означальним реченням: „у продажі (не

в продажі, бо продаж в українській мові – це чоловічий рід!) є речі, які були в користуванні“. Помилковими є вислови на зразок *бувший голова, бувший директор* тощо. Треба сказати: *колишній голова, колишній директор*. Часто можна почути дієприкметники *випивший, померший, дозрівший, читавший, озвірівший* та інші подібні. Один чоловік, знаючи, що слова *випивший* в українській мові немає, сказав, що „*був трохи випитий*“, що теж категорично неправильно. *Випите* може бути молоко, вино, *випита* вода, *випитий* узвар, квас тощо. Це пасивний дієприкметник, що показує ознаку предмета, над яким хтось виконав певну дію, тобто випив. У нашому випадку можна було б сказати, що був трохи *підпилий*. Такі активні дієприкметники минулого часу в українській мові можна сміливо вживати (*змарнілий, постарілий, почервонілий* і под.). Цікаве слово є у Василя Стефаника: був трохи *горівчйиний*. Але найкраще було б узагалі не пити і не бути ні п'яним, ні підпилим, ні горівчйиним. Правда, таких людей, що не вживають алкоголю, мало.

Це саме стосується й активних дієприкметників теперішнього часу на зразок *виступаючий, читаючий, страйкуючий*. Ці дієприкметники вживалися в давньоукраїнській мові, але в сучасній українській мові вони небажані, хоч під впливом російської мови і в усному, і в писемному мовленні вживаються досить часто. Отож їх краще замінити іменниками (*страйкуючі люди – страйкарі, виступаючий оратор – просто оратор* або ще краще сказати українською – *промовець*). Частіше в таких випадках уживають теж підрядні означальні речення: *який виступає, страйкує, читає*. Можна почути інколи вислів *діюча церква, діючий закон* і щось подібне. Краще замінити цей дієприкметник прикметником *чинний, чинна*.

Колись видатний український мовознавець Агатангел Кримський, який був репресований і знищений радянським режимом, писав про „активні причасники“, що „в живій розмові вони... або померли, або вмирають, а колись – видко – і

зовсім повимирають“²⁹. Такої ж думки була, наприклад, Олена Курило, яка писала: „Українська мова не знає активних дієприкметників на **-чий, -(в)ший, ані пасивних на –мий**“ і наводила приклади, як подекуди вживали (*Тварини, жиючі й живші на землі; Факт спостерігаємий*)³⁰. Такої ж думки були Олекса Синявський, Борис Антоненко-Давидович, Святослав Караванський, сучасні вчені Іван Вихованець, Катерина Городенська, Олександр Пономарів, Ірина Фаріон.

Якщо такий (активний) дієприкметник не має іменникового аналога, то можна замінити його прикметником із суфіксом **-альн-ий**, наприклад: *зміцнюючий чай (напій) – зміцнювальний, караючий закон, меч – каральний, освітлюючий прилад – освітлювальний, оцінюючий метод – оцінювальний, відновлюючий бальзам – відновлювальний, супрово-*

---

²⁹ Кримський А.Ю. Про нашу літературну мову // А.Ю. Кримський. Тв. в 5-ти т. – Т. 3. – С. 131.

³⁰ Див.: Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / Олена Курило // Київ : Основи, 2004. – С. 18.

джуючий лист – *супроводжувальний*, коригуючий засіб – *коригувальний*, омолоджуючий крем – *омолоджувальний*, утеплюючий матеріал – *утеплювальний*, трубозгинаючий, трубозварюючий – *тубозгинальний*, *тубозварювальний* апарат, оточуюче середовище – *навколишнє*, мючі засоби – *мийні* і подібні. Інколи дієприкметник можна замінити прикметником: *хвилюючий* момент – *зворушливий* момент, *тонізуючий* напій – *підбадьорливий* тощо.

У вищих навчальних закладах часто кафедри, які забезпечують підготовку майбутніх фахівців, називають *випускаюча кафедра*. Звичайно, що це помилка. В українській мові є слово *випускний* (*випускна*) – призначений для випускання чого-, кого-небудь. Тут кафедра випускає не щось, а бакалаврів, магістрів, (ще до недавня випускали й спеціалістів), тому цілком може називатися *випускна кафедра*. Інколи вживають слово *випускова*, але це теж невдалий термін. Ще один аналогічний приклад. Кажуть, що в школі чи в іншому освітньому закладі діє *розвиваюча програма*. Тут не заміниш сло-

вом „розвивальна“, бо, хоч його подає словник, та воно якесь надто коструbate і неблагозвучне утворення. Але оскільки це програма, яка сприяє розумовому розвитку дитини, то її було б цілком логічно, нормально і правильно назвати **розвиткова програма**.

Ну, і не можна обійти, звичайно, питання про пасивні дієприкметники теперішнього часу, які в російській мові звучать як *любимий, читаємий, растворимий, відимий* (знак) тощо і використовуються дуже активно. В українській мові їх немає, тому замість „*ти мій **любимий***“ треба сказати „*ти мій **любий, милий, дорогий, обожнюваний***“ тощо. Правда, якщо йдеться не про особу, яку хтось любить, а про предмет, то тоді треба вжити прикметник *улюблений*: *мій **улюблений** колір, одяг, фільм, телеканал* (хоч сумніваюся, що якийсь із сучасних „українських“ каналів можна любити), *улюблена пісня, вистава, школа* тощо. В Україні немає *растворимої* кави, а є кава *розчинна*, немає особливо *читаємої* книжки, а є книжка, яка користується великим попитом, популярністю або

навіть затребуваністю, на дорогах установлені не „добре *видимі*“, а яскраві, *виразні* знаки, які добре видно здалеку. Правда, є прикметники *видимий* і *невидимий*, але перший з них має значення *безсумнівний* (який не потребує доказів), *безумовний*, *очевидний*, *прямий*, *явний*, а другий – *непомітний*, *непримітний*, *прихований*. Деякі з цих дієприкметників, як бачимо, перейшли в українській мові у прикметники, а деякі просто зникли.

Наша мова дуже багата, у кожному випадку можна знайти десятки синонімів чи заміників до якогось чужого, неокочирного слова. І все ж із п'яти видів дієприкметників є один, який дуже активно, без обмежень уживається в українській мові. Це пасивні дієприкметники минулого часу на зразок *читаний*, *перечитаний*, *ходжений*, *смажений* (але не *жарений!!!*), *співаний*, *переспіваний*, *недописаний*, *розритий*, *розкритий* тощо.

Наостанок треба сказати, що ці всі види дієприкметників були в давньоукраїнській мові, оскільки були запозичені нею зі старослов'янської, яка й заклала основу сучасної російської мови.

СЛОВА, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ НАШУ МОВУ

Це, звичайно, прикметники, бо саме вони виступають у ролі епітетів, які різнобічно можуть охарактеризувати особу чи предмет. Із прикметниками менше клопоту, ніж, наприклад, із числівниками. Але й тут є кілька моментів, на які треба звернути увагу.

Про тверду і м'яку основи прикметників

Як відомо, давньоукраїнський голошний звук /i/ в сучасній українській мові перейшов в /и/. Було, наприклад, *тихо*, тепер *тихо*, *сіла* – *сила*, *зіма* – *зима*, *піті* – *пити*, *пісаті* – *писати* і под. Тому всі повні прикметники в чоловічому роді повинні були мати закінчення **-ий**, а перед ним – твердий приголосний. Однак у східних та центральних говорах української мови, які лягли в основу сучасної української літературної мови, кінцевий приголосний основи деяких прикметників зберіг давню м'якість (про це ми вже

згадували), у зв'язку з чим голосний /і/ не міг перейти в /и/, оскільки /и/ не може вживатися після м'якого приголосного. Отож вийшло, що в західних говорах маємо послідовний звук /и/ і твердий приголосний, як і мало бути, а в літературній мові в одних прикметниках закінчення *-ій*, а в інших *-ий*. Подивімося на приклади. У Галичині кажемо: *червоний, синий, жовтий, крайній, великодний, дорожний, городний, загородний, народний, природний, заробітний*, а також числівники *третій, четвертий* і под. У літературній мові в словах *синий, крайній, великодний, дорожний, городний, третій* і под. – закінчення *-ій*. Ось тут і виникають колізії. Дехто за аналогією до *третій* каже *четвертій*, за аналогією до *городній* кажуть *природній*, замість *заробітний* – *заробітній* (колишній прем'єр Яценюк казав: *заробітня платня*, а треба – *заробітна платня*), замість *народний* кажуть і навіть тривалий час офіційно писали *народній*. І немає критерію, немає правила, за яким можна б з'ясувати, де писати *-ій*, де писати *-ий*. Ці відмінності витримуються і в жіночому та середньому родах:

ранній – рання – ранне, третій – третя – третє, але народний – народна – народне, природний – природна, природне. Ще більше заплутують мовців паралельні форми, які різняться семантикою, тобто значенням: дружний – зв’язаний дружбою, взаємною прихильністю, відданістю, згодою або який проходить одночасно, спільно, погоджено: дружний клас, дружний колектив, дружна родина, дружний спів і под. Прикметник дружній стосується друга: дружній тон, теплий і дружній погляд, дружній потиск руки, дружні, братерські зв’язки, стосунки. Прочитав десь у газеті: дружній зал – треба: дружний.

Але як знати людині, що треба казати *природний*, а не *природній*, як розрізнити ці семантичні тонкощі, коли треба казати *дружний*, а коли *дружній*? Чи всі можуть знати, що є прикметник *загородній* (який знаходиться на околиці міста) і *загородний* (із наголосом на останньому складі, те саме, що *загороджувальний*). Тут, звичайно, без словника не обійтися.

Про творення та правопис прикметників

Треба мати на увазі, що при творенні прикметників від іменників, особливо власних назв, можливі різноманітні чергування звуків, і зовсім не такі, як у російській мові. Наприклад, треба від назви *Калуш* утворити прикметник. До твірної основи *калуш-* додаємо суфікс *-ськ*, але при цьому відбувається уподібнення звуків */с-ш/*. Звук */с/* тут „перемагає“, уподібнює до себе попередній звук */ш/*, унаслідок чого утворюється збіг двох */с'/*, які стягаються в один: *калуш+ськ(ий) > калус'с'кий > калуський*. У російській мові такого уподібнення звуків немає, тому по-російськи буде *калушскій*. Так само утворюються й інші подібні прикметники: *Прага – празький*, *Острог – острозький*, *Кременчук – кременчуцький*, *Карабах – карабаський*, *Гадяч – гадяцький*. Аналогічно вони утворюються і від загальних назв: *козак – козацький*, хоча в окремих випадках можуть бути й винятки (*казах – казахський* – тут для збереження семан-

тики необхідно було зберегти корінь *казах*).

Творення прикметників від власних (географічних) назв – це складне питання. Наприклад, від назви *Красник* можна б утворити і *красницький*, і *красниківський*, від *Будзин* – *будзинський* і *будзинівський*. Однак правильними тут будуть перші варіанти наведених слів, оскільки могли б теоретично бути й назви *Красників*, *Будзинів*. Тому тут треба обирати ту форму, яка є найбільше на слуху, найбільш поширена, яку використовують місцеві мешканці.

Так само треба звертати увагу на те, як переважно кажуть місцеві мешканці, коли відмінюють назву свого села чи міста. Зрештою, відмінювання прикметників за відмінками не викликає труднощів. Але інколи виникають питання, коли йде мова про власні географічні назви. Нещодавно на сторінках Івано-Франківської обласної газети „Галичина“ велася дискусія навколо назви районного центру – Надвірної. Як писати в родовому відмінку: *Надвірної* чи *Надвірни*? В Україні є чимало географічних назв, які

мають прикметникову форму. Отже, вони повинні й відмінюватися як прикметники. *Надвірної – Надвірній – Надвірною – у Надвірній, як зеленої – зеленій – зеленою – на зеленій*. Але інколи прикметник починає усвідомлюватися вже як іменник, тоді вже й відмінкова його парадигма зміниться. Ось відомий український мовознавець, доктор філологічних наук, професорка Катерина Городенська якраз розглядає подібний випадок. Іде мова про назви Дебальцеве, Синельникове, які були утворені як присвійні прикметники середнього роду. Однак тепер, як пише К. Городенська³¹, ми не пов'язуємо ці назви з російськими прізвищами присвійного характеру, тому „маємо підстави відмінювати їх як іменники II відміни середнього роду з основою на твердий приголосний“, тобто: Дебальцева – Дебальцеву – Дебальцевом – у Дебальцеві. Щодо Надвірної, то це все-таки прикмет-

---

³¹ *Городенська К.* Прибув з Дебальцева чи Дебальцевого? / Катерина Городенська // Українська мова, 2014. – Ч. 2. С. 93.

никова форма. Колись спочатку це була якась надвірна прибудова, яка з часом розрослася в поселення, що й зберегло цю назву. Я розпитував мешканців Надвірної, учителів, усі кажуть, що йдуть, їдуть саме до *Надвірної*, а не до *Надвірни*, хоча дехто й вагається в словозміні.

Ще в усіх залишилися в пам'яті події, які мали місце в Закарпатті, у Мукачевому, коли була перестрілка між місцевими мафіозі та вояками з „Правого сектора“, коли загинули люди, коли влаштували полювання, як на дичину, на правосекторівців („правосеків“). Тоді вже це Мукачеве „обертали“, як хто міг. Хтось їхав до Мукачева, хтось до Мукачєвого, хтось був у Мукачеві, хтось у Мукачевому тощо. Словники подають тут форму прикметникову, але, на наш погляд, тут можна б цілком виправдано й спокійно перейти на іменникову парадигму (*Мука́чево, Мука́чева, Мука́чеву, Мука́чевом, у Мука́чеві*), оскільки ця назва, можна думати, давно не усвідомлюється мовцями як присвійний прикметник (поселення якогось Мукача). Та цю проблему

повинні вирішувати мешканці цього міста і його влада.

Ще треба мати на увазі, що в нашій мові є чимало омонімічних прикметників, які різняться між собою лише наголосом. Зате значення вони мають різні. Може бути прикметник *а́дресний* (від *а́дрес* – вітання з ювілеєм) і *адрéсний* від *адрéса*), *госпо́дарський* (від *господар*) і *госпо-дарський* (від *господарство*), та багато інших. Значення прикметника і його наголос залежать від твірного іменника. Тому в кожному конкретному випадку треба встановити, від якого саме іменника утворений цей прикметник, що він означає і як його наголошувати.

Про ступені порівняння прикметників

Якісні прикметники, як відомо, можуть позначати звичайну або більшу міру ознаки, у зв'язку із цим розрізняють звичайний, вищий та найвищий ступені порівняння. Є три прикметники, які у формі вищого ступеня мають суфікс *-шч-*, що передається літерою *щ*. Це слова *вищий*,

товщий і кращий. Більшість прикметників має суфікс **-іш-**: *зеленіший, добріший, розумніший*. У Галичині дехто за аналогією до *кращий, товщий, вищий* вимовляє **шч** і в наведених словах: *зеленіщий, добріщий, розумніщий*. А це неправильно. Також неправильно вимовляти суфікс **-ійш-** замість **-іш-** у прикметниках вищого ступеня. Там пройшло стягнення звуків /і/ та /ї/ нескладового в один звук /і/.

Калькою з відповідних російських конструкцій слід вважати форми вищого ступеня, які утворюються сполученням слів *більш / менш, найбільш / найменш* та звичайного прикметника: *більш розвинений, менш відомий, більш (менш) правильний*, хоча деякі підручники подають такі аналітичні форми. Але вже зовсім безграмотними є форми такі, як *більш (менш) ширший, більш (менш) правильніший, вдаліший*, тобто додавання до прикметника (чи й прислівника) вищого ступеня слів *більш* чи *менш*. Часто можна зустріти вислови на зразок: „*ці речі стають все більш чистішими*“. Слово *більш* тут зайве. Треба сказати: „*ці речі стали чистішими*“. Або, як каже один

спортивний діяч: *більш масовіший вид спорту*. Треба просто: *масовіший* або вже *більш масовий*. Замість слів *мени, більш краще* було б уживати слова *надзвичайно, напрочуд, надто, занадто: напрочуд гарний, гарно, надзвичайно високий, занадто молодий* і под.

Для вираження ступеня найвищої ознаки в українській мові існують префіксовані синтетичні форми прикметників вищого ступеня (це стосується і прислівників): *найширший, найліпший, найвищий, найкращий, щонайменше, якнайкраще* і под.

І ще одна поширена помилка, яка виникає під впливом російського мовлення. Ось як каже лікарка про грудне вигодування дитини: *материнське молоко – саме добре, саме смачне для дитини*. В українській мові відсутні форми на зразок *самий добрий, самий правильний, самий тихий*, тому їх уживати не можна – їх треба замінити синтетичними формами *ліпший, правільніший, тихіший* і под. У наведеному реченні можна б ужити найвищий ступінь: *найкраще, найсмачніше для дитини – материнське молоко*. Часто

можна почути ще безглуздішу помилку, коли слово *самий* уживається з прикметником вищого ступеня: *самий добріший, самий більший, самий менший, самий дорожчий* тощо. Немає таких форм в українській мові!

Часто під впливом російської мови уживають прикметник вищого ступеня, коли там зовсім не йдеться про порівняння, тобто замість звичайного прикметника. На одній із FM-станцій ведучий часто каже: „*Вас чекають 20 хвилин кращої музики*“. Кращої від чого? Від якої? Отже, тут треба сказати просто: „*Вас чекають 20 хвилин гарної музики*“.

СЛОВА, ЩО ЗАМІНЯЮТЬ ІМЕНА

Дещо про використання займенників. Хоч уживання їх не викликає труднощів, але на деяких питаннях зупинимося. У нашій мові (і не тільки в нашій) є чимало випадків, коли слово, що належить до певної частини мови, уживається в ролі іншої частини мови. Взагалі-то перехід однієї частини мови в іншу – це явище загальновідоме і загальноприйнятне. Є немало випадків, коли інші частини мови вживаються і в значенні займенника (так звана прономіналізація). Ось, наприклад, числівник *один* може вживатися в значенні неозначеного займенника *якийсь*: „*Був собі **один** чоловік*“. А ось приклади з класики: „*Їхала, кажуть, **одна** скупа пані і везла з собою усі свої скарби*“ (Марко Вовчок). Може вживатися цей числівник і в ролі означального займенника *сам, сама, самé*. Ось у Т. Шевченка: „*Мов одірвалось од гіллі, **одно-однісіньке** під тином сидить собі в старій ряднині*“. Але часто деякі автори під впливом російської мови (особливо автори пісень,

які не надто дружать з граматикою) зловживають цим і використовують його там, де він зовсім не до речі. Російською мовою десь там співають „*вихажу адін я на дарогу*“, то інколи можна почути і в наших сучасних, часто неграмотних піснях, щось приблизно на кшталт: „*Ти стоїш один, я чекаю тебе одна...*“ А може, його не одна чекає? Звідки така впевненість? Або ось Лама співає: „*Ти один на полі бою і я одна...*“ У цих прикладах треба вжити займенник *сам, сама*. Отже, *стою собі сам, сама, зробив сам, прийшла сама*. Замість фрази „*Я сумую одна, а тебе все нема*“ можна б замінити на щось таке: „*Я стою тут сама, а тебе все нема, а тебе все нема*“. Цей займенник може підсилюватися числівником *один*: залишився *сам-один*, для підсилення можна вжити ще й демінутивну (здрібнілу) форму цього займенника: *сама-саміська, самісінька, саміський, самісінький*. Числівник *один* із заперечною часткою може виконувати роль заперечного займенника: *ні один – жоден*.

Подібна ситуація створюється і з порядковим числівником *другий*. У російсь-

кій мові його вживають у значенні *інший*, і там він дуже поширений у такому вживанні.. В українській мові це робити не можна. Ось речення: *Учень перейшов у другий клас*. Треба розуміти, що він закінчив перший клас і перейшов у другий. Ось ще один приклад: *Учні перейшли в другий клас* (бо, можливо, тут було холодно, незатишно, не було світла чи ще щось). То вони перейшли просто в інше приміщення! Тобто в *інший*, а не в *другий*! Отже, числівник *другий* треба вживати тільки при лічбі, при перелікуванні, а в наведеному контексті – в *інший*! Один промовець, ставши за трибуну, каже: „*Я скажу вам друге*“. Що друге? Та ще першого не сказав! Виявляється, він мав на увазі *інше* щось, ніж те, про що говорив попередній оратор.

Уже ми раніше згадували, що в мовленні окремих людей, особливо чомусь у працівників правоохоронних органів, юристів особливо часто вживається в значенні вказівного займенника *цей* дієприкметник *даний*: *у даний час, у даний період, даний факт, даний випадок, даний чоловік, дана пригода* і под. Це знову

ж таки вплив російської мови. В українській мові є вказівні займенники *цей, ця, це, ці* і їх треба вживати в таких випадках (можна використовувати й старішу форму – *сей, ся, се*). Слово *даний* можна вживати тільки в значенні дієприкметника: *Богом **даний** талант; мова – це великий дар, **даний** людині*, і под. У множині це слово може вживатися в значенні іменника: *біографічні **дані*** (тобто відомості), ***дані** опитування (екзит-полу)* тощо.

НЕ ІГНОРУЙМО СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ!

Тепер порозважаємо про прийменники та їх уживання.

Клопіт із прийменником *по*

Багато клопоту виникає з використанням неправильних конструкцій з прийменником *по*, який замінив властиві форми з прийменниками *з*, *за*, *на*, *щодо*: *заступник директора по...*, *заступник начальника по загальних питаннях*, *замначальника по постачанню* (по-українськи не *зам.*, а *заступник!*), *інструктор по фізкультурі*, *інженер по техніці безпеки*, *бухгалтер по зарплаті*, *ательє по ремонту верхнього одягу*, *рада по присудженню*, *контрольна робота по фізиці*, *підручник по українській літературі*, *залік по історії*, *екзамен по філософії*, *по причині відсутності*, *по заниженим цінам*, *по самим точним підрахункам*, *дзвонить по телефону*, *заходи по відзначенню...*, *автобус по замовленню* і под. По-українськи ці сполучення повинні звучати так: *заступник начальника*

з питань постачання, заступник директора з навчальної роботи, інженер з техніки безпеки, інструктор із фізкультури, бухгалтер із зарплати, ательє для ремонту верхнього одягу, рада з присудження, контрольна робота з фізики, підручник з української літератури, залік з історії, екзамен з філософії, контрольна робота з математики, з причини відсутності, за заниженими цінами, за точними (найточнішими) підрахунками, дзвонить за телефоном (або можна так: телефонуйте за номером), заходи щодо відзначення, автобус на замовлення.

Треба уникати й інших конструкцій з прийменником *по*: *іти по дорозі* – *іти дорогою*, *добрий по натурі* – *добрий за вдачею*, *називати по імені* – *називати на ім'я*, *відпуск по вагітності* – *відпустка через вагітність* (у зв'язку з...), *по вихідних днях* – *у вихідні дні*, *гурток по літературі* – *літературний гурток*, *зійшлися по характеру* (по смаках) – *зійшлися характерами* (смаками), *подібний по запаху* – *подібний на запах*, *прийшов по справі* – *прийшов у справі*, *відправив по пошті* – *відправив поштою*, *по закону* – *згід-*

но із законом або відповідно до закону, або за законом; по хворобі – через хворобу, заходи по поліпшенню – треба: заходи щодо поліпшення, комісія по складанню акта – комісія для складання, по поводу чого – з приводу чого і подібні.

В усному (та й у писемному) мовленні нерідко можна зустріти й неправильні форми місцевого відмінка іменників із цим прийменником, тобто вирази на зразок *по місцям, по домам, по дорогам* і под. Тут треба сказати чи написати *по місцях, по домах, по дорогах* (обставина місця), хоч усе-таки було б краще сказати *місцями, дорогами, в домах*. Наведемо ще деякі випадки його неправильного вживання у словосполученнях. Кажуть: *пішли по домам*, а треба сказати – *ходімо додому, розходімося*; замість вислову *по коням!* треба вжити – *на коні!*; *послати по поchtі – надіслати поштою, по словам виступаючого – за словами промовця; йому все по плечу – йому все під силу, він на все спроможний; по всякому поводу – з будь-якого приводу, інваліди по зору – інваліди з вадами зору, незрячі люди*. Як бачимо, прийменник *по* в укра-

їнській літературній мові вживається досить рідко. Його можна використовувати лише в ситуаціях, наведених вище, – коли сполучення іменника з прийменником **по** виступає обставиною місця. Наведемо ще деякі випадки, коли можна його вживати:

- зі знахідним відмінком, коли вказує на мету або межу дії: *піти по воду; пальто чи море по коліна; заліз у воду по пояс;*

- коли він виражає відношення до іншого предмета: *різьба по дереву, наказ по управлінню, черговий по школі, брати по крові;*

- коли виражає спосіб дії: *читати по складах, говорити, чинити по правді.*

В інших випадках використовуються інші прийменники, які наводилися в прикладах.

Про інші прийменники

Передовсім про **прийменник від**. Часто вихідці зі східних областей України вживають замість нього варіант *од*. Його можна вживати, але тільки у тих випадках, коли створюється тавтологія (повто-

рення) звуків. Недобре звучала б фраза *він відійшов від вікна*, оскільки тут у чотирьох словах є звукосполучення **ві**. Тому тут краще було б сказати *він відійшов од вікна*. В інших випадках треба використовувати прийменник *від*. Він утворився з давньоукраїнського *одъ*, але тут треба пам'ятати, що в українській мові голосний /о/ в закритому складі переходить в /і/, перед яким на початку слова виникає приставний /в/. Ось, наприклад, від слова *отець* утворився іменник *отъчизна*. Коли занепав надкороткий звук **ъ** (літера на його позначення називалася *йор*), що був після звука /т/, утворився закритий склад, голосний /о/ подовжився і з часом перейшов в /і/, перед яким ще виник приставний звук /в/. Так утворилася форма *вітчизна*. Аналогічні приклади: було *овьса*, стало *вівса*, було *овьця*, стало *вівця*, *онъ* – *він*, *одъ* – *від* тощо. Отже, вживаємо не *од мене, од тебе, од хати*, а *від мене, від тебе, від хати*. Правда, ця помилка зустрічається рідко, бо галичанам вона взагалі не властива.

Про прийменник **з**. Він, як ніякий інший, має варіанти *із, зі, зо*, тому в кож-

ному конкретному випадку *треба вибрати один із них, той, який найбільше підходить до певної ситуації*. Щоб уникнути збігу трьох приголосних (нзн), я в цьому реченні використав варіант *із*. Якщо наступне слово починатиметься зі сполучення приголосних, то можна використати варіант *зі* (наприклад, „*брати*“ *зі Сходу; приїхав зі Львова; прийшов зі школи*), але частіше треба віддавати перевагу варіантові *із*: *із засобів масової інформації стало відомо...; один із них: прийшов із занять; витяг із твору і под.* Якщо попереднє слово закінчується на голосний, тоді треба вживати інваріант, тобто *з*: *змагання з легкої атлетики; написала з дозволу вчительки; прийшла з братом* тощо. Звичайно, що використання будь-якого варіанта не є помилкою, але від правильного вибору залежить евфонічний малюнок нашого мовлення, тобто його милозвучність. Тут треба ще нагадати, що прийменник-префікс *з* перед приголосними /к/, /п/, /т/, /ф/, /х/ переходить і на письмі, і у вимові в /с/: *сказати, спитати, ступити, схопити, сфотографувати* і под.

Неправомірно розширив також свої функції в українській мові під впливом російської **прийменник в**. Правильними, бажаними українськими формами будуть: *пішов до церкви, до школи, зайшов до хати, приїхав до Львова, до Івано-Франківська* тощо, а не *в церкву, в школу, в хату, в Львів, в Івано-Франківськ*. Ще треба пам'ятати, що на початку речення, після коми в простому реченні чи на початку частини складного речення не слід уживати прийменник **в**, а інваріант **у**. Варіант **в** використовуємо лише тоді, коли треба уникнути збігу голосних.

Наведемо ще деякі приклади надання надмірної переваги прийменникові **в**. Отож повторимо: *пішов не в церкву, в школу, а до (церкви, школи), сполучення раз в тиждень краще змінити на раз на тиждень, в третій день після... – на третій день після, працювати в повну потужність – на повну силу, поставити в приклад – поставити як приклад, за приклад, дружно стали в захист (когось) – стали на захист, в повістці денній – на порядку денному, в ці дні – цими днями і подібне.*

Те, що мовилося про прийменник *в*, стосується і вживання префікса *у/в*. Тут уже не все можна пояснити впливом російської мови, це вже в українців виникла така тенденція – надавати перевагу варіантові *в*. Кажуть: *вчитель, впевнений, вже, впорядник, вмовити, вмирати* і багато-багато подібних слів замість *учитель, упевнений, уже, упорядник, умовити, умирати* тощо. Звичайно, це не є груба помилка, варіант із префіксом *в* можна і треба вживати, але тільки після голосного, щоб уникнути збігу двох голосних. Про це вже йшлося на початку наших розважань (у розділі про евфонічні особливості української мови), але тут доцільно знову на цьому наголосити. Пам'ятаймо, що основним в українській мові, тобто інваріантом, є прийменник-префікс *у*, а приголосний *в* є його варіантом, який уживається тільки зі стилістичною чи, радше, з евфонічною метою. Правда, є слова, в яких така взаємозаміна неможлива, в яких префікс є релевантним у розрізненні семантики (значення) слова: *управа* (міська) і *вправа* (домашня), *удача* (успіх) і *вдача* (характер, натура),

вклад (грошовий вклад у банку) і *уклад* – усталений порядок в організації чого-небудь. Хоч Словник української мови в 11-ти томах подає двояке вживання, але, напевно, не варто сплутувати слова *уражати* (і похідні *уражений*, *ураження* та ін.), що має значення поранити, поцілити кулею) і *вразити* (*вразений*, *вразення* та ін.), що має значення викликати почуття подиву, захоплення. Деякі слова уживаються тільки з префіксом **у**: *увага*, *уява*, *указ*, *установа*, *упередження*, *упорядник*, *уривок*, *умова* та інші, а деякі тільки із префіксом **в**: *вплив*, *вдумливий*, *вдячний*, *влада*, *вступ*, *внутрішній* тощо.

Ще треба знати, що префікс **у** може мати евфонічний варіант **уві-**: *увійти*, *увімкнути*, можна використовувати в окремих моментах (після голосного) і варіант **вві-**: *Василь увійшов*, *Галина ввійшла*.

Часто можна спостерігати вживання прийменника **у** (чи **в**) замість **о** в словосполученні з числівником, коли йдеться про годину. Отже, у вислові „*в третій годині*“ треба замінити його прийменником **о** – „*о третій годині*“, вислови „*у*

дев'ять годин“, „у вісім годин“ тощо треба замінити такими: „о дев'ятій годині“, „о восьмій годині“. З числівником *одинадцять* треба вживати прийменник **об**: „*об одинадцятій годині*“, завдяки чому уникнемо збігу двох однакових голосних. При цьому ще пам'ятаймо, що в слові *одинадцять* наголошуємо третій склад, тобто голосний /а/.

Дуже багато помилок трапляється у використанні сполучень прийменників з іменниками, у підборі правильної відмінкової форми слова. І то не лише прийменник **в** уживається неправильно. Наприклад, кажуть *позбутися від нерозумних принципів*, а треба просто – *позбутися нерозумних принципів*; *це до нього* не стосується – треба – *це його* не стосується, *із-за відсутності* кворуму збори не відбулися – *у зв'язку з відсутністю* кворуму тощо. Дуже багато зустрічається неправильних фраз із прийменником **по**, про що вже достатньо мовилося раніше. Можна ще тут навести приклади неправильного вживання прийменників **при**, **про**, наприклад: *при старій владі* – треба *за старої влади*, *при умові* – *за умови*, *про це*

наголошувалося – на цьому наголошувалося. Часто можна почути або й прочитати, що книга вийшла *під редакцією* такого-то, а треба сказати чи написати – *за редакцією*. Звичайно, це тонкощі, яких пересічний мовець може не знати, але люди, які працюють зі словом, повинні звертати на них увагу.

ФОНЕТИЧНІ ТА ОРФОЕПІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАШОЇ МОВИ

На початку йшлося про милозвучність нашої мови, тобто про евфонічні її особливості. Тепер трохи порозважаємо про правильну вимову звуків у нашій мові, тобто про орфоепію. Уже про це йшлося, ми вже бачили, читали й чули не раз, та ще й будемо багато говорити про те, який великий вплив на українське мовлення має російська мова. І цей вплив відчувається на різних мовних рівнях. Є немало чинників, які деформують нашу мову, нівелюють її специфічні особливості й ознаки (усе те, що визначає її самодостатність як окремої мови), позбавляють її здатності протистояти російському впливу. Вони „влучають, – як пишуть О. Федик та К.Серажим³², – у характерні ознаки нашої мови, руйнуючи її національне єство, розхитуючи граматичну

---

³² Федик О.С., Серажим К.С. Про недуги рідного слова / О.С. Федик, К.С. Серажим // УМЛШ. – 1991. – Ч. 10. – С. 47.

будову, підточуючи з середини її внутрішню гармонію“.

Особливо страждає чистота нашої мови, коли користуються нею неукраїнці. Звичайно, ніхто не може мати претензій до особи іншої національності, що намагається розмовляти українською мовою. Навпаки, треба вітати й заохочувати таких людей, не осуджувати їх за можливі мовленнєві помилки, не насміхатися й не перекривляти, як це інколи буває. Але не можна цього прощати дикторам українського (?) телебачення, радію, акторам українських театрів, журналістам, учителям, викладачам, тобто людям, мовлення яких повинно служити еталоном, зразком для інших. А допускають вони немало орфоепічних помилок. Це передовсім проросійська вимова цілої низки звуків і звукосполучень.

Вимова звуків /ч/ та /в/ (/ʎ/)

Значна частина мовців вимовляє поросійськи м'яко шиплячий приголосний /ч/. Це є грубим порушенням українських орфоепічних норм. Часто можна почути

таку вимову: *шчьо, чього, чьому, чьоло-вік, чьоботи, чяй, чяс, почюф, честь* і под. Пам'ятаймо, що шиплячі в нашій мові можуть бути пом'якшені тільки в двох випадках: перед голосним /і/ (*жінка, шість, чітко*) та в разі подовження їх (*піддашшя, клоччя, збіжжя*). В усіх інших ситуаціях шиплячі треба вимовляти твердо. М'яка, ще праслов'янська та давньоукраїнська вимова шиплячих збереглася, правда, в гуцульських говірках, до речі, як і в чеській мові, але тут це природна вимова, вона не ріже вухо, а, навпаки, сприймається як природна і приємна. Треба ще додати, що така пом'якшена вимова звука /ч/ характерна лише для вихідців зі східних областей України, хоч і в Галичині дехто вважає, що так правильно, намагається копіювати деяких дикторів з центральних телеканалів і вимовляє *шчьо* замість *шчо* і под.

Друга дуже поширена орфоепічна помилка – це оглушення губно-губного звука /ў/, який на письмі позначається літерою **в**. Пам'ятаймо, що це сонорний звук (тобто дуже звучний), і в кінці слів та складів його оглушувати категорично не

можна, це протипоказано українській вимові. При його вимові не можна стулювати губи, як це ми робимо, наприклад, при вимові слова *вода*. Отже, вимовляють: *зафтра, готіфка, вофк, шофк, читачіф, робітнікіф, студентіф, говориф, читаф, писаф, казаф* і под. У цих слова треба вимовляти звук /ў/ нескладовий, не стулюючи губ: *заўтра, готіўка, воўк, шоўк, читачіў, робітнікіў, студентіў, говориў, читаў, писаў, казаў*. Цю українську специфіку українські вчені помітили і відзначали давно. Наприклад, Маркіян Шашкевич ще в „Русалці Дністровій“ запровадив був спеціальну літеру ў, щоб передати правильну українську вимову, це саме підкреслював галицький учений Богдан Леонтович, що в польській та російській мовах кінцевий **в** оглушується (*стафъ, крофъ*, пол. *kref*), але оскільки звук **ф** „не єсть славянській“, українці його в свою мову не пропустили і вимовляють його як *у*: *кроу, стау, зноу*³³.

---

³³ Леонтович Б. Кóлька словъ о формахъ нашего языка и о писовнѣ Богдана Л...ча /

Б. Леонтовича підтримував у цьому й інший галицький учений, який використовував і відстоював церковнослов'янську мову, і все ж писав, що /в/ в українській мові не вимовляється як /ф/, що *„лишь декотри жиди по русски говорящие його так вимовляють (горіфка), а русин „встидавбися такої вимови“³⁴.*

Такої думки дотримувалися й інші галицькі вчені – Степан Смаль-Стоцький, Василь Сімович. Це підтверджують, зрештою, і сучасні правила української орфоепії. До речі, фраза, що звук /ф/ „не есть славянській“, цілком правильна. Як відомо, Кирило та Methodій запровадили літери фертъ та фіту (або по-українськи – тету) на позначення цього звуку в азбуку Кирилицю, бо в перекладах релігійних текстів із грецької мови, які вони здійснили, було чимало слів із цим звуком. Але слов'янські мови його всіляко уни-

---

Б. Леонтович // Лѣрвакъ зъ надъ Сяна. – Въ Перемишли, 1852. – С. 43.

³⁴ *Левіцкій И.* Мысли о словесности Галицко-русской / *И. Левіцкій* // Вѣстникъ. – Ч. 68. – 30.08 / 11.09.1852. – С. 270–271.

кали, замінюючи іншими звуками. В українській мові, наприклад, є аж сім його субститутів (замінників): **п** – *Пилип, Степан, потрапити*, **т** – *катедра, Теодор*, **к** – *куфайка, х- хустка*, **в** – *Векла, кв* – *квасоля, кворум*, **хв** – *хвіст, хвіртка, хвиля, ухватити* і под. Наприклад, у Шевченковій поемі „Катерина“ літера **ф** на позначення звука /ф/ вжита лише один раз у слові *фуга* (завірюха). Це вже у кінці ХІХ ст. з бурхливим напливом іншомовної лексики, зокрема слів, у яких був цей звук, його перестали заміняти і навчилися вимовляти. Для нас, галичан, він звичніший (можливо, тут відчутний вплив німецької мови), тому ми кажемо *Стефан, Федір, фустка, фіртка, фасоля, трафити* і под. Східні українці кажуть *Хведір, ахвицер, мікрохвон, Хвеська, хвабрика, хвакт* тощо.

Вимова звуків /г/, /г'/

На третє місце ми поставили б неправомірно оглушену вимову дзвінкого фарингального (глоткового) звука /г/. Вслухаймося, як мало не давляться, вимовля-

ючи цей український звук деякі працівники радіо й телебачення, актори українських театрів. Вони його оглушують, вимовляючи майже /x/, або вимовляють із проривним елементом, близьким до звука /ɣ/, що є грубим порушенням норм української орфоєпії. Це однозначно вплив російської мови. Справа в тім, що в російській мові немає дзвінкого фарингального /ɣ/, замість нього росіяни всюди вимовляють або ɣ – *галава, таваріть*, або x – *Хельсінкі, Бетховен, хенде хох*, або в (у прикметникових закінченнях – *добрава, дарагова* і под.). На південних теренах Росії, які заселені українцями (в основному колишніми нашими козаками після розгрому Запорозької Січі), уживається приглушений фрикативний задньоязиковий /ɣ/, близький до /x/. Отож і наші мовці і, що ніяк не припустимо, диктори проросійських телевізійних каналів, деякі актори українських театрів тощо замість чистого, дзвінкого /ɣ/ вимовляють або таки /x/, або приглушене /ɣ/, або щось близьке до проривного /ɣ/. Ось численні приклади: *нога застрягла* – нога застрягла, *халантний* – галантний, *бахато хос-*

тей – багато гостей, *холовна хордість* – головна гордість, *хном* – гном, *приходницький фільм* – пригодницький, *прихода* – пригода, *холос країни* – голос країни, *хори* – гори, *вимахати* – вимагати, *змахатися* – змагатися, *Рохань* – Рогань, *доходіла* – догодила, *херой* – герой, *худіти* – гудіти, *хотуємо разом* – готуємо, *не харний* – не гарний, *Луганщина* та багато іншого. Цим грішать і деякі актори Івано-Франківського обласного театру. Складається таке враження, що людина думає, що саме так і треба вимовляти, що це норма. Тим паче, якщо мала такого вчителя, що теж так вимовляв. Пам'ятаймо, що український гортанний /г/ – це дзвінкий, чистий, нічим не затьмарений звук.

Є в нашій мові ще один задньоязиковий проривний приголосний, дзвінка пара до приголосного /к/ – це звук /г/. Відомо всім, що в 1933 році був відмінений український правопис, прийнятий у Харкові в 1927-му, а разом з ним вилучили з української абетки й літеру на позначення цього звука. Це правда, що він дуже „низькочастотний“ у нашій мові, уживається в порівняно невеликій кількості

слів, але він є і його треба шанувати нарівні з іншими, не замінити гортанним /г/. Каже диктор (та й не один!!): „Хабарник потрапив за **грати**“. Галичанин міг би це зрозуміти, що хтось там зумів (потрапив) **заграти** на якомусь музичному інструменті. А виявляється, що це його запроторили за **грати**, тобто до криміналу (шкода, що туди потрапляють лише дрібні карасі, а щуки, чи то пак – акули-корупціонери, усілякі „брильянтові“ прокурори, судді-колядники-хапуги, податківці тощо гуляють на волі). Отже, пам'ятаймо, що є звук /г/, хоч він і незвичний для українця. Дехто, правда, тицькає його де попало, навіть у таких словах, як *таз, тазета, гімназія* тощо, чого робити не варто.

Вимова ще деяких звуків

Під впливом російської мови дехто з мовців опускає сонорний /j/ перед іншим голосним: *Україна, він читає, знає* тощо. Цього робити не можна!

Часто у мовленні окремих людей зникає проривний елемент при вимові афри-

кат (злитих звуків) /дж/, /дз/, внаслідок чого виходить: *приїзжати* (або *приїжжати*) замість *приїжджати*, *звонити* зам. *дзвонити*, *хожу* замість *ходжу*, *вожу* (когось за руку) зам. *воджу* і под. Пояснюється це також впливом російської мови, у якій немає цих злитих звуків. Не можна розподібнювати й звукосполучення /чн/, як це робиться в російській мові, і вимовляти замість *смачного* – *смашного*. Вимова *шн* зафіксована лише в небагатьох українських словах (*соняшник*, *рушник*, *мірошник* та ще деяких), однак на інші подібні випадки це явище поширювати не слід.

Треба пам'ятати також, що в українській мові приголосні перед голосним /е/ треба вимовляти, на відміну від російської мови, завжди твердо, а на місці /и/ вимовляти українське /и/ а не /і/, причому як у власне українських, так і в запозичених словах: *нитка*, а не *нітка*, *синій*, а не *сіній*. *карниз*, а не *карніз*, *магазин*, а не *магазін*, *блеф*, а не *блєф*, *Оленка*, а не *Лена*, *тема*, а не *тєма*, *Федько*, а не *Фєдє*, *сигнал*, а не *сігнал* і под.

Дехто під російським впливом вимовляє пом'якшено губні приголосні перед **я, ю, є** у словах на зразок *пять, бюро, вязати, Вячеслав*. Така вимова є порушенням орфоепічної норми. Губний треба вимовляти твердо, а після нього вимовляти звук /j/ (йот), незважаючи на те, чи на письмі ставиться апостроф, чи ні. До речі, зважаючи на таку вимову, апостроф слід було б ставити в усіх іншомовних словах, де є губний перед буквами **я, ю, є, ї**, а дехто не ставить апостроф навіть у власних прізвищах та іменах, таких, як *Баб'юк, Карп'як, Щерб'юк, В'ячеслав* і под., що є порушенням правописних норм.

Є ще один мовленнєвий гріх у деяких російськомовних у побуті дикторів, працівників ЗМІ. Це так зване „дзекання“ та „цекання“: *Сполучених Штатіф, о п'ятнадцяцій двадцяць, дві дзіфчини, депутаціф, Володимир Пуцін* і ще такі подібні слова. Ця риса характерна російській, ще більшою мірою – білоруській (вони так і пишуть: *дзед, дзень, чытаць, несці* – нести) та польській (поляки вимовляють дещо ошиплячено: *miłość, radość*,

czytać і под. В українській мові є м'які /д'/, /т'/, то їх так і треба вимовляти. Правда, тут треба теж бути уважним, щоб не вимовити, як це декому навіть з освічених людей характерно, задньоязиковий пом'якшений к' чи г' (*кажуть: тїўчина, тїдо, скїна, Наск'а* замість дівчина, дід(о), стїна, Настя).

Хотїв би звернути увагу ще на вимову задньоязикового приголосного /к/. Відомо, що задньоязикові /г/, /к/, /х/ – це тверді звуки і можуть пом'якшуватися тільки перед голосним /і/. Але пам'ятаймо, що голосний /и/ походить з давньоукраїнського /і/, він є звуком передньо-середнього ряду, не таким, як у російській, польській, білоруській мовах. Тому перед ним приголосний /к/ також дещо пом'якшується. Не треба його вимовляти надто твердо в словах на зразок *Київ, Китай, робїтники, книжки, жїнки, кислий, великий* і под. Неприємно вражає слух така неприродна надто тверда вимова, шкода, що на письмі цього не відтвориш... Так само треба дещо пом'якшувати /к/ перед голосним /е/. Це певною мірою стосується й звука /х/.

Така тверда вимова цих звуків залежить від якості голосного /и/. Якщо його вимовляти з участю губ (дещо огубленим), то й попередній задньоязиковий буде надто твердий. А його треба вимовляти більш відкрито, з наближенням до /e/, тоді й приголосний вийде нормальним.

Ще одне маленьке питання. Хоч ця помилка галичанам не характерна, але у вихідців зі Східної України її можна почути часто, особливо в людей, які в побуті розмовляють російською. Це так зване акання. Наведемо приклади з виступів Ю. Тимошенко: *вигатавлений препарат, запобіжним захадам, викаристовується, на всім абластям, абласний, дапамога необхідно, парада, астанній раз, акремі люди, надзвичайна важливе питання, каго ви абрали, Канституція, азнака, аднак, грамадський і под. замість виготовлений препарат, запобіжним заходом, використується, в усіх областях, абласний, необхідно, порада, останній, окремі, надзвичайно, обрали, Конституція, ознака, однак, грамадський.*

Акання властиве білоруській та російській мовам, а в українській є лише кілька слів, у яких на місці етимологічного /о/ вимовляємо і пишемо **а**: *калач, багач, халява, хазяїн*. Правда, і ці слова стали нормативними в українській літературній мові лише під впливом російської мови. У західних говорах, у Галичині існують історичні форми: *колач, богач, холява* і под.

Дехто з російськомовних телевізійних працівників, яким інколи доручають озвучувати тексти й українською мовою, неправильно вимовляють і інші голосні звуки, зокрема, дуже „закрито“ вимовляють звук /и/, нівелюючи його українську специфіку, дещо спотворюють голосний /е/. Дуже неприємне враження справляє „українська“ вимова Максима Сікори на каналі „Україна“, є журналісти, диктори з таким спотвореним мовленням і на п'ятому каналі, і на першому (нібито) національному. Взагалі не зрозуміло, як можна присуджувати звання „національний“ закладам, установам, де державною національно мовою і не пахне, і які взагалі дуже далекі від усього українського.

Специфічна фонетична риса української мови

І ще про одну дуже прикру, але, на жаль, поширену мовленнєву помилку. В українській мові категорично не можна оглушувати дзвінкі приголосні у кінці слів та в кінці складів. Цією рисою наша мова дуже вигідно відрізняється від усіх інших слов'янських мов, і, власне, значною мірою завдяки їй нашу мову вважають однією з наймилозвучніших індоєвропейських мов. Про це вже йшлося в одному з перших розділів нашої праці, але повторити не завадить. Ось як писав про це наш видатний український мовознавець Василь Сімович: у наведених позиціях дзвінкі приголосні не „мовкнуть“, тобто не оглушуються, залишаються „голосовими“. „Тому, – зазначає він, – говоримо й пишемо *хліб* (а не як Москалі або Поляки кажуть *хлен*)“³⁵. Вони „задержують свою голосовість“ не лише в кінці слів, але й перед „безголовими шелестівками“ (*парубка, берізка,*

---

³⁵ Сімович В. Граматика ... – С. 40.

ніжка тощо). В. Сімович підкреслює, що й „слівця“ *без, від, під, над, об, перед*, „чи вони самостійні слова...“, чи зросли ся з другими словами в одне“, а також „приросток *роз-* ніколи ні в вимові, ні на письмі своїх визвучних голосових шелестівок на безголосі не заміняють“³⁶. До речі, деякі сучасні підручники з української літературної мови неправомірно допускають двояку вимову префіксів **роз-, без-** (можливо, щоб наблизити її до російської). В українській мові, як далі писав В. Сімович, часто звуки „приподібнюють ся (асимілюють ся)“, коли „безголоса шелестівка здиблеть ся з голосовою: *Велитдень, ятже, прозьба*“, але, як він уточнює, це тільки у вимові, а не на письмі³⁷. Отже, в українській мові розрізняють *гриб* і *грип*, *п'ядь* і *п'ять*, *плід* і *пліт*, *серб* і *серп*, *ліз* (він кудись *ліз*) і *ліс*, *лід* і *літ*, *мимохідь* і *мимохить*, *везти* і *вести*, *казка* і *каска*, *дужка* і *душка*, *ніжка* і *нішка* (від *ніша*), *різка* і *риска*, *ворог* і *ворох*, *міг* і *міх* тощо. В інших мовах такі

---

³⁶ Сімович В. Граматика ... – С. 40–41.

³⁷ Там само.

пари слів можна розрізнити тільки в контексті, в українській вони розрізняються самі собою. Справедливості ради зазначмо, що в народних говорах (на Гуцульщині, на Покутті, на Поліссі) таке оглушення можливе, але в літературній мові цього допускати не можна.

Як бачимо, є чимало помилок, пов'язаних із вимовою звуків. Як результат, таке зіпсоване мовлення копіюють учні, студенти, що потім дуже нелегко піддається виправленню. Особливо спотворене мовлення спостерігається в учнів міських шкіл. Мало того, що воно перенасичене, засмічене усяким лексичним мотлохом, нецензурщиною, воно побудоване й на багатьох фонетично-орфоепічних помилках.

РОСІЙСЬКОМОВНИЙ ВПЛИВ СПОТВОРЮЄ НАШУ МОВУ

Бездоганне володіння та користування рідною мовою аж ніяк не принижує, а, навпаки, підносить людину в її оточенні. Жоден німець, поляк, француз, литовець, естонець чи латиш і гадки не мав би, щоб розмовляти в своїй державі чужою мовою, хіба що з поваги до іноземця-співбесідника. В Україні ж склалося так, що значна частина її громадян користується чужою мовою, не засвоївши в силу різних причин своєї рідної. Є певний відсоток людей, які знають рідну мову, але віддають перевагу чужій, тобто російській, вважаючи її престижнішою. Дуже недобра тенденція виникла після Майдану, тобто в останній час. Почали на всіх телеканалах мусолити слоган „Єдина країна – єдина страна“ і вже геть чисто зігнорували державну мову, заявляючи, що на Майдані та в окопах на Донбасі поруч стоять українськомовні та російськомовні „хлопці“, що, мовляв, не треба їх ділити за мовою, навіть появляються твердження, що бандерівцем (читай

„українським патріотом“) може стати представник будь-якої національності. Та якщо ці представники поважають державу, хочуть бути її патріотами, вони повинні перш за все полюбити й поважати її мову. Українська й російська мови схожі за багатьма фонетичними та граматичними рисами, у них є спільний праслов'янський пласт лексики (відомо, що російська мова взяла за основу старочерковнослов'янську мову, яка була основою і давньоукраїнської літературної мови (офіційної мови Київської Русі). Тому той, хто заявляє українцеві, що „я теб'я не розумію“, – це або українофоб, або просто людина з дуже обмеженими розумовими даними, від якої годі сподіватися прихильності чи поваги до українського народу та його мови.

Російська мова, як не гірко і сумно це визнавати, запанувала у східних регіонах України давно, ще від XVII ст., коли відбулася так звана Переяславська рада. Після розгрому Запорозької Січі з Росії масово переселяли в Україну мешканців російських „деревень“, які привезли з собою і почали нав'язувати уцілілим

українцям свою мову. Ось відтоді й почалося тотальне зросійщення східних областей України. Ця насильницька політика (найперше щодо мови) проводилася в усі наступні часи, тобто 350 років, і продовжується й нині. Нещодавно (кінець травня 2016 року) Верховна Рада України провалила закон про обов'язковість вивчення української мови чиновниками різних рангів. Чи можливо було б уявити собі польського чи німецького чиновника, який не знає мови народу, серед якого живе і якому зобов'язаний служити як державна особа? Таке нікому навіть у найгіршому сні не могло б приснитися. А в нас це можливо. За цю постанову проголосували тільки 152 депутати. Отже, решта 300 – це вороги України і її мови, бо інакше годі їх назвати. Конституційний суд тривалий час мусолить питання про відміну антиукраїнського закону про мови Ківалова-Колісниченка, який, фактично, був відмінений Верховною Радою після Майдану, але досі не підписаний Президентом. На одному із засідань Конституційного суду із блискучою промовою про стан нашої

мови в державі виступив Директор Інституту української мови НАН України проф. Павло Гриценко, але важко сказати, який буде результат, бо між суддями є немало (на наш здогад) російськомовних у побуті членів, які навряд чи вболівають за державну мову. На початку 2017 року в Україні інтелігенція розгорнула масову кампанію за новий мовний закон, але до так званих „народних“ обранців не достукатися, і ніхто не знає, коли буде прийнятий такий закон, який забезпечив би нормальне функціонування в державі нібито державної української мови. Зрозуміло, що українська мова в умовах постійної дискримінації упродовж століть і навіть на сучасному етапі не могла не постраждати, не зазнати такого нищівного впливу.

Відомо, що об'єктивні обставини, оточення спонукають людину пристосовуватися до життя, спонукають учити й мову народу, серед якого вона проживає. В Україні ж ніхто цього не вимагає, до цього не примушує, тому нашу мову в багатьох сферах заміняє російська. Такий всеохопний „білінгвізм“ (хоч насправді

це російська одномовність) не тільки звужує чи навіть обмежує сфери вживання української мови, він розхитує її підвалини, нівелює і затирає її основні специфічні особливості, сприяє змішуванню двох мов та утворенню мовного конгломерату, суржику. Багато мовців використовують російські слова, вважаючи, що так і треба, що це літературні форми.

Російськомовний вплив, як уже ми наводили чимало прикладів, охоплює всі рівні нашої мови: і фонетичний, і лексичний, і граматичний. Найбільше потерпає від нього лексичний склад, до якого непроханими гостями стрімким потоком вливається російська лексика. Особливо вражене мовлення людей без особливої освіти, переважно вихідців із села, які працюють на підприємствах чи в якихось інших міських структурах. Людина, прагнучи не показати себе селяком, уживає слова, які почула в транспорті, у себе на роботі тощо, не задумуючись і не усвідомлюючи, що це слово не літературне, а чуже, російське або навіть і українське, але спотворене, видозмінене під впливом російської вимови.

Культура мовлення залежить від освіченості людини, але навіть у людей, які працюють зі словом – учителів, акторів, журналістів, часто зустрічаються мовленнєві помилки. Якщо ж людина не задумується над словом, у неї таких російсько-українських покручів – росізмів – дуже багато.

Про українсько-російські омоніми

У споріднених мовах, які мають спільне джерело походження, є чимало однакових слів, так званих омонімів. Це слова, що однаково звучать, але мають різні значення. Інколи вони можуть відрізнятися значенням кардинально. Ці міжмовні омоніми наявні майже серед усіх частин мови. Професор Михайло Кочерган (Київ) навіть уклав словник російсько-українських омонімів, який має аж 400 сторінок. Людям, які користуються обома мовами, треба бути обережними при підборі слова, бо дуже часто під час механічного, нетворчого, невдумливого перекладу виникають курйозні ситуації. Ще

колись Максим Рильський, видатний український ерудит, поет, перекладач, писав, що переклад українською мовою, наприклад, з російської чи білоруської приховує в собі багато небезпек, одна з яких – це наявність у споріднених мовах омонімічних слів.

Так, у телефільмах, які демонструють на каналах К-1, „Україна“ (та й на інших також!), як звичайно, російською мовою, але з українськими субтитрами (і за те дякуємо!), допускають дуже багато помилок у цих субтитрах. Дивно, що за справу перекладу беруться непрофесіонали, люди, які не знають української мови (хоча, певно, думають, що знають). До речі, цих помилок ще більше у дубльованих українською мовою фільмах, там додаються ще й орфоепічні помилки, тобто неправильно вимовляють українські слова. Але це інша тема, про це вже йшлося. Наведемо деякі приклади неправильного використання подібних до себе слів.

В одному фільмі російську фразу „Я тебе на *цепь* посажу!“ переклали так: „Я тебе на *ціпок* посаджу“ (замість „лан-

цюг“). В іншому фільмі замість української фрази „У місцях скупчення людей“ написали „У містах скупчення людей“. А ось які курйози виникають у побуті. В автобусі одна жінка наступила на ногу іншій. „Ой, даруйте“, – чемно вибачилася вона. „Ти сматрі, ана наступіла мне на ногу і сичьо хочет, штоби ей шо-то дарілі!“ – обурилася російськомовна пасажирка.

Ще приклади. Якийсь хлопець одружився з російськомовною дівчиною, везе її в Галичину до батьків, повчає, як та має вести себе (сказати „Слава Ісусу Христу“, поцілувати батька і маму в руку тощо). Приїхали, все так і зробила молода і дещо худорлява молода жінка. Мати ж, подивившись на невістку, сплеснула руками і вигукнула: „Падоньку гіренький, яка **твар** бліденька!“ („твар“ у Галичині, а також у польській, чеській, словацькій мовах означає „обличчя“). Молода російськомовна жінка зрозуміла це по-своєму і шепче на вухо чоловікові: „Ти сматрі, і „Славайсу“ сказала, і в руку пацеловала, а она всьо равно **тварью** абазвала!“

Інколи такі омонімічні утворення можуть виникати внаслідок порушення фонетики, неправильної вимови звуків. Так, жінка-росіянка, яка прожила в одному із сіл на Гуцульщині десятки років, так і не навчившись правильно розмовляти українською, видала одного разу справжні мовні перли. Її син разом з однолітками – синами Каліни та Олени – служив у війську. Настав час демобілізації, сусідські хлопці вже повернулися, а син російськомовної односельчанки ще дослужував. То мати й скаржиться: „*Ти сматрі, Ленін уже приїхал, Калінін приїхал, а маєво всьо нет і нет*“. Так вона утворила присвійні прикметники. А ось російський вислів „*Докладивай, што случілось*“ переклали „*Докладай, що сталося*“ замість „*Доповідай, що сталося*“.

Наведемо ще деякі міжмовні омоніми. Наприклад, кажуть, що на зборах було присутніх 120 чоловік. Це дуже поширена помилка. У російській мові *человек* – це по-нашому особа, людина. Отже, на зборах були присутні 120 осіб, бо між ними були, напевно, й жінки, й дівчата, а не самі чоловіки. Або хтось скаже: *Я че-*

кав (чекала) цілий час. А має на увазі – цілу годину, а не якийсь весь час. До речі, тут і з займенниками теж треба бути обережними. Українською буде я не спав цілу ніч, а російською – всю ніч. Інколи кажуть, думаючи по-російськи, що після якоїсь події пройшла ціла неділя. А якби людина думала своєю рідною мовою, то сказала б, що пройшов тиждень, бо неділя по-українськи – це сьомий день тижня. Російське луна – це українською місяць, а українська луна – це російське ехо. Російською кажуть речь, маючи на увазі мову, а українська річ відношення до мови не має ніякого; російське трус – це український боягуз, а може бути обшук, може бути тривога; російський злодей – це злочинець, а в нас злодій – це той, хто краде, російське красний – це червоний, а в українській красна дівчина – це гарна.

Калькування слів та виразів

Поряд з омонімами широко побутують кальки слів. Так називають слово, перекладене буквально, але семантика його зовсім інша. Наприклад, спортивний

коментатор, розповідаючи про футбольний матч, сказав: „*Не вистачило самої малечі, щоб забити гол*“, думаючи поросійськи, що не вистачало якоїсь там *малості*. Треба було сформулювати речення інакше: „*Не вистачило якоїсь дрібнички, щоб забити гол*“.

Інколи подібні лексичні помилки допускають журналісти, які також думають по-російськи, а говорити (інколи) доводиться українською. Ось на студії „Ера“ журналістка каже: „*Що з цього вийде, наразі дізнаємось*“, маючи на увазі, що дізнаємося *невдовзі, незабаром*, а слово *наразі* означає „поки що“. Можна навести ще подібний приклад, де журналістка вибрала невластиве слово. Речення „*Люді не должны* *заніматься самолеченієм*“ вона переклала: „*Люди не мусять займатися самолікуванням*“. Тут треба було вжити замість *не мусять* сполучення „*не повинні*“ або – „людям не бажано (або й не можна) *займатися самолікуванням*“. Або знову ж таки на каналі К-1 персонаж питає: „*Можже, ви йому треба були?*“ „*Йому ніхто не треба*“, – відповідає інший. Очевидно, він мав на увазі

російське „ви єму нужни билі?“ Отже, треба було сказати **потрібні, потрібний**.

Нещодавно побачив в інтернеті переклад із російської, що квіти гібіскуса треба **наполягати** у керамічній посудині. В іншому реченні написано, що чай **наполягають** 10 хвилин. А ось для лікування діареї „можна використовувати сухий житній хліб (або грінки). Його **наполягають** на теплій воді протягом 15-20 хвилин, після чого приймають протягом дня“. Або ще подібні курйози: „Міцний чай і сухі продукти в якості їжі **наддають терпкий дію** на шлунок“. Щось там „Потрібно... **запити** столовою ложкою **свежеотжатого** лимонного соку“, „Але в особливо важких випадках **потрібно** обов'язково звертатися до лікаря: ...при сильних болях в животі, високій температурі **або** темному, **баріться** стілець“. Ось такі нісенітниці видає неперевірений комп'ютерний переклад. В українській мові є два омоніми **настоювати**: наполягати на чомусь, домагатися чогось і настоювати трави, чай тощо, тобто робити настій. Отже, російське **настаивать** комп'ютер переклав першим омонімом –

наполягати на чомусь. А ось іще один „шедевр“ із інтернету: *від'язикатися*, тобто відмовитися. Тут важко вловити логіку автора. Можливо, що автор спеціально (можна було б подумати, що для гумору, але гумору там немає і близько) створив такого мовного монстра. Як це російське *отказаться* стало нібито українським *від'язикатися*? Ясно, що тут зіставлені слова *мова* і *язик*. Отже, це спеціально спотворене вже українське слово *відмовитися*. Як видно, інтернет стає розсадником безграмотності, і закрадається враження, що це робить хтось спеціально, щоб показати недолугою нашу мову. Не думаю, що комп'ютер сам міг придумати такий „шедевр“, цю дурницю придумав хтось спеціально.

І ще про недолугі буквальні переклади. Відомий шоумен Потап (чи можна називати реперів співаками, якщо вони тільки речитативом декламують?), говорячи про якогось там співака, сказав, що „йому *недавно виконалось 30 років*“. Так само сказав спортивний коментатор про спортсмена, який мав їхати на олімпіаду, що „йому у *вересні виконується сорок*“.

років“. Ось так перекладено російське *ісполнілось*, а мало бути – *виповнилося*. А ось спортивний коментатор (Олексій Симоненко), говорячи про якогось футболіста, видав фразу: „*Він був у якості дирижера*“. Фактично, це російська фраза, тільки вимовлена нібито по-українськи. Правда, тут лише два українські слова *він був*. „Дирижер“ українською був би *диригент*, а сполучення „у якості“ взагалі вживати не можна. Уже про це йшлося раніше, але нагадаємо ще раз: це російська калька. Українською ця фраза мала б звучати так: „*Він був на полі за диригента*“ (або був диригентом, або координував, скеровував дії інших гравців). Фрази на зразок „*у якості когось там*“ (учителя, агронома, керівника, провідника тощо) – дуже поширена помилка. Цей вислів можна почути часто навіть із уст високопоставлених осіб, політиків, журналістів і под. Якщо людина почула цю фразу на радіо, на телебаченні, у виступах якогось відомого діяча, то, звісно, і сама уживатиме її. Отже, не „*був у якості диригента*“, а *був диригентом* або *був за диригента*, або *був як диригент*.

Часто на телебаченні можна почути кальковані з російської мови сталі слово-сполучення, мовні штампи, які в українській мові мають свої адекватні відповідники, але не перекладаються буквально. Уже про це йшлося раніше, але тут доречно нагадати, що дуже часто на телебаченні можна почути вирази: *у даний момент, у даний час, у данім документі* тощо. У російській мові це слово вживається у значенні займенника „цей“, тобто „етот“. В українській мові лексему *даний* бажано вживати лише в ролі дієприкметника, а не займенника. Помилка ця дуже поширена, тому таке вживання цієї лексеми можна зустріти навіть у науковій літературі. Допускають таке вживання й деякі українські словники, видані ще в радянські часи. Сучасний орфографічний словник української мови подає це слово тільки як дієприкметник.

Любий чи любий, правий чи лівий?

Дуже поширеною помилкою є вживання прикметника *любій* – з наголосом

на другому складі. У російській мові є слово *любо́й*, яке семантично давно відійшло від твірного дієслова *любити*. Воно означає *будь-який, усякий, кожний*. Українське ж *любий* (але з наголосом тільки на першому складі!) – це той, якого люблять, і вживається воно, як правило, у звертанні (*любий мій Івасику, любя моя доню, любя моя матусю* і под.). Однак дуже часто можна почути вислови „мені може підійти *любій* колір“, „можеш прийти до мене в *любій* день“, „збираються з *любо́ї* нагоди“, „вирішуємо *любі* проблеми“, „*любій* стрес призводить до погіршення стану“ і таке под., де вживається слово *любій* з наголошеним другим складом. Або ось речення, яке красується на плакаті на Івано-Франківському ринку „*Любий* покупець має право перевірити (добре що не провирити!) правильність показів ваговимірювальних приладів“. Воно у принципі неправильне, бо навряд чи покупці аж такі *любі* для тих, хто продає, бо ж торгуються і намагаються заплатити менше, ніж просить той, хто продає. Звичайно, що так говорити і писати не можна. Тут мали на увазі *всякий*,

будь-який, кожний (можеш прийти до мене в **будь-який** день; мені підходять **усякі** кольори, з **будь-якої** нагоди, **будь-який** покупець, кожний, хто **забажас** тощо). Тому українцям треба запам'ятати, що в українській мові є тільки прикметник **любий** з наголосом на першому складі, тобто той, кого люблять, дорогий, милий, приємний тощо.

Надзвичайно поширене також помилкове уживання слова **правий**. Причому наголошують його, хто як хоче: і *пра́вий*, і *праві́й*, причому не тільки в усному (приватному) мовленні, але й на офіційному рівні, у російськомовних (нібито українських, бо за українські гроші знятих) фільмах, у виставах (навіть нашого – Івано-Франківського – театру). До речі, у нашому театрі працювало багато російськомовних акторів, які говорили українською лише на сцені, а поза сценою – тільки російською. Тому допускали масу як лексичних, так і орфоепічних помилок, про що я писав у статтях про мову, навіть називаючи прізвища. Крім того, літпрацівником, який мав би стежити за літературною правильністю тексту, за правиль-

ною вимовою акторів, працювала російськомовна людина (уже покійна), яка в житті ніколи не сказала жодного українського слова! Але в ті, дещо давніші часи подібні речі схвалювалися, бо треба було українську мову наблизити, а потім таки злити з російською або таки злити російській, як і тепер зливають Україну і все, що в ній є самобутнього, національного, патріотичного. Тепер справи кращі, наш театр став з новим режисером дуже популярний, але й зараз можна почути фрази „*ти не правий*“, „*ти не права*“, „*прошу вибачити мене*“ (а треба – мені), „*приймати участь*“ замість брати участь, „*залиште мене одну*“ (замість *саму*), „*мій юний друг*“ – у кличному відмінку – замість *друзе*, „*пройшла біль*“ – зам. *пройшов біль*, „*блахаю вас*“ зам. *благаю вас* тощо.

Але продовжимо тему. Часто говорять (причому навіть люди грамотні – журналісти, політики тощо!) „*ти правий*“, „*ти не правий*“. Після такого вислову так і хочеться запитати: *а що – лівий?* Як не правий, то лівий! В українській мові іншого не буває! Який же вихід, як заміни-

ти цю фразу? Тут можна вжити чуже (латинське) слово рація: „*Ти не маєш рації*“. Можна українським словом: „*Ти не маєш слушності*“ або „*Ти помиляєшся*“. Якщо треба підтвердити, то можна сказати „*Маєш рацію*“, „*Маєш слушність*“ „*Твоя правда*“.

**Правильно, слушно, вдало,
але не вірно!!**

Часто в канцелярському та й не тільки в канцелярському мовленні зустрічається слово *вірно*: „*як вірно сказав доповідач...*“; „*у цьому документі все записано вірно*“ і таке под. А це вже зовсім *не вірно* по-українськи, бо має бути замінено словом *правильно*: *як правильно (слухно, вдало) сказав доповідач...*; *у документі записано все правильно*. Тут маємо подібний випадок, як зі словом *любий*. Прикметник *вірний* має значення „такий, що викликає довіру, відданий“: *моя вірна дружина, мій вірний товариш* тощо, а тут він не підходить. Інколи можна почути й такі фрази: „*іти на вірну смерть*“. Ну, яка ж вона вірна? *Смерть є неминуча*.

Або: прийняли *вірне* рішення. Кому ж воно *вірне*? Має бути – *слухне, мудре, розважливе, правильне* рішення. Хтось там є на *вірному* шляху – тобто на *правильному*. Старші люди пам'ятають фразу „*верной дорогой идёте, товарищи*“, особливо якщо рука того, хто це ніби сказав, указувала на ресторан чи на якусь забігайлівку. То її, цю фразу, так і перекладали що, мовляв, *вірною дорогою идете*. А треба було перекласти словом *правильною*, хоч навряд чи пияки ходять правильними дорогами, шукаючи, де і з ким випити. Тут до речі буде згадати й про слово *довіреність* (рос. *доверенность*). Немає такого слова в українській мові! Треба вживати не російську кальку, а своє ж українське слово *доручення*. Слово *довіреність* особливо широко вживають фінансові установи. Нещодавно у банку мусив на кожній сторінці копії паспорта написати „з оригіналом *вірне*“, бо на інші варіанти банківська працівниця не погоджувалася.. Можна написати: „з оригіналом *звірено*“, „копія відповідає оригіналові“, „з оригіналом *збігається*“, але штамп є штамп, і нічого тут не порадиш.

Зрозуміло, що до працівниці претензій не може бути, треба, щоб була вказівка зверху, від Національного банку. Але хіба там є українськомовні працівники чи хоч бодай такі, що дбають про українську мову або хоч бодай такі, що вміють розмовляти українською? В основному там такі (на мою думку), що дбають про власні капітали і власне збагачення. Добре було б, якби всі такі установи (і нотаріальні також!) повикидали бланки з російською калькою „Довіреність“ і надрукували нові зі словом „Доручення“.

Увві...кніть світло!

Треба згадати тут і про такі міжмовні омоніми, як *заклучення, виключення* (рос. *заклучение, ісклучение, виключение*). Ні перше, ні друге слово в такому значенні, як у російській, не вживається в українській мові. Лексема *заклучение* (укр. *калька заклучення*) перекладається словом *висновок*, а *исклучение* (*виключення*) – *виняток* або *виїмок*. Розглянемо деякі можливі контексти. Ось фраза: „*Як сказав доповідач в заклученні* (чи на *заклю-*

чення) свого доповіді...“, у якій використані два слова, що перебувають поза нормами української літературної мови – *на закінчення* і *повіді*. Цю фразу треба перекласти так: „Як сказав доповідач *на закінченні своєї доповіді*...“. Інша ситуація. Речення „*В закінченні роботи відмічено*...“ теж має аж три помилкові вживання і його треба перекласти так: „*У висновку роботи відзначено*...“ Додаймо, що слова *закінчення* в українській мові взагалі не існує. Є тільки прикметник *закінчений*, що має значення „який завершує що-небудь, завершальний“, тобто відповідає за семантикою російському слову *закінчительний*. Часто серед малограмотних чиновників можна почути фразу, що, мовляв, „*суть закінчається в слідуєчому*...“. Це не українське речення, бо в українській мові немає слова *закінчатися* і немає слова *слідуєчий*. Українською цю думку можна висловити так: „*суть полягає в наступному*“.

Що стосується слова *виключення*, то воно може вживатися лише у значенні „усування, виведення зі складу якоїсь організації, колективу“, „припинення дії

чого-небудь“. Коли ж говорять „*На сесію прибули всі, за виключенням...*“, то це не відповідає українським нормативам. Тут треба сказати „*за винятком*“. Треба пам'ятати, повторимо, що сталі слово-сполучення, канцеляризми, мовні штампи певної мови не піддаються буквальному перекладові: вони мають у кожній мові свої адекватні відповідники. До речі, не варто уживати й слово *виключити* у фразі *виключити світло*. Тут треба уживати слово *вимкнути*. Так само неправильною буде фраза „*включити світло*“. Тут треба вжити *увімкнути* чи *ввімкнути* (пам'ятаєте, як колись мучився Янукович, поки вимовив це слово, поки таки „*уввікнув*“ його)? Справедливості ради зазначмо, що це слово таки й справді надто громіздке і незручне для вимови – утворюється незвичний збіг аж трьох приголосних мкн. При утворенні дієслівної пари доконаного виду часто використовується суфікс *-ну-*: *вмикати* – *ввімкнути*. Російська калька *включати* часто зустрічається і в інших контекстах: „*включити п'яту швидкість*“ – *увімкнути п'яту передачу*; „*включити до списку*

кандидатуру“ – занести (долучити) до списку кандидатуру...

Лице чи особа? Як рахуєте?

Колись уже про це йшлося, але використаю цей приклад ще раз. Помилка ця вже надто примітивна і смішна. Кажуть (і пишуть) так: „Поздоровляю Вас із святом і у Вашому **обличчі** весь Ваш колектив“. Дехто каже „у вашому **лиці**“. У російській мові слово *лицо* має значення і „обличчя“, і „особа“. Отже, тут треба було сказати у *Вашій особі*, а не у *Вашім обличчі* чи *лиці*. Так ось один „політик“ написав у своїй статті так: „До влади, до реальних її важелів рвуться **обличчя** з яскраво вираженою злочинною гримасою“ (уявляєте, як страшно?!), передерши десь цю фразу з російського видання, в якому було написано, що до влади рвуться „*лица*“, замішані в злочинному світі. Отже, треба було написати, що до влади рвуться *особи* зі злочинними фізіономіями, намірами (а й справді, скільки серед них є „бритоголових“, товстошиїх...). Бувають і інші курйози, коли людина не

знає мови, не вміє знайти правильний відповідник. У цій самій праці читаємо як продовження попереднього речення, що ці „обличчя“ рвуться до влади „...з використанням таких протизаконних коштів, як насильство, залякування, корупція...“, де російське слово *средств* перекладено замість слова *засобів* словом *коштів*. Сміх та й годі...

Надзвичайно поширеною помилкою є вживання слова *рахую* у значенні *вважаю*. Кажуть: „*Я рахую, що у цьому є великий плюс*“, „*Я рахую, що нам треба відмовитися від послуг...*“ і подібне. Рахувати можна гроші (у кого вони є), курчат (правда, хіба що восени), дітей (у кого їх багато, хоч це тепер рідкісне явище) і багато інших речей, які піддаються лічбі. А ось думку свою висловити відносно того чи іншого питання можна тільки словом *вважаю*! *Я вважаю, що кожна людина повинна мати хоч елементарні знання рідної мови* (це я проілюстрував власним реченням, хоч можна наводити багато прикладів з преси, з усного мовлення, де правильно, а частіше неправильно вживають ці слова. У росій-

ській мові лексема *считаю* уживається і при лічбі, і при висловленні своєї думки. В українській (рахую) – тільки при лічбі!

Ще деякі безглузді переклади

Від людей, які не дбають про чистоту свого мовлення, можна почути безмежну кількість помилок, викликаних впливом російської мови. На це є об'єктивні причини, адже майже всі телеканали – російськомовні, радіостанції FM – також, тому російська лексика, цілі словосполучення, фразеологізми непомітно проникають у мовну свідомість індивіда, а потім уже готовими штампами реалізуються у спонтанному мовленні. Таких неправильних перекладів з російської мови сталих чи вільних словосполучень, фразеологізмів, інших виразів є дуже багато. Наведемо ще деякі приклади.

У російській мові є дієслово *нарабoтaть*, яке в українській мові має відповідник *напрацювати*. Його ж помилково перекладають дієсловом *наробити*, що має значення „створити велику кількість чого-небудь“. Отже, в реченні „Пропози-

ції, які **наробили** дві комісії, були враховані“, треба було вжити слово **напрацювали**.

Інший приклад. Диктор на одному з телеканалів у „Новинах“ повідомляє, що „Сьогодні народні депутати **опікувалися** українською мовою“. Фраза ця зовсім неправильна, бо, по-перше, багатьох депутатів, на жаль, узагалі мало обходить українська мова, а по-друге, вони не *опікувалися*, а висловлювали стурбованість, може, переймалися, турбувалися про становище української мови в державі, тобто обговорювали питання про мову.

У розповіді про Другу світову війну чуємо таке: „За **свідощвом** очевидців, Гітлер жодного разу не вийшов на поверхню...“. Тут російське *свидетельство* треба було перекласти як *свідчення*: „за *свідченням* очевидців...“. А ось українське радіо колись передавало казочку для дітей, у якій звучала така фраза: „Хто не принесе шовк, той **відвідає** на собі палок“. У російському оригіналі казки було „отведает палок“, тобто той, хто не принесе шовку, скуштує палиць, відчує на собі палиці, зазнає побиття. *Відвідати* ж

по-українськи можна когось вдома чи в якомусь іншому місці, якісь відомі історичні місця тощо.

Один високий державний керівник заявляв справедливо (це було ще до війни на Донбасі), що *„українську армію не можна утримувати на остáточному принципі“*, *„Щоб наше Міністерство оборони не фінансувалось по остáточному принципу“*, маючи на увазі, що наше МО не може фінансуватися за залишковим принципом (до речі, „завдяки“ такому злочинному „принципу“ й довели українську армію до повного краху). Слово *остатóчний* у російській мові перекладається *окончателный*, а слова *остáточный* в українській мові немає взагалі.

Ось виступає людина з високим науковим ступенем, ділиться проблемами і каже: *„Казалось би, усе зробили, що треба, а питання так і не вирішили“*. Слово *казати(ся)* є в різних слов'янських мовах, але вживається у різних значеннях. У російській мові має значення *здаватися, видаватися*, тому в цьому реченні треба

було і використати українське слово *здавалося*.

А ось іще. В одному дитячому телефільмі (кіно-казка) на телеканалі „Україна“ російську фразу „*Фінгала на виручку просят*“ у титрах переклали: „*Фінгала на виторг просять*“. Комп'ютер переклав *виручку* як *виторг*, тобто гроші, які отримали після продажу якогось товару. А якогось там Фінгала мали попросити підтримати когось у складній ситуації. У цьому ж фільмі фразу „*А это не жирно будет?*“ переклали: „*А це не замасно буде?*“ Тобто *жирний – масний*. Як бачимо, буквально слова перекладати не можна, принаймні не всі і не завжди. Цю думку треба було передати іншими словами.

Уже всім відомо, що в людини, яка говорить чужою для неї мовою, спонтанно, мимовільно, неусвідомлено проскакують слова з рідної мови, тим паче, коли людина думає своєю мовою, а розмовляє чужою. Російськомовна, без сумніву, журналістка, розповідаючи українською мовою про свято Івана Купала, каже: „*Там через вогнище стрібають*“. Отже,

наголос із російського слова *пригають* перенесла на українське *стрибають*.

На жаль, не завжди є можливість записати якісь мовленнєві порушення. Недавно на якійсь хвилі FM слухав пісню, у приспіві якої повторювали по кілька разів *тяжка біль, нестерпна біль*. Уже йшлося про цей іменник, про те, що в різних мовах граматичний рід може не збігатися. Наприклад, іншомовне слово *аудиторія* в українській мові має жіночий рід, а в польській – середній, іменник *музей* в українській чоловічий – у польській – середній, *осінь* в українській жіночий рід – у німецькій (*der Herbst*) – чоловічий, *дах* в українській – чоловічий, у німецькій (*das Dach*) – середній. Вище ми вже наводили цілий перелік іменників, які мають різні граматичні роди в українській та російській мовах. Тож повторимо: *біль* в українській мові – це чоловічий рід. Дивно, що хтось там уміє знайти риму до якогось слова, а подивитися у словник, як правильно вжити це слово, – не хоче. Наскільки відомо, ще й великі гроші беруть за слова до якихось примітивних пісеньок. А дівчина собі співає, що у

неї *тяжка душевна біль*, бо її покинув хлопець. До речі, ще колись почув про *адську біль*. По-українськи повинно бути *пекельний біль*, бо російський *ад* – це українське *пекло*. Вірно, що ті, хто на Донбасі створив *ад*, таки будуть колись смажитися (або й *жаритися!*) в *пеклі*.

Це саме стосується і слова *путь*. Часто можна почути, як когось проводжають і кажуть „*У добрий путь*“. Тут навпаки – це іменник жіночого роду, тому, прощаючись із кимось, бажаймо щасливої *путі* (може, таки краще – дороги) або, як хочеться висловитися поетичніше, то можна сказати „*в щасливу путь*“. Ще на похоронах проводжають померлого „*в останню путь*“.

І знову кальки...

Уже про це йшлося, що в нашому мовленні є дуже багато так званих кальок. Це коли слова у певних словосполученнях перекладають буквально, що не завжди правильно. Часто можна почути або й побачити (таке було раніше) в закладах громадського харчування – „*при-*

емного апетиту!“ В українській мові це словосполучення перекладають одним словом: *смачного!* Я не впевнений, що й по-російськи це буде правильно. Апетит може бути добрий (може, ще й сильний) чи поганий. А приемним на смак може бути якийсь продукт, якась страва. То було б правильніше сказати *приємного смаку* (по-російськи це мало би звучати – *приємного вкуса*). Але хай вони собі там кажуть, як хочуть, їдять і п'ють, що хочуть, а ми бажаймо один одному *смачного!*

Є ще одне російське стале словосполучення, яке використовують українці, не вдумуючись у його зміст. Кажуть, а інколи навіть пишуть – *добро пожалувати*. У сучасній українській мові слово *пожалувати* у значенні комусь щось віддати, подарувати не вживається, хіба що як архаїзм. Переважно вживається зі значенням ‘когось пожаліти’ або ‘комусь щось пожаліти’. То це виходить, що хтось комусь пожалів добра, поскупився, не хоче зробити комусь добре. Українці ж, навпаки, кажуть: *гостинно просимо!*

Можна ще вжити синонімічний вислів *просимо завітати*.

Тут неможливо утриматися від коментаря, що, мабуть, таки занадто ми гостинні, бо понапрошували чужих „гостей“, а вони вже тепер хочуть, щоб ми і від мови своєї відцуралися (і все роблять для цього!), і від своїх споконвічних земель, і від самостійності, і від своєї держави.

Аналогічно, прощаючись увечері, кажуть: „спокійної ночі!“. Звичайно, ніхто не мав би нічого проти, щоб у нашої близької людини, з якою прощаємося, була спокійна нічка, щоб не снилися кошмари, щоб нічого не боліло, щоб ніхто не турбував, не тривожив сну. Але в наборі етикетних українських висловів є сполучення „*на добраніч!*“ Причому прийменник **на** треба писати окремо, бо часто пишуть одним слово *надобраніч*, а це неправильно. Звичайно, що в цьому етикетному штампі теж немає логіки – тут порушене узгодження між словами. Мало би бути за логікою *на добруніч*, тобто складаємо побажання на добру ніч. Але узус (тобто мовна дійсність, мовна прак-

тика) затвердив саме таку модель, тож і міняти її немає потреби. Дехто каже *доброї ночі*, то, звичайно, може бути й так, але штамп є штамп.

Так само невдалим перекладом є сполучення *залізна дорога*, що перекопійовано з російського вислову *железная дорога*. В українській мові цьому словосполученню відповідає одне слово – *залізниця*. А від цієї „залізної дороги“ пішли вже похідні помилки: *залізнодорожник*, *залізнодорожні каси*, *рейки*, *шпали*, *залізнодорожний вокзал*, *залізнодорожне училище* і таке подібне. Ба більше! Ще кажуть *железна дорога*, *железнодорожник* тощо. Звичайно, що неправильні є і надписи над приміщеннями, де продають квитки, „*ж/д каси*“. Отже, має бути *залізниця*, а від неї – *залізничник*, *залізничні рейки* чи якісь інші речі, *залізничне училище*, *залізничні каси* тощо.

Наведене словосполучення можна почути лише тоді, коли це стосується нашої залізниці. Але ось „*не везе*“ дуже багатьом людям і дуже часто. Кажуть: *ой мені так не везе в цьому році (у цей день тощо)*. Або в минулому часі: *не везло*.

Хтось може відповісти: *нічого, ще повезе* і т. под. Хто везе? Куди везе? На чому везе? Кого везло? Не зрозуміло. А ось, якщо комусь *не щастить* тепер, *не щастило* в якийсь там день, то обов'язково *пощастить* у майбутньому, тільки цього треба дуже хотіти, намагатися все робити для цього. Бо само воно і *не повезе*, і *не пощастить*. Як бачимо, дуже гарне українське слово – утворене від *щастя*.

Є люди, яким „*все рівно*“, чи їм „*повезе*“, чи не „*повезе*“, пощастить чи не пощастить. Їм „*все рівно*“. А може, комусь не рівно, а криво? Якщо комусь це таки й справді байдуже, то сказати про це треба по-українськи: *мені все одно* або *мені це байдуже*. Кожна мова має свої усталені мовні штампи, фразеологізми чи інші сталі словосполучення, і їх замінити чужими, буквально перекладеними, не варто і не можна. Правда, дехто знаходить інші замітники цьому вислову – із народної мови: *мені по цимбалах*, комусь *по барабану*, а комусь може бути навіть і *попри мешти*. Але ще раз повторюю: це не літературні вислови, зате, правда, не російські.

Помилки в усіх... на виду?

Є в повсякденному мовленні низка помилкових висловів з іменником **вид**: *ввиду того; випустити з виду; під видом вина (чи ще чогось); ні під яким видом; вид збоку; з видом компетентної особи; зміни відбуваються у нас на виду; на вид йому двадцять років; поставити на вид; скритися з виду і ще якісь подібні*. Розберемо кожен із цих висловів, знайдемо їм адекватні відповідники. Отже, *ввиду того* – треба замінити сполученням у зв'язку з *тим; зважаючи на те, що...*; вислів *випустити з виду* треба замінити словами *випустити з уваги, з думки, з поля зору*; у виразах *під видом вина (хліба), під видом мирної людини і под., на вид йому двадцять років* треба слово **вид** змінити на **вигляд**: *під виглядом мирної людини; на вигляд йому двадцять років*. Так само можна (і треба) змінити слово **вид** на **вигляд** у сполученнях з **виглядом** компетентної особи. Але у фразі *ні під яким видом* ні одне, ні друге слово не підійде. Тут можна вжити слова *нізащо; ні за яку ціну; ніколи; в жодному разі*. Фраза *зміни*

відбуваються у нас на виду повинна бути замінена на таку: *зміни відбуваються у нас на очах* або *дуже швидко*; вислів *поставити на вид* треба перекласти сполученням *зробити зауваження*, а вислів *скритися з виду* має значення *сховатися, зникнути з очей, пропасти*. Тут, як бачимо, ще й слово *скритися* не є українським. Справедливості ради треба відзначити, що словник сучасної української літературної мови (електронний варіант), майже усі ці сполучення подає як такі, що нібито вживаються в українській мові. Але треба орієнтуватися на академічний словник, у якому слово *вид* може означати обличчя, або частину місцевості, краєвид, або окрему галузь роботи, заняття, різновид з ряду предметів (*види продукції*), або підрозділ чогось (*поезія – вид літератури*), або граматичну категорію дієслова (*доконаний-недоконаний вид*).

Дуже поширеним висловом є фраза *в кінці кінців* як переклад російського *в конце концов*. Українською пропонується замінити це сполученням *кінець кінцем*.

Тобто кінець таки є кінцем. Можна сказати ще: *зрештою, врешті-решт*.

Можна навести ще немало й інших сталих російських словосполучень, які є в активному користуванні українців. Часто можна почути фразу *говорити по душам*. У нас уже була розмова про прийменник *по*, який дуже рідко вживається в українській мові, потім іменник *душа* в місцевому відмінку множини має форму *душам*, а не *душам*. Ну, і взагалі не варто перекладати цей фразеологізм, бо українською можна сказати простіше: *говорити щиро*.

Дуже поширений помилковий вираз, який використовують для уточнення, конкретизації, при переліку когось, чогось – *а іменно*. В українській мові є заміник цьому виразові – *а саме*, то його і треба вживати в таких випадках.

У російській мові є такий складений прийменник, як *на протяженні* (якогось часу). В українській – знову калька. Кажуть: *на протязі тижня, на протязі дня, на протязі року* тощо. Виходить, що людина, яка це говорить, стояла цілий день (місяць, рік тощо) на протязі, де повідчи-

нювані всі вікна і двері, де продуває наскрізний вітер. А це дуже небезпечно! Я знав одну жінку, яка, заходячи до когось до кабінету, тільки ледь-ледь відхиляла двері, і, якщо кватирка у вікні була зачинена, тоді заходила. Так боялася цього протягу. А тут стоїть цілий день на протязі – і нічого! Отже, в такому разі було б найкраще сказати *упродовж* чи *впродовж*, залежно після якого слова чи, точніше, звука. Інколи можна використати й прийменник *протягом*, що помилкою не буде.

Є ще один цікавий проросійський вислів, тобто калька з російської фрази на зразок „*ти харашо смотришся в етом платье*“. По-українськи перекладають буквально і кажуть: „*Ти гарно дивишся у цьому платті*“. Чи вона там гарно дивиться, чи криво, чи прямо, чи звисока, чи з-під лоба, чи ще якимось, – не відомо. А ось що вона *виглядає* гарно, що вона *на вигляд* гарна у цьому платті, – це вже інша справа. Отже, *Ти (Ви) гарно виглядаєш (виглядаєте), маєш (маєте) гарний вигляд*. До речі, в деяких мовах, звертаючись до когось конкретно, особовий за-

йменник на позначення другої особи пишуть з великої літери, чи це у множині, чи в однині. Думаю, що варто б це правило перенести й в українську мову, тобто щоб і Ви, і Ти писати з великої літери. Правда, не знаю, як би це пасувало, коли на письмі передається лайка, сварка, коли пишуть *ти сякий-такий* і щось подібне.

Уже ми говорили про слова *заключення*, *виключення*, які не треба вживати в українському мовленні. Ще хочу нагадати про часто вживане сполучення *питання* *заключається в тому, що...* Його також не можна використовувати, бо це копія російського вислову. Українською мовою цю думку можна передати фразою *питання, справа полягає в тому...*

Раніше, коли в Україні ще працювали різні промислові підприємства, можна було почути або прочитати, що хтось там ударно працює і навіть виробив ену кількість продукції *зверх плану*. Це було перекальковане російське словосполучення *сверх плана*. Тепер люди ходять без роботи, ударно працюють за кордонами держави і там виконують норми *понад план*, бо чим більше зробиш, тим більше

заробиш. А в Україні хіба змагаються, хто більше вип'є спиртного (звичайно, лише ті, хто має за що), часто навіть можна зустріти таких, що випили *понад норму*. Отже, не *зверх норми, плану*, а *понад норму, понад план!*

Коли людина побачить щось незвичайне, що вирізняється з-поміж інших явищ, вона розповідає, що їй *кинулося в очі* те незвичайне. Наприклад, кажуть: мені відразу *кинувся в очі її яскравий одяг* (а може, й те, що під одягом, чи щось інше). Українською краще сказати *впадає в очі*. Бо насправді воно не кидалося (рос. бросалось), а *впало в очі, захопило погляд, звернуло на себе увагу*.

Уже в попередніх розділах ішлося про *лиця*, які рвуться до влади, де автор мав на увазі владололюбних осіб. Є ще такий вислів, звичайно, неправильний, як *довірене лице* (російське *доверенное лицо*). А ми вже знаємо, що російське *лицо* в цьому значенні – це *довірена особа*.

„*У мене не получається*“, – часто можемо почути відчайдушний вигук людини, яка намагається щось зробити, а воно не виходить, не клеїться. Може бути і

ствердна інтонація що, мовляв, у мене добре „получається“. Це російський вислів, тому його треба перекласти фразою: у мене добре **виходить** або у мене нічого **не виходить** (хоч кажуть, що переважно виходить добре, але заходить погано). Дуже багато неправильних варіантів можна почути зі словом *получити*: *учора получили зарплату* (навіть існує розмовне – *получка*, тобто зарплата), *получила добру оцінку*, *получив нагоняй*, *взбучку* і таке подібне. Тут уже треба замінити це дієслово українським відповідником *одержати* чи *отримати*. Колись у Галичині слово *получити* вживали у значенні об'єднати, але це був полонізм (пор. польське *połączyć*). Отже, наведені вислови треба сказати українською: *учора отримали зарплату*, *одержала добру оцінку*, *дістав* доброго прочухана.

Надто вже поширеною помилкою є використання слова *область*. Це старослов'янське слово, який в українській мові уживається тільки в значенні адміністративно-територіальної одиниці (Івано-Франківська, Тернопільська область тощо). Але коли кажуть, що *він працює в області*

ті культури, то це категорично неправильно! Тут треба вжити слово галузь: *працює в галузі культури*. Можна використати й іншомовне слово *сфера*: *працює у сфері культури* (тільки не **в сфері!**).

Раніше мовилося про помилкове вживання слова *рахувати*, про те, що рахувати можна лише предмети (живі і неживі), які піддаються лічбі. Але категорично не можна вживати його у значенні *вважати*. Таке саме й зі словом *рахунок*, коли його вживають у фразі *на рахунок* (чогось), наприклад: *хотів поговорити на рахунок роботи, на рахунок навчання, на рахунок об'єднання і под.* Тут нічого рахувати не треба! Це просто невдалий переклад з російського сполучення *на счѣт*, яке в українській мові має відповідники *щодо роботи, навчання, об'єднання* або *стосовно чогось* (*роботи, навчання*) тощо.

Інколи людина, яка не надто дбає про своє мовлення, може сказати, що в голосуванні взяла (добре, що не прийняла!) участь *подавляюча більшість присутніх* (виборців, членів організації тощо). В українській мові є дієслово *подавити*, що

означає *подавити вогонь противника, накрити вогневі об'єкти*, але в такому значенні, як наведено, його не можна вжити, тим паче, що й активні дієприкметники, про які уже йшлося, в українській мові уживаються украй рідко. Отже, більшість по-українськи може бути тільки *переважна*.

Хоч цей вислів, можливо, не є частотним, але подекуди його вживають: *лишитися всього (роботи, майна тощо)*. У російській мові є іменник *лішення*, а також вислови, подібні до наведеного вище. Українською мовою не можна говорити, що він *лишився майна*, але можна сказати, що він *утратив усе*, що мав, *позбувся, позбавився всього* або *лишився без майна, без нічого*.

Коли йде мова про якийсь предмет, про якусь річ, що вже зістарилася, втратили вигляд або й зіпсувалися, можна почути вислів, що ця річ, мовляв, *прийшла в негідність*. Такого слова в цьому значенні немає в українській мові. Є слово *гідність, людська гідність* – це сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості людини. Є, правда, слово

негідник – це про людину, яка не має цих позитивних якостей, є прикметник *негідний*, подає словник і похідний абстрактний іменник *негідність* за значенням прикметника *негідний*. У нашому ж випадку треба сказати, що річ *зіпсувалася, зістарилася, втратила товарний вигляд*.

Є у російській мові фразеологізм *попасть в просак*, який живцем перетягли в українську. Слова *просак* в українській мові немає. По-українськи можна *потрапити*, а дехто може сказати, хоч це неправильно, *попасти в неласку, попасти в тон, чортові в зуби, не в ті двері, пальцем у небо, у чийсь руки, попастися на мушку* і ще деякі, але тільки не *в просак*. Замість цього чужого виразу можна вжити фраземи *вскопити в клопіт, пошитися в дурні, потрапити в халепу* і подібні.

Канцеляризми – заkostenілі мовні кліше

Канцеляризми – це слова та сталі словосполучення, які вживаються в офіційно-діловому стилі. Вони мають негативне забарвлення, це своєрідні кліше, прийняті

в цьому стилі, сухі, закостенілі словосполучення.

Є чимало канцеляризмів, які не мають української прописки, але використовуються під впливом російської мови. Кажуть *підвести бабки, підвести підсумки*, а замість них треба сказати *підбити підсумки, підсумувати*. Уже всі знають, що вислів *повідка дня зборів*, якогось засідання треба перекласти як *порядок денний*, і все ж уживають його. Голова зборів, відкриваючи їх, часто каже: „*Представляю вашій увазі...*“ Українською це буде краще звучати, якщо він скаже: „*Пропоную або рекомендую до вашої уваги...*“. Дехто, дивуючись, вигукує: „*Не можу представити собі...*“. Українською треба сказати – „*не можу уявити собі...*“. Є ще подібний вислів – *предоставлений самому собі* зі значенням *покинутий на самого себе*, такий, що залишився без нагляду, без опіки, сторонньої допомоги тощо.

Здається, уже всі знають, що такий російський канцеляризм, як *прінімать участіє*, що нібито по-українськи озвучують як *приймати (прийняти) участь*,

правильно повинен звучати *брати участь* у чомусь (подібно в польській мові – *wziąć udział*). І все ж цю помилку повторюють постійно, хто тільки не хоче. Так само неправильні й подібні вислови зі словом *прийняти*: *приймати (прийняти) до відома, приймати (прийняти) міри*. Українською правильно буде *брати (узяти) до відома; вживати (вжити) заходів*. В останньому вислові ще й слово *міри* вжито у невластивому значенні, тому замість нього треба використовувати слово *заходи*.

Таким, що вже добре проївся, на який постійно звертають увагу і все ж використовують його, є вислів *він (вона) являється (чимось)*. Він являється головним героєм твору, ще хтось являється керівником, начальником і т. под. Являтися може хтось комусь у сні, в галюцинаціях, а може, й наяву. Пам'ятаєте, в Івана Франка:

*Чого являєшся мені у сні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студене?*

У російській мові таке сполучення є звичним, тому й перекочувало на український ґрунт.

Ще про один дуже „популярний“, але помилковий вислів, який широко вживається в усному мовленні: *він (вона) до мене погано (добре) відноситься*. Це теж російська копія. Треба сказати, що *він (вона) до мене погано (добре) ставиться*. Ще приклади. *Бережно відноситися до майна* – дбайливо *ставитися* до майна або – краще – *дбати про збереження майна*. Можна почути приблизно таке речення: „*Цей депутат відноситься до парламентської більшості*“. Тут треба сказати, що він *належить*, а не *відноситься*. Або каже директор школи, що п'ятий клас сьогодні не впорався з контрольною. *А це відноситься й до деяких учнів шостого класу*. Тут треба було сказати – *стосується*. Подібна картина й з іменником *відношення*, який уживається в різних ситуаціях, але всюди його бажано замінити таки українськими відповідниками. Отже, *дружні відносини* – *дружні стосунки* з кимось; *його відношення до виконання своїх обов'язків вимагає*

бути кращим – його ставлення до обов'язків; в усіх відношеннях цей варіант оптимальний – з усього видно, що цей варіант оптимальний... або цей варіант в усьому підходить; його співробітники мають відношення до корупційних схем – причетні до цих схем, задіяні в цих схемах тощо.

Часто деякі мовці роблять з російського несмотря на... (щось там) українську кальку не дивлячись на... Такий вислів можливий, але тільки коли на щось чи на когось не дивитися, наприклад: „**Не дивлячись їй в очі, він сором'язливо спитав...**“. Коли ж треба висловити думку, що якийсь факт чи якась подія таки відбулися, хоч ми того не хотіли, всупереч нашим бажанням, вимогам тощо, то кажуть незважаючи на... „**Незважаючи на наші старання, роботу вчасно закінчити не вдалося**“. Частина не в цьому разі пишеться разом, бо це одне слово, прийменник (власне, тут два прийменники – **незважаючи** та **на**). Правда, може бути частина не з дієприслівником **зважаючи**. Тоді її пишуть окремо, але тут уже треба вдумуватися в зміст речення: „**Він швид-**

ко вийшов з будинку, не зважаючи на людей, що стояли в дворі“. І другий варіант: „Він швидко йшов дорогою, незважаючи на втому. У першому варіанті можна було б використати й дієприслівник *дивлячись* (вийшов, не дивлячись на людей). До цих канцеляризмів можна віднести й вислів *помимо того*. Замість нього треба вжити *окрім (опріч) того*.

У Святому Письмі (старослов'янської редакції) є фраза „не помѣтайте бисѣрь вашихъ прѣдъ свинѣми да не попержтъ ихъ ногами своими“, тобто не кидайте перли (щось дорогоцінне) перед свинями, то не потопчуть їх своїми ногами. Російська мова присвоїла собі старослов'янську мову і в основному зберігає лексику цієї мови. І ось під впливом російської один політик каже, що в Україні *попираються закони*. Взагалі, він правильно каже, бо й справді в Україні законів ніхто не дотримується, але слова *попирають(ся)* в такому значенні в нашій мові немає. Тут треба сказати, що дехто *зневажає закони, ігнорує, не дотримується* їх. Звичайно, тут не йдеться про простих людей. Це „влада імущі“ мо-

жуть собі дозволити зневажати закони і в прямому розумінні топтати їх ногами своїми.

Уже йшлося про те, що деякі мовці уживають слово *лице* (або навіть *обличчя*) у значенні *особа*. У російській мові часто вживається й похідний прикметник від іменника *лицо* – *лічний* (-а,-е). Отож і в нашому мовленні можна почути вислови *лічна річ, лічна собствєність, лічна зброя, лічне діло, лічний состав*. В усіх цих висловах слово *лічний* треба замінити на той чи інший український відповідник: *лічна річ* – *власна річ*; *лічна собствєність* – *особиста власність*; *лічна зброя* – *персональна зброя*; *лічне діло* – *особова справа*; *лічний состав* – *особовий склад*.

Бувають випадки, коли людина або не задумується над тим, як перекласти те чи інше сполучення слів, або просто не знає, не може знайти його український еквівалент. Наприклад, уживають сполучення *надії рушились*. В українській мові дієслова *рушити, рушитися* мають значення починати рух („*Рушив поїзд в далеку дорогу, сколихнувся вагон і по-мчав...*“ – з народної пісні за мотивами В. Сосюри).

Можуть рушитися вітер, буря, сніговій тощо („*Вітрець рушив* – почало колесом сніг крутити“ – Панас Мирний), але надії рушати з місця ніяк не можуть. Надії можуть *втратитися, пропасти, зникнути*, якщо вже така повна безвихідь.

До цього типу помилок можна зарахувати й вислів *предвзяте ставлення*. Є дуже гарний український відповідник – *упереджене ставлення*, але не кожен мовець, який перебуває під впливом російського мовлення, може згадати в потрібний момент слово зі своєї рідної мови. Отже, хтось малознайомий ставить до мене з *упередженням*, тобто з певною недовірою, з хибною думкою про мене.

Наведемо ще подібні помилкові словосполучення. Кажуть: *оказати вплив*. Слово *оказати* – російське, тому його не треба вживати. В українському словнику є слово *справити*: *справити враження, вплив*, можна *виявити вплив, здійснити* або просто – *вплинути* на когось. Це стосується й словосполучення *обректи себе* (чи когось) *на щось*. Тут варто змінити лише префікс, і це вже буде звучати по-українському: *приректи себе* на якусь

пожертву, на важливу справу. Можна б це замінити і сучасним словом: *присвятити себе комусь, чомусь* і т. под. Надто вже часто можна почути неправильний вислів *прививати комусь щось* (любов, навик тощо). По-російськи можна комусь „*прівіть любовь к родіне*“, але по-українському можна тільки *прищепити, прищеплювати* цю любов до рідної мови, свого краю, України тощо. Це саме стосується й іменника *прививка*. Зробили дитині не *прививку*, а *щеплення*! І ще подібні приклади. Почув колись фразу, що він (хтось там) *таращив на мене очі*. В українській мові є милозвучніше слово – *витріщати*. Ось у пісні співають: „*Дшов Гриць з вечорниць темненької ночі, щось на нього з-за вугла витріщило очі*“. Тож використовуймо завжди свої рідні, питомі слова! До *витріщати* можна ще підібрати синонім *вирячувати очі*. Так само набагато кращими українськими синонімами можна замінити російське *распалагать*, із якого зробили переклад *розполагати* у виразі *розполагати до себе*. Отож його можна замінити словами *приваблювати, повертати до себе*, навіть *прина-*

джувати. Гарне слово *приваблювати*, може бути *зваблювати*, іменники *зваба*, *принада*, *чарівність* і под.

Є серед українськомовних (а скоріш – суржикомовних) громадян і такі, що кажуть: *з вас (вам) причитається*. Зрозуміло, що слова *причитатися* немає в українській мові. Є, правда, слово *причитати*, але вживається воно далеко не в такому значенні. *Причитати* – це тужити за кимось (найчастіше – за померлим), заводити, примовляти. А тут із когось або комусь щось належить як плата, відплата за якусь послугу чи допомогу. Отже, *з вас (вам) належить*.

Неправильних канцеляризмів надто багато, і всіх їх важко зібрати до купи. Наведемо ще деякі. Так ось вислів *корінним чином* треба замінити одним словом – *докорінно*, *таким чином* – словом *отже*. Останній вислів дуже часто вживається. Це калька із російського *такім образом*, його часто використовують в офіційних виступах, доповідях, статтях тощо. Цим сполученням ніби підсумовується сказане, мовлене раніше. Тому його можна замінити лаконічнішим висловом,

одним словом – *отже*. Так само не треба вживати кальку з російського *болеє того* – *більше того*. В українській мові тепер широко використовують вислови *ба більше*, *навіть більше*.

Ще один канцеляризм – у порядку *виключення*. Як уже про це йшлося, слово *виключення* треба замінити словом *виняток*, але в цьому випадку навіть заміна цих слів одне одним не врятує ситуацію. Тут треба сказати простіше – *як виняток*. Як канцеляризм можна трактувати й вислови *співставляти факти, дані; співпадають факти, дані, погляди* тощо (російські слова *сопоставлять, совпадают*). Правильно в цьому випадку буде сказати не *співставляти*, а *зіставляти* факти, дані, події. Не можна вживати також слово *співпадати*. Отже, факти, дані, погляди тощо не *співпадають*, а *збігаються*.

До канцелярських висловів можна додати й такий: *зложити звіт* чи *зложити рапорт*. Тут треба вжити слово *скласти*, отже, *скласти звіт*, *скласти рапорт*. Не можна українською мовою і *заключати угоду*, її треба *укладати*.

Дуже поширеним є вислів, який використовують як канцеляризм і науковці, і політики, і чиновники, – у *тім (тому) числі*. Кажуть: на звітно-виборні збори прибули делегати з усіх районів, у *тому числі* й представник області. Замінити цей канцеляризм, що є калькою російського в *том числе*, можна сполученням *серед них*. Отже, на збори прибули делегати і *серед них* – представник із області. Ще один неправильний вислів, який повторюють дуже часто, який уже „проївся“, про який часто говорять, що він неправильний, і все ж уживають його, – це *слідуючий раз, слідуючий день, слідуючий покупець, клієнт, пацієнт* і таке подібне. Та не *слідуючий*, ми вже говорили, що активні дієприкметники теперішнього часу не треба вживати, що вони не бажані в українській мові, тим паче, коли вони ще й чужі (з російського *следующий*). Отже, не *слідуючий*, а *наступний*!

У кінці місяця, кварталу бухгалтери *підводять бабки* (про що ми вже говорили) або *підводять ітоги*. Отже, і в першому, і в другому випадках треба сказати – *підбити підсумки*. У таблицях або і в

усному мовленні часто вживають слово *ітого*. Є українське слово – *всього*, а ще можна сказати *у підсумку*. Тож користуймося своєю рідною мовою!

У чиновницькій сфері, а особливо в бухгалтерському оточенні вживають російський вислів *дважди два* – чотири, *трижди три*, *чотирижди два*, *п'ятью п'ять*, *шість у шість* і под. Українською також, якщо помножити *два на два*, буде чотири (або кому скільки треба), але казати треба – *два на два*, *три на три*, *чотири на два*, *п'ять на п'ять*, *шість на шість* і под.

І знову ці хибні словосполучки...

В українському мовленні є ще чимало й інших скалькованих, перекладених чи просто живцем перетягнених з російської мови небажаних словосполучень, яким треба шукати адекватні відповідники. Ми вже далі не будемо їх класифікувати чи групувати тематично, а наведемо в довільному порядку.

Наприклад, у людини через хворобу чи з інших причин, як вона сама про це

заявляє, *тіло чешеться*. Як це воно чешеться? Гребенем чи якимось іншим предметом? І чи воно аж таке волохате, що хоче чи мусить розчісуватися (чесатися)? А виявляється, що воно просто свербить, і чесати його зовсім не треба, хіба що десь трохи почухати. У галичан є дещо видозмінене, трохи ніжніше слово – почіхати. Отже, тіло само *не чешеться*, воно *свербить*, а його в такому разі якось непомітно для сторонніх треба *почухати* чи *почіхати*.

Деякі жінки часто хваляться одна перед одною, що, мовляв, купила собі шубу, і це *натуральний міх*, маючи на увазі, що купила собі шубу з натурального хутра (правда, не кожна собі це може дозволити). І тут згадався епізод, який дуже влучно і красномовно описав ще на початку ХХ століття наш видатний український (галицький) учений Іван Верхратський, коли дискутував з москвофілами, так званими (так їх великий Франко назвав) „твердяками“, які дуже твердо трималися московської мови, нав'язували її галичанам. Так ось учений описує таку сцену. Якийсь там „твердяк“, „господін Ощу-

щанській“ звертається до своєї жінки і каже: „*О мой ты алмазь дорогій, мой ты пухъ лебединый! Я хочу на твое тезоименіе подарити тебе мѣхъ, чтобы ты могла въ немъ парадировать въ церквѣ*“. Але „госпожа Ощущанская“ розплакалася, каже, що я, мовляв, знаю, що тобі остогидла, тому ти так зазираєш за „блондинками“, а ти би мене хотів у міх убрати як яку „дідівку“. Той знову каже: „*Пожалуй моя дорогая, моя лѣпообразная, я и не думалъ никогда объ измѣнѣ, я тебе хочу подарити мѣхъ*“. Жінка так розсердилася, що аж злягла і заспокоїлася аж тоді, коли Ощущанській уже по-польськи сказав, що купить їй „futerko“³⁸. Отже, хай жінки, хто має на це можливість, ходять у натуральному хутрі, а не в натуральних міхах (мішках).

Мало хто не вживає російський прислівник *чуть* чи його редуплікований

---

³⁸ [Верхратський Іван] Язиче – іста Галицької Руси морока // Окрема відбитка як додаток до газети „Діло“. – 1903. – Ч. 67. – С.12. У кінці статті підпис: Петро Правдолюб.

варіант *чуть-чуть*. То хтось *чуть-чуть* випив, а чомусь був п'яний, то хтось *чуть-чуть* запізно прийшов на роботу, то ще багато таких може бути епізодів, де використовують цей вислів. А він в українській мові не вважається внормованим висловом, тому і вживати його не варто. Замість нього можна сказати *ледь*; *ледь-ледь*. *Ледь не впав, ледь не проминув вулицю, ледь не запізнився, трішки випив* (щоб тільки не більше!) тощо. Можна сказати *ледве* або *ледве-ледве*, можна вжити слово *мало*: *мало не впав, мало не забув*. Цікаво, що цей вислів запозичили навіть поляки, але використовують його дещо видозміненим і лише тоді, коли кажуть, що хочуть *цют-цют випити*.

Перетягнув хтось із російської і надто широко розповсюдив вислів *на са́мому ділі*. Українська мова такого вислову не знає і, думаю, і знати не хоче. В українській є одне слово – *насправді*, яке цілком адекватно замінить цей чужий вислів.

У російському мовленні дуже поширена вставна конструкція (не слово, бо два слова) – *так сказати*. Я навіть стат-

тю колись у нашій обласній газеті „Галичина“ надрукував під назвою „Чи „так сказати?“ – Ні, не так!“. Мене нашолюбив на написання цієї статті тодішній Президент Л. Кучма, який дуже часто, почерез слово-два вживав цей паразитичний вислів, причому при вимові „з’їдав“ половину слова, тому в нього виходило „так ска-ать“. Отже, „так ска-а-ать“ не можна, замість *сказати* є слово *мовити* – *так би мовити*. Але цими вставними словами, словосполученнями захоплюватися теж не можна, бо вони і їм подібні (*між нами кажучи, між іншим, так би мовити, короче кажучи, власне кажучи, значить-значить, каже-каже, говорить-говорить, вот-вот, от-от, ось-ось* і багато інших) захаращують наше мовлення, ускладнюють сприйняття, викликають неприємне враження в слухача чи у співрозмовника. Слухач мимоволі сконцентровує свою увагу на вставних словах, починає фіксувати їх, навіть рахувати, а вже не думає про суть повідомлення. Та про це розважатимемо докладніше трохи далі.

Ще кілька російських виразів, які активно функціонують в українському невибагливому мовленні. Кажуть, що хтось від хвилювання, великого збудження або з інших причин *упав в обморок*. По-українськи він просто *знепритомнів, зомлів*. Так само одним словом можна замінити російський вислів *смутно пам'ятаю*. Це щось ніби комусь сумно, як він щось згадує. Та, може, й справді стає сумно, коли не можеш згадати про якусь важливу річ, розмову, подію тощо. І все ж треба висловлюватися чітко, ясно, зрозуміло. Вислову *смутно пам'ятаю* в українській мові відповідатимуть слова-синоніми *нечітко, неясно, невиразно, туманно*.

Бажано було б не вживати також вислови на зразок *мені хватає, йому не хватило*. Половина України цього слова не знає або усвідомлює собі його як російізм, хоч Словник української мови його в цьому значенні подає. І все ж краще сказати *мені вистачає, або мені достатньо, йому не вистачило* і под.

Інколи російський вислів може відрізнитися від українського лише якимось

елементом, якоюсь морфемою. Наприклад російське *уступіть місце* буде звучати *поступитися місцем*. Подібний вислів до *уступити місце* – *привести приклад*. Тут треба замінити префікс **при-** на префікс **на-**, отже – не *привести*, а *навести приклад*.

Дуже часто українці під впливом російської мови вибирають неправильне відмінкове керування у сполученнях *дякуємо вас, дякуємо президента, вибач, вибачте мене*. Шкода, що ці помилки допускають диктори українського радіо і телебачення. Так, відома в недалекому минулому диктор українського радіо Надія Кашперовецька казала: *вибач мене*, Тетяна Цимбал – *дякуємо вас*, співачка Оксана Білоножка – *дякуємо Президента за присвоєння нам звання*. Винні тут російські дієслова *извинить, благодарить*, які вимагають родового відмінка. В українській – *дякуємо, вибачасмо кому*, а не *кого*. Неправильне керування є також у вислові *учитися музиці* Тут треба змінити лише одну літеру (а в усному мовленні – один звук) і сказати: *учитися (чого, а не чому) – музики*.

Дуже вже поширена помилка, викликана негативним впливом російської мови, пов'язана зі словом *мова*. Поросійськи кажуть: *разгаварівають на руском язике*. По-українськи *на мові* (німецькій, українській, російській та ін.) розмовляти не можна, а можна розмовляти, говорити *мовою, словами*. Тобто: *говоримо українською мовою*, а не *на українській мові*. До речі, дехто вважає неправильними вислови *по-українськи* чи навіть *по-українському*. Можна такі прислівники вживати, вони цілком легітимні, нормативні, не треба надмірно прискіпуватися до нашої мови, збіднювати її, обмежувати її виражальні можливості. Але продовжимо.

Виступає один оратор і на початку виступу заявляє: *скажу вам бігло*. Очевидно, він мав на увазі, що буде говорити коротко, не розвозити довго свій виступ. Але прислівника *бігло* в українській мові немає. Цей же промовець у своєму виступі кілька разів повторив: *і так далше, і так далше*. Цей прислівник також не можна назвати українським у повному розумінні слова. Сучасний словник подає

слово *дальше* як рідковживане, але було б таки краще не вживати його взагалі, а сказати просто – *далі*. У цьому ж випадку було б краще сказати і *таке подібне* або *тощо*. І ще один вислів цього ж промовця: *шо-то не так у нас получилось*. *Шо-то* – це переклад російського *што-то*, тобто неозначений займенник, який в українській мові має відповідник *щось*. Отже, *щось не так у нас вийшло, пішло*. Про *получилось* ми вже говорили, що такого слова у нас нема.

Ще про помилкові словосполучення

Вислів *махровий дурак* – це перетягнена живцем російська фраза. Українською мовою треба сказати – *повний (несо-світенний, заплішений) дурень*. Так само з російської перетягнені вислови *носовий платок, поварена сіль, стіральна (стиральна) машина, хлопати в ладощі, хлопати вухами, ручна кладь, подорожний налог, угнаний автомобіль, язва жолудка*. У російському варіанті ці вислови могли б відрізнитися лише незначними відхилен-

нями в будові та у вимові. Українські ж відповідники будуть звучати кардинально інакше: *носовий платок* – *хустинка* (*хусточка*) *до носа* чи й навіть *носова хустинка*; *поварена сіль* – *кухонна сіль*; *стіральна (стиральна) машина* – *пральна машина*; *хлопати в ладоші* – *плескати в долоні*; *хлопати вухами* – *розвісити вуха*, *бути неуважним*; *ручна кладь* – *ручний багаж*, *поклажа*, *клажа*; *вантаж*, *дорожні речі*; *подоходний налог* – *прибутковий податок*; *угнаний автомобіль* – *викрадений автомобіль*; *язва жолудка* – *виразка шлунка*.

Інколи можна почути вислови *полове життя*, *полові відносини*. В українській мові є прикметник *половий*, що означає колір – колір достиглої пшениці. Пшениця пополовіла – тобто пожовтіла, стала достигати. Але цей колір аж ніяк не стосується інтимного життя чи інтимних відносин між різностатевими людьми. Отже, це мають бути *статеві відносини*, *статеве життя*. Російське *пол* (у цьому розумінні) – українське *стать*.

Неправильними словосполученнями треба вважати також наведені далі. Отже,

мілкий почерк або *шрифт* треба перекласти – **дрібний почерк, шрифт**. Мілкими можуть бути *потік, рівчак, тобто мілкий – неглибокий*. Серед школярів, студентів широковживаним є вислів *здати (здавати) екзамен (залік)*. Українською правильно буде – **скласти екзамен (іспит) чи залік**. Вислів *підписка на газети та журнали продовжується*, що дуже часто можна почути, правильно буде звучати – **передплата газет і журналів**, а вислів *товариство по розповсюдженню знань, преси* – **товариство з поширення**; фразу *мені все ясно* треба перекласти висловом **мені все зрозуміло**. Наведемо ще деякі: *чорт побори (побирай) – лихий би його взяв, чорти б його забрали, взяли!*; *паперова волокита* – **паперова тяганина**; *глас вопіючого в пустині* – **голос волаючого в пустелі**; *ехо війни* – **відлуння війни**; *звернулися з жалобою* – **звернулися зі скаргою**; *зйомочна площадка* – **знімальний майданчик**; *на слідуєчий день* – **на наступний день**; *рознічна ціна* – **роздрібна ціна**; *піджолудочна жезеза* – **підшлункова залоза**; *учбова частина* – **навчальна частина**; *учбовий процес* – **навчаль-**

ний процес, учбовий заклад – навчальний або освітній заклад.

Є чимало таких сполучень, які складаються з українських слів, але звучать, виглядають не по-українськи, тобто для них є кращий стилістичний варіант. Наведемо деякі з них. Отже: *нанести удар – завдати удару, одержав письмо – краще сказати одержав лист*; у вислові *геноцид проти народу* слово *проти* – зайве, краще *геноцид народу*; з точки зору науки – з *наукового погляду*; *службова командировка – службове відрядження*; *любимець публіки – улюбленець публіки*; *наварили картоплі в мундирах – картоплі в лущинні*; *переключати світло – перемика-ти світло*; *переписка у фейсбуці – листування (чатування) у мережі (фейсбуці)*; *вільна вакансія – вільна посада* (до речі, тут ще й тавтологія, бо слово *вакансія* – це і є вільне місце, посада, тому слово *вільна* – зайве); *дослідницький центр – дослідний центр*; *зажиточний чоловік – заможний чоловік*; *картавий чоловік – гаркавий чоловік*; *трудолюбивий чоловік – працьовитий*; *круглодобове чергування – цілодобове чергування*; *тол-*

ковий спеціаліст – **здібний фахівець**; то-
пливний сезон (бак) – **паливний** сезон,
бак; відказатися від нагороди – **відмо-**
витися від нагороди; втратити свідо-
мість – **знепритомніти**; вцілив у саму
ціль – **потрапив, влучив** просто в ціль;
родильний будинок – **пологовий** будинок;
робочий телефон – **службовий** телефон;
сміхотворна ціна – **сміховинна** ціна;
справочне бюро – **до-відкове** бюро; сер-
дечна хвороба – **серцева** хвороба; у місяці
жовтні – просто – **у жовтні**; погранична
служба – **прикордонна** служба; незамі-
нима людина – **незамінна** особа; немало-
важна деталь – **важлива** деталь; недоб-
росовісне відношення до праці – **несум-**
лінне ставлення до праці; внутрішній
укол – **внутрішньовенний** укол, за-
штрик; громадянський шлюб – **цивільний**
шлюб; поступити до вузу – **поступити**
до возу (**воз** – вищий освітній заклад. Та-
ка аббревіатура вважаю, була б кращою
від *вишу*, що тепер широко вживається.
Що таке *виш*? Частина прикметника *виш-*
чий. *Вуз* – вищий учбовий заклад, що
українською мовою буде неправильно.
Часто вживають аббревіатуру **ВНЗ** – ви-

щий навчальний заклад, але вимовляти її незручно. Словом *освітній* можна спокійно замінити прикметник *навчальний*, тому *воз* був би оптимальним варіантом – *вищий освітній заклад*).

Часто мовці вживають помилково слово *ступінь*. У російській мові *степень* – жіночого роду, в українській *ступінь* – чоловічого. Отже – не *учена ступінь*, а *учений ступінь*. До речі, тут треба надавати перевагу префіксові *у* – *учений*, а не *вчений*, але це залежить від позиції слова в реченні, від звуку, яким закінчується попереднє слово. Отже, якщо це після приголосного, то *у* – *відомий учений*, якщо після голосного, то *в*: *нарада вчених*. Неправильний також вислів – *на днях* – треба сказати – *днями*.

Цих неправильних сполучень – тьма!

Інколи аж лячно стає, коли спостерігаєш, як багато в сучасному українському мовленні словосполучень, навіяних російською мовою чи невдало перекладених із неї, як спотворена наша мова під

впливом російської! Ось до чого призводить таке тісне контактування двох мов. Якщо на кожному кроці, на кожному телеканалі, на радіо, у виступах політиків, депутатів людина чує постійно чужу мову, то мимовільно всмоктує, засвоює почуті слова і вислови. І нема на це ради... Є люди, які не задумуються над тим, що і як говорять: почув такий вислів, то й повторив його. Але є чимало людей, які уважно ставляться до рідної мови, намагаються висловлюватися літературно і все ж допускають помилки, інколи навіть не усвідомлюючи, що це неправильний вислів. Отож наведемо ще деякі словосполучення, які не бажано вживати.

У нашій теперішній дійсності є багато завідувачів різних установ, відділень, інституцій, кафедр і т. под. І це ще добре, коли кажуть *завідувач*. Але часто під впливом російської мови кажуть *завідуючий відділом, завідуючий медчастиною, завідуючий кафедрою, завідуючий амбулаторією* тощо. Уже йшлося про це вище, що в українській мові активні дієприкметники теперішнього часу зразка *виступаючий, протестуючий* і подібні не

бажано використовувати. Треба замість них використовувати іменники на зразок *промовець, протестувальник*. Ось і дієприкметник *завідуючий* замінили іменником *завідувач*, але керування не змінили. Дієприкметник *завідуючий* вимагав іменника в орудному відмінку (у рос. мові — *заведующий отделом*), а слово *завідувач* вимагає уже родового відмінка залежного іменника. Отже правильно буде сказати: ***завідувач відділу, завідувач медчастини, завідувач кафедри*** тощо.

У багатьох висловах можна почути слово *знаходиться*. Наприклад, виборці *знаходилися під тиском* (якогось там олігарха); *офіс знаходиться* на вулиці...; *печатка знаходиться* у директора в сейфі та інші подібні. У кожному з наведених випадків це слово треба замінити: виборці *перебували під тиском*; *офіс розміщений, розташований* на вулиці...; *печатка зберігається* у директора.

Дуже часто люди поздоровляють одне одного з різними святами, датами, подіями тощо. Це можна почути, прочитати, особливо в комп'ютерних мережах. Кажуть: *бажаю Тобі (чи Вам) усього самого*

доброго, *самого кращого* чи *самого найкращого* і ще якогось там. Про слово *самий* ми вже вели мову, що його не треба вживати в сполученні з прикметником для вираження найвищого ступеня та ще й із таким наголосом. *Всього самого доброго* – це *всього найкращого*. Коли ж прощаються одне з одним, то краще сказати *на все добре*. Тут же буде до речі наголосити, що в привітаннях, побажаннях не треба вживати активний дієприкметник *наступаючий*. Кажуть: *поздоровляю з наступаючим* Новим роком, *поздоровляю з наступаючим* празником, святом і под. Та ніхто тут ні на кого не наступає! Наступають там на Сході України російські окупанти, а Новий рік чи якийсь інше свято не наступає, воно надходить. Інколи ми його довго чекаємо, а деколи воно стрімко наближається, бо час, на жаль, дуже швидко протікає, як і наше життя. Але не треба казати з *наступаючим*, бо, по-перше, це активний дієприкметник, який в українській мові вживати не рекомендується, про що вже не раз ішлося, а, по-друге, свято не наступає, а надходить. Тож цей вираз замінімо та-

ким: поздоровляю Тебе (Вас) *із прийде- шнім Новим роком, святом* тощо.

У російській мові є вислів *нечево греха таїть*. Його так і перекладають і кажуть, нібито українською: *нічого греха таїти*. Це калька, і її треба замінити українським фразеологізмом *ніде правди діти*. Пам'ятаймо, що фразеологізми буквально не перекладаються, вони мають у кожній мові свої відповідники.

Від фінансистів, бухгалтерів можна почути, що установа, підприємство чи ще хтось поніс *великі затрати*, на закупівлю (а не закупку!) сировини чи ще чогось там *затрачено велику суму* грошей. Тут неправильно підібраний (звичайно, під впливом російської мови) префікс. Замість *за-* треба вжити префікс *ви-*, і тоді буде все правильно: *великі витрати, витрачено велику суму* і т. ін.

З російської мови передерто вислів *без máлого місяць (рік)*. По-перше, в українській мові немає слова *мáлого*, а є слово *малóго*, з наголосом на другому складі. По-друге, у нас є для заміни цього сполучення слів одне слово – *майже*.

Від керівника, якогось начальника можна почути, як він розпікає підлеглих, сварить за *халатне відношення* до своїх обов'язків, до роботи тощо. Про слово *відношення* уже йшлося, що його треба замінити словом *ставлення*. А якогось *халатного* відношення чи навіть ставлення в українській мові взагалі немає. Можливо, що в російській мові це пов'язано з халатом, бо російське *халатний* має ще й значення *неохайний*. Тобто не одягнений офіційно, пристойно, а так собі, вийшов на люди у халаті, в домашньому одязі. Отже, українською мовою це буде звучати: *недбале ставлення* до виконання якоїсь справи. Тож повторимо, що слово *відношення* треба перекладати іменником *ставлення*, *халатне відношення* – *недбале ставлення*. А ще можна почути словосполучення *взаємовідношення між людьми*. Тут правильно буде сказати простіше й коротше: *взаємини між людьми*.

Про якусь симпатичну людину, співпрацівника можуть сказати, що він (вона) *розполагає до себе*. Тут навіть не намагалися перекласти, а таки вжили російський вислів. Українською мовою треба сказати

– *приваблює, привертає до себе*. А „розполагати“, приваблювати до себе може, як кажуть, *видний мужчина*. Цей вислів також перетягнений з російської мови. Українською буде не *видний*, а *показний*, не *мужчина*, а *чоловік*. Отже – *показний чоловік*. Слово *видний* може вживатися і в іншому словосполученні – *видне місце*. Але українською вже буде не *показне*, а *почесне місце*.

Дехто не задає собі труда, щоб перекласти російське слово чи словосполучення, як наприклад, *оказати вплив*. Слово *вплив* є в українській мові, але *оказати* немає. Можна *здійснити вплив, зробити вплив* або просто – *впливати чи вплинути* на когось.

У різних ситуаціях уживають словосполучення *подавляюча більшість* (когось, чогось) – *подавляюча більшість присутніх, подавляюча більшість виборців* тощо. На жаль, у нас не більшість когось „подавляє“, а „подавляють“ її саму, особливо, коли на вибори йде олігарх із мішком грошей. Але як би там не було, хто б кого не подавляв, а вислів цей таки неправильний. Можна *переважати* в

чомусь когось. Отже, тут має бути: *переважна більшість*.

Уже йшлося про те, що не можна ігнорувати кличний відмінок у звертаннях. Виглядає так, що ми ще не скоро звикнемо до нього, до цього сьомого відмінка в українській мові. Зрештою, він є не тільки в українській мові, але й в інших слов'янських, але немає його в російській. Дається взнаки понад 360-літня експансія Росії та панування її мови в Україні. Привчили використовувати у звертаннях називний відмінок замість кличного, як у російській мові, і нині не можемо відучитися від цього. Тому інколи навіть високограмотні люди кажуть з-російська *не дай Бог!* А треба в звертаннях використовувати кличний відмінок: *мамо, тату, рідна земле, Батьківщино, дорогий друже, Господи Боже* і под. Отже, і в цьому звороті треба казати по-українськи *не дай Боже!* Було б, звичайно, краще, якби ми не наказували Богові, щоб чогось комусь не давав, а просили в нього помічі: *дай, Боже* (здоров'я, радості, успіхів у житті, сили й натхнення обійти якісь не-

приємності, або щоб вони нас минули, не принесли нам горя).

Часом про мужню, витривалу людину кажуть: то *виносливий чоловік*, копіюючи цей вислів із російської мови. Тут згадався анекдот, у якому в Росії класифікують, ділять на категорії пияків, що є, мовляв, „малоп’ющіє“ (скільки не п’є, а все мало), „застенчівіє“ (як вип’є, то за стінку тримається) і „винослівіє“, яких після пиятики уже виносять. Українці повинні бути *витривалі* в усьому: і в праці, і в боротьбі з агресором, і навіть за чаркою. Отже, *виносливий чоловік* – це *витривала людина*. Уже якщо зайшла мова про п’яниць, то вкажемо ще на одну помилку. Кажуть про когось такого – *злосний п’яниця*. А він не злосний, як кажуть у Галичині (тобто злий), він *затятий, упертий, невиправний, безпробудний, безпросипний* п’яниця. А ще кажуть про когось, не дуже старанного в праці, що це *нерадивий чоловік, працівник*. Такого слова (*нерадивий*) у нашій мові немає, але є *недбалий, байдужий, несумлінний, який не старається, не прикладає зусиль* у праці чи в інших життєвих справах.

Оскільки вже говоримо про епітети, якими характеризують людину, наведемо ще деякі. Щоб дати позитивну оцінку людині, кажуть *покладистий чоловік*. Хтось хотів сказати, що це *надійна людина*, на яку можна розраховувати, яка підтримає у скрутну хвилину. А ще про когось кажуть, що це вже *пожилий чоловік*. Те, що він прожив чи пожив певну кількість років, то добре, але він не *пожилий*, це людина *похилого віку* або *літня людина*. Ще про когось можуть сказати, що він має *неприглядний вигляд*. В українській мові немає такого слова, принаймні 11-томний академічний словник української мови його не подає. Отже, краще замінити лексему *неприглядний* на *неохайний*, *неакуратний*.

Для характеристики людини уживають різні слова і словосполучення. Про когось працюючого, сумлінного в праці кажуть, що це *трудолюбивий чоловік*. Українською знову можна висловитися лаконічніше: *працьовита* людина, *працьовитий* учень тощо. Коли ж кажуть, що тут є *посторонні* люди, *посторонніх* відвідувачів просять вийти чи ще щось,

то треба використати цей же прикметник, але без префікса **по-**: *сторонні* люди, *сторонні* відвідувачі.

І ще деякі словосполучення, які вже не стосуються людини. Коли хочуть підкреслити важливість якоїсь справи, події, аргументувати свою думку, кажуть, що це *немаловажний факт*. А можна про це сказати простіше: це *важливий факт*.

Нещодавно Український уряд затвердив новий споживчий кошик. Паралельно, як кажуть люди і навіть деякі журналісти, встановлений *прожиточний мінімум*. Споживчий кошик становить 39 гривень на день, це виходить за нинішнім курсом – півтора долара. Я подумав собі, чи міг би якийсь американець чи європеець прожити на півтора долара на день, тобто прохарчуватися, оплатити транспорт до лікарні, магазину і назад (хоч чого йому туди йти без грошей?), оплатити комунальні послуги і здійснити ще багато інших непередбачених витрат. Відповідно до цього „кошика“ і встановлюється оцей *прожиточний мінімум*. Та ми тут нічого ні змінити, ні вплинути на це не можемо, тільки можемо правильно,

а дехто й неправильно висловлюватися. Тут треба сказати не *прожиточний*, а *прожитковий мінімум*.

Хтось, хто має той споживчий кошик більший за 39 грн на день, може купити собі пачку „сливочного“ масла. Але це масло зовсім не із сливók (грушок чи яблук, бо то вже було б повидло), це масло із *вершків*, які спливають на настояному молоці (у Галичині це називають *стилок*). У російській мові – це *сливкі* – те, що зливають (сливають). Отже, *масло вершкове*, а не *сливочне*. Хтось ще може дозволити собі з'їсти й шматочок *жареного м'яса*. Але „жарять“ його російськомовні люди, а українці їдять *смажене м'ясо*, *смажену картоплю* чи що хто може всмажити. Правда, дехто вважає, що коли м'ясо печуть на вогні, на жару, тоді це *жарене м'ясо*, якщо готують на пательні, сковороді, тоді воно *смажене*.

Дуже багато неправильних словосполучень чуємо у нашому побуті, у повсякденному житті. Тепер рідко хто пише звичайною чорнильною ручкою з пером, а користуються переважно *шариковими* ручками. Російське щось кругле – це шар

(наприклад, *земной шар*), а український відповідник цього шару – куля (*земна куля*). Щось менше – *шарик*, а українською – *кулька*. Отож і ручка для писання буде *кулькова*, а не *шарикова*.

Дуже поширена помилка в мовленні людей пов'язана зі словами *віддих*, *віддихати*. І тут зовсім не йдеться про дихання, а йдеться про відпочинок. Отже, російське *поехал на отдых, поехал отдыхать* не можна сліпо перекладати. В українській мові є слово *відпочинок*, *відпочивати*. Тож хтось собі кудись поїхав чи пішов *на відпочинок*, *відпочивати*, тобто поїхав у відпустку. Російське *Дом отдыха* українською буде *Будинок відпочинку*. На відпочинок і навіть на лікування мусить їхати людина, яка вже має, наприклад, *серцеву недостатність*, хоч дехто каже, що у нього *сердечна недостаточність*. Така хвора людина може навіть знепритомніти, хоч про неї в таких випадках неправильно кажуть, що *втратила свідомість*, скалькувавши російське *потеряет сознание*. Хворі люди потребують *пильної*, а не *пристальної* уваги, людина може заробити собі якусь недугу,

проживаючи у *вологодому кліматі* чи перебуваючи у *вологодому приміщенні*. Чомусь це гарне слово заміняють прикметником *сирий* – *сирий клімат, сире приміщення*. Чому ж воно сире? Не зварив ніхто, не „вжарив“, чи то пак, не засмажив? Росіяни собі так кажуть, то хай кажуть. А ми намагаймося рідше перебувати в тих місцях, де багато вологи. То й сполучення *висока сирість* варто замінити на *висока вологість, вільга*, хоч академічний словник фіксує таке значення (як друге) в цьому слові.

У різних сферах, особливо на транспорті мусять функціонувати служби, які інформують людей, пасажирів про рух транспорту чи про інші справи. Це служби, які видають довідки, інформацію, тому їх і назвали іншомовним словом – *бюро*. Звичайно – *довідкове бюро*. Але багато людей звикли казати *справочне бюро*, як у російській мові, що, звичайно, неправильно. Отже, *справка* – це *довідка*. Добре, якби й слово *бюро* змінили на слово *служба*, була б *довідкова служба*.

Десь на якомусь підприємстві, у якійсь установі встановили *строгий кон-*

*т*роль, не дають недбайливим працівникам *поблажки* і наказують *винного* за порушення трудової дисципліни. Тут аж три неправильні словосполучення. *Строгий контроль* – це *суворий контроль*, давати *поблажку* – *потурати*, *бути поблажливим*, наказувати *винного* – *карати*, *покарати винного*. Хтось там у чомусь *винний* намагається *доказувати* свою невинність, непричетність до чогось негативного, *доказувати* свою правоту, але йому треба не *доказувати*, а *доводити* це. Доказувати можна щось недоказане, тобто хтось щось казав, але не доказав до кінця, хтось перебив.

Колись в одній поліклініці переписав собі фразу з таблички, що висіла на дверях: *діжурний врач принімає каждый день*. У фразі з п'яти слів тільки одне слово українське!! Якщо той „врач“ ще й такий фахівець, як грамотій, то краще до нього не ходити. Ця фраза українською мала б звучати так: *черговий* (з наголосом на третьому складі!) *лікар приймає кожен день*.

Ми вже колись говорили про те, що тепер люди, наші господиньки користу-

ються *стіральними* машинами, у яких *стірають* більйо, а потім його *гладять*, бо в „поглаженому“ хтось *дивиться* краще, комусь воно (чи якийсь інший одяг) краще *іде*. Уважні мовці уже вловили, скільки тут неправильних висловів. Отже, *стіральна машина* – *пральна*, *стірати більйо* – *прати білизну*, *гладити більйо (одяг)* – *прасувати білизну (одяг)*. Звичайно, можна й погладити, але не *більйо*, а те, що під ним, під білизною. Хтось у цьому „більйї“, тобто в якомусь одязі (платті, костюмі) *краще дивиться*. А без нього що, криво чи косо дивився? Людина однаково дивиться на світ Божий, незалежно від того, в чому одягнена, а ось *виглядати* може по-різному. У гарному, новому одязі просто *краще виглядає*, бо дивитися і виглядати – це різні речі. Комусь цей одяг, наприклад, *плаття іде*. Куди ж воно само може йти?! Хіба що разом з особою, яка у нього вдягнута. Воно просто комусь краще *личить* або *пасує*.

Наведемо ще деякі помилкові сполучення слів. Якийсь злочинець, негативний тип ще з кимось (зі своїм „корешом“)

випив півлітри горілки, хлопнув дверима й утік від поліції, скрився з виду. Тут також є кілька неправильних висловів. Українською треба сказати: *випив півлітра* (хоч це небажано робити), *гримнув* чи *грюкнув дверима* і просто *зник з очей, заховався*, „заліг на дно“.

Уже йшлося про те, що в українській мові небажано вживати активні дієприкметники теперішнього часу, але кожного разу спадають на думку все нові (небажані) сполучення з такими дієприкметниками. Тож намагаймося обходити їх, заміняти спільнокореновими або й просто іншими прикметниками. Ось *супроводжуючий документ* треба перефразувати на *супроводжувальний документ, мийчий засіб – мийний засіб*. Деякі й пасивні дієприкметники минулого часу треба перекладати з російської. *Заказний лист* українською буде *рекомендований лист*. Я б ніколи не вживав слово *балуватися*, сполучення *балувана* чи *розбалувана дитина*. Сучасний словник подає це слово, але від нього разить російським духом (російське *баловень судьби*). Тому *розбалувана дитина* – це *розпещена* або й *роз-*

бещена дитина. Часто вживають і неправильні прикметники. Кажуть *упаковочний матеріал*, утворивши цей прикметник від російського *упаковка*. Українською правильно буде *пакування*, отже, й *пакувальний*, а не *упаковочний матеріал*. Це саме стосується й *роздаточного матеріалу*, який часто використовують на уроках учителі. Це також утворення від російського *роздатка*, що українською було б перекладено як *роздавання*. Отже – не *роздаточний*, а *роздавальний*.

Життя, на жаль, щодня підкидає до наших роздумів нові матеріали, нові помилки. Як відомо, на телеканалі ICTV (та й на інших) ранкову передачу ведуть два російськомовні ведучі й одна українськомовна. А ну ж, не дай Боже, хтось там не „понімає“ „української мови“, то йому треба товмача, який би розтовкмачував, про що йдеться. Але, видно, що одного замало. Це колись були Тарапунька і Штепсель (Штепсель, звичайно, був набагато розумнішим від дурника Тарапуньки), а тепер треба аж двох штепселів!!! Тож вони в основному й говорять, хоч деколи вдається й українськомовній

ведучій вставити якесь слово і, на жаль, не завжди правильне. Та воно й зрозуміло, адже працює дівчина (Юлія Зорій) у російськомовному „оточенні“ аж двох „русскоюзичних“. Правда, щось сталося, що заговорили вже українською (серпень 2017), лише не знати, чи так буде постійно? Отож вона каже замість *напої* – *напої*, а розповідаючи про дорожньо-транспортні пригоди, каже, що в когось там *лопнуло колесó*, що й спричинило аварію. Для галичанина таке словосполучення виглядає чужим, хоч словники фіксують слово *лопнути* в такому значенні (а є ще й пісня „*Ой лопнув обруч та й коло барила*“). Усе-таки, мабуть, більш по-українськи звучало б – *тріснуло*, але не *колесó*, а *кóлесо*.

Якийсь інший журналіст на цьому ж каналі каже, що бандити, грабіжники забили когось *на смерть* (як у російській мові), журналістка Сухаревська каже, що зустрічають *по одержині* або *по зовнішньому вигляді* (а треба: *за одержею*, *за зовнішнім виглядом*), замість *аксесуари* написали в титрах *аксесуарі* тощо.

Таких огріхів можна набрати у телемедійників удосталь, тільки треба мати ще час, щоб їх слухати. І бажання, звичайно. Дуже прикро стає, коли українськомовні диктори кожен раз, як тільки хтось із учасників передачі заговорить російською, відразу переходять на мову співбесідника. На каналі 1+1 ведучий Сенечкін дуже запопадливо перескакує на російську, демонструючи свою вишукану російську вимову. Та й на інших каналах є подібні.

На СТБ, як відомо, йдуть передачі „Голос країни“, „Україна має талант“, у яких бере участь колишня дикторка, ведуча Першого національного телеканалу Оксана Корж-Марченко-Медведчук, яка дуже пристойно говорила українською мовою. Тепер дуже часто вона переходить на російську, причому навіть не в діалогах з російськомовними учасниками, а навіть за кадром (що й зовсім не дивно – вона ж дружина кума самого Путіна!). Про якогось хлопця, який вдало виступив, сама до себе каже „маладець“, „маладець“.

Справа в тому, що всі ці „українськомовні“ журналісти намагаються говорити українською тільки перед камерою, перед мікрофоном, а в житті, у побуті, „за кадром“ спілкуються між собою російською мовою. Але що робити... Усі програми, а між ними й гумористичні, такі, як „95 квартал“, „Дізель“ – усе це не для українців. Та зрозуміло, бо там немає українських артистів, їх просто туди не пускають.

Якби в нас був український уряд, взагалі українська влада, якби вона поважала офіційну державну мову, то на радіо, телебаченні мало би бути табу на чужі мови. Хочеш попіаритися на телеканалі, дати своє „дорогоцінне“ інтерв'ю, говори українською мовою. В іншому разі до мікрофона не пускати. Коли виступає англомовний політик, поляк, німець тощо, за нього говорить перекладач, а голос його чути лише на початку та в кінці. Так треба й з російськомовними поступати.

Коли на телеекрані чи на радіо говорять новітні Тарапунька і Штепсель, то мимоволі задумуєшся: у якій це країні я проживаю? Що, той „старший“, як він себе іменував, „брат“ такий, вибачайте,

тупий, що не зрозуміє, що „черговий лікар приймає кожен день“ – це те саме що „діжурний врач принімає каждый день“? А чому я повинен „понімати“ того російськомовного ведучого? Може, я такий самий недорозвинутий, то й не сприйму інформацію, яку він озвучив російською? Вони ж не перекладають одні й ті ж фрази, вони собі кожен про своє говорить. Отже, те, що він сказав російською, для мене вже може бути недоступним. То чому зайдуть шанують, а мене, представника титульної нації, зневажають?! Чи можливе таке в якійсь іншій країні? Звичайно, ні.

Пригадую, як у не такі вже далекі часи навіть на приміських автобусах були таблички з подвійними написами – „Івано-Франківськ – Іваніківка“ та „Івано-Франковск – Іваніковка“ (це для прикладу). Тепер уже на залізничних та автовокзалах у містах Західної України подають інформацію тільки українською. А Київ (чи переважно – Кієв) далі дублює оголошення на залізничному та автовокзалах. Та й представників інших національностей, які проживають в Україні, зне-

важають. Чому тільки для російської меншини така перевага? А чому тоді не дублюють грецькою, болгарською, гагаузькою, польською тощо, адже в Україні проживає багато представників інших національностей. Але це поки що риторичні запитання, на які немає відповіді. Адже в нас „працює“ закон КК – одіозних Ківалова-Колісниченка, який вирізняє російську мову серед інших, надає їй перевагу, причому навіть перед державною, українською.

Тепер на розгляді у нашому Парламенті є три проекти закону про державну мову. Маймо надію, що Верховна Рада таки проявить себе українським парламентом і затвердить нарешті потрібний нам мовний закон.

Ми ще далі розважатимемо про окремі росіізми, які паразитують у нашому мовленні, але ще наведемо деякі неправильні словосполучення, які вживаються в українській мові. Та при цьому наголосимо, що *переводити* з російської (чи з будь-якої іншої мови) словосполучення чи якийсь більший текст не можна! Його можна *перекласти* (*перекладати*), бо

при цьому ми *коверкаємо мову*, як сказав би хтось, хто не задумується над тим, що каже і як говорить. Але ми не *коверкаємо*, а таки (правда, не всі!) *калічимо, спотворюємо* свою рідну мову, чого в *жодному разі* (це кращий вислів, ніж калька з російської *ні в коєм случає* – *ні в якому випадку*) робити не можна. Отож наведемо ще деякі фразеологізми – сталі сполучення, звороти тощо.

Ще про фраземи

Фразеологізми – це сталі мовні звороти, які не перекладаються з однієї мови іншою, але в кожній мові можна знайти адекватний відповідник до того чи іншого сталого словосполучення. Знання фразеології, вміле її вживання – це вияв високої мовної культури людини. Уживання фразеологізмів прикрашає наше мовлення. Водночас це дуже потужний стилістичний засіб влучного і дохідливого передавання думки. Але при цьому треба пам'ятати, повторюю, що фразеологізми з однієї мови на іншу буквально перекладати не можна. А люди саме так часто й

поступають, утворюючи українські кальки з російських фразем. Дослівний переклад фразеологізмів нерідко призводить до неточностей, а часом – і до недоречностей, і ми вже немало таких прикладів наводили.

Часто можна почути вислів *зроблено на скору руку*. Це також калька з російської. В українській мові є гарний прислівник – *нашвидкуруч*, отож і вживаймо його в такому значенні. Російську кальку *незвані гості* краще перекласти сполученням *непрохані гості*, *задерти ніс* (*задереть нос*) можна перекласти дуже „смачним“, соковитим *кирпу загнути*; російський вислів *ігра стоїт* (*не стоїт*) *свеч* переклали буквально *гра варта* (*не варта*) *свічок*, а в такому разі треба сказати *вона* (*він, воно*) *цього варта* (*вартий, варте*), *це того вартує*.

Тож пам'ятаймо, що вислів *зроблено на скору руку* має звучати *зроблено нашвидкуруч*, фраземи *незвані гості* – *непрохані гості*, *задерти ніс* – *загнути кирпу*, *ігра стоїт* (*не стоїт*) *свіч(ок)* – *воно цього варте*, *це того вартує*, *прийняти міри* – *вжити заходів*, *правити*

бал – порядкувати, краєугольний камінь – наріжний камінь, працює спустивши рукава – працює абияк, насильно милим не будеш – на милування нема силування, битком набитий – переповнений або напхом напханий, чин чином – як годиться, як слід.

Немає в українській мові і такого фразеологізму, як *збити з толку*. Для фраземи *збити з толку* є інший відповідник – *збити з пантелику*. Хоч ніхто й не знає, що це таке – *пантелик*, але слово це гарне, українське, тому треба запам'ятати цей вислів. Слово *толк* є, але в складі інших фразеологізмів: *узяти в толк, добрати толку*. Ще кажуть, наприклад: *він знає толк у цій справі*. Але краще було б замінити цей вислів такими: *він розуміється на цьому, він у цьому компетентний* хоч це слово іншомовне. Інколи кажуть про підлітка, що, мовляв, *не буде з нього толку*. Правильніше було б сказати *не буде з нього користі, пуття*.

Можна інколи почути вислів з *гріхом пополам*. Це коли людина заледве справилася зі своїм якимось завданням, але виконала це не дуже якісно, лише собі

сяк-так, абияк. Тому не треба тут грішити, не треба цей гріх іще з кимось ділити, треба виконувати роботу не *сяк-так* (чи *абияк*), а сумлінно і якісно, тоді й гріха не буде.

Відомо, що замість дієслова *кормити* треба вживати слово *годувати*. А ще як кажуть *кормити завтраками*, то це вже взагалі нікуди не годиться. У російському вислові тут утворюється гра слів. Бо є в російській мові іменник *завтрак*, що означає сніданок, і є прислівник *завтра*. Отже, російською можна когось *карміть завтраками* (сніданками) і переносно „карміть“ постійно завтрашнім днем. Українською мовою це означає, що хтось когось обманює, обіцяє, що зробить щось завтра. Тобто по-українськи – *обіцяти і не виконувати*. Але краще пообіцяти і виконати.

Підслухав колись мимовільно діалог, у якому „начальник“ сварив підлеглого і казав: *що ти мені очки втираєш?! Очко* (здрібніле від *око*) в множині в українській мові має форму *о́чка*. Але цей начальник не мав на увазі, що йому втирає хтось заплакані *о́чка*, а мав на увазі ро-

сійське *очки*, тобто *окуляри*. По-українськи окуляри ніхто нікому не витирає, рідко хто кому витирає й сльози на очах. А ось *замилювати очі* комусь можна за просто, якщо обманювати когось, говорити неправду, лукавити.

Є ще чимало й інших буквально перекладених фразеологізмів, які тут не перелічити.

Про пароніми та квазіпароніми

Як уже була можливість переконатися, помилки в нашому мовленні побутують переважно через шкідливий вплив російської мови. Але нерідко можна почути неправильні вислови через невдумливий чи неуважний підбір слова, слова-пароніма, тобто уживання слів у невласливому (помилковому) значенні. Наприклад, кажуть він (вона) веде себе *не тактично*. А треба сказати – поводитьься *не тактовно*. *Тактично* – це похідне від *тактика*, а *тактовно* – від *такт*. Тобто людина не має *такту*, поводитьься *неетично*. Від не дуже грамотних правників можна почути вислів *корисні злочини*. А

він мав сказати *корісливий* злочин, тобто злочин, здійснений з *корісливою* метою. Є пара слів *макаронний* (*макаронна фабрика, макаронні вироби* тощо) і *макаронічний* – багатий на *макаронізми*. А макаронізм – це неправильно вжите, часто навіть у спотвореному вигляді чужомовне слово (*макаронічна мова*). Так само вживають, не розрізняючи, слова *прозовий* та *прозаїчний*. І хоча Тлумачний словник української мови подає їх як абсолютні синоніми (тобто – написаний прозою), але все ж варто їх розрізняти при вживанні. *Прозаїчний* частіше сприймається як простий, одноманітний, буденний.

Якось почув, як журналістка емоційно розповідала (на каналі ICTV) про те, що не треба після перепою пити каву чи міцний чай, бо це небезпечно для здоров'я, заставляє серце працювати особливо напружено, маючи на увазі, напевно, депутатів, які підняли собі зарплату до 40 тисяч грн. на місяць, та олігархів, у яких грошей і кури не клюють (пенсіонер із споживчим денним кошиком у 39 грн. багато не вип'є). А ще говорила, що не

треба навколо маленької дитини створювати стерильну чистоту, бо до неї проникають якісь там мікроби і „ви самі *нарікаєте* малюка на хвороби“. Нарікати можна на тяжке життя, на нелегку долю, нерозділене кохання, на надто вже скупий споживчий кошик, на промахи уряду, на олігархів, які тримають мільйонні суми грошей у домашніх сейфах, а зароблені важкою працею мізерні пенсії ще й податками обкладають тощо. Дитину ж у цьому випадку можна *приректи, наразити* на якесь там інфекційне захворювання.

Відомо, що в кожній мові є чимало іншомовних запозичень, і це закономірно, без запозичень жодна мова не могла б обійтись. Такі запозичення стають уже звичними, освоюються, унормовуються мовою-реципієнтом, вносяться у словники і стають повноправними лексемами певної мови.

До речі, раніше вчені-лексикографи налічували близько 10 відсотків іншомовних слів у нашій мові. Тепер ця цифра зросла принаймні вдвічі. Якщо в академічному словнику, над яким тепер пра-

цюють у Києві, буде понад 200 тисяч слів (так планується), то можна вважати, що в нашій мові є понад 20 відсотків іншомовних запозичень, бо „Новий словник іншомовних слів“, виданий у 2008 році, подає 40 тисяч чужих лексем! А це п'ята частина нашої лексики.

Але в українській мові є маса запозичень спонтанних, неправомірних, не унормованих, які засмічують нашу мову і які не входять ні в які словники. Ми уже немало говорили про шкідливий вплив російської мови, причому на різних рівнях – і на лексичному (уживання чужих слів), і на фонетичному (проросійська вимова), і на граматичному (неправильне вживання різноманітних граматичних форм) тощо. Надалі ще наведемо окремі проросійські слова, тобто росіізми, з яких у нас укладений цілий словник десь із майже трьохсот тисячі двохсот лексем та виразів. Але останнім часом лавиною напливає на нашу мову лексика з англійської мови, так званих американізмів.

Треба відзначити, що всі сучасні нанотехнології створюються на англомовній базі, весь світ підхоплює цю новітню

термінологію, і так ці слова заповонюють простір чужих мов. Тому тут ученим із цієї галузі, фахівцям з англійської мови треба шукати адекватні українські відповідники то того чи іншого терміна. Дуже активно працюють у цьому напрямі, наприклад, поляки, чехи, які намагаються знайти відповідники до цих американізмів. Є якісь напрацювання і в нашій мові. Ще в 2006 році в Івано-Франківську вийшов „Англо-український комп’ютерний словник“ Анатолія Мицкана на 220 сторінок і 8,5 тис. слів, але вийшов він, поперше, мізерним накладом (150 примірників), а, по-друге, від того часу появилося чимало нових термінів, по-третє, розрахований він на програмістів, фахівців з галузі інформаційних технологій. Добре, якби був популярний словник термінів, які найчастіше є на слуху.

Але зараз порозважаємо не про новітні запозичення, а про слова, які вже давно побутують у нашій мові і, на жаль, не завжди правильно використовуються нашими мовцями. Неправильно тому, що людина почула якесь слово, але не бачила його написаним і вимовляє його зі

слуху. При цьому створюються своєрідні квазіпароніми, тобто слова випадково співзвучні. Таке неправильне вживання слів спостерігається у людей, які вважають себе компетентними в тих чи інших питаннях, але насправді є дилетантами. Правда, інколи такі „ляпи“ допускають і люди із серйозною освітою.

Наведу приклади, висловлювання однієї дуже солідної в науковому плані людини (нефілолога!), яка, на жаль, видно, мало читає не те що художньої літератури, а навіть публіцистики чи просто газет. То цей чоловік каже, що був у великому *цейкноті* (замість *цейтноті* – скрутному, безвихідному становищі), а *лейтмотив* (навіть таке слово колись використав) у нього *лейкмотив*, *фрагментарно* у нього – *фрагментально*, *фесерія* – *фосерія* (хоча це і справді походить від німецького *Feuer* – вогонь). Якось заявив, що він *курулює* якесь там питання (мав на увазі слово *куруувати*, яке подає згаданий словник іншомовних слів). Отже, мав би сказати, що я *куруую* щось чи когось, хоча було б усе-таки краще сказати українською, що я відповідаю, наглядаю,

спрямовую, контролюю тощо. А ще колись сказав, що не хоче вступати в різні *периферії*, маючи, очевидно, на увазі *конфронтації*, *колізії*, *конфлікти*.

Одна старша жінка питає внучку, чому вона не виходить заміж. Дівчина відповідає, що не зустріла ще відповідного хлопця. „А, то ти чекаєш *принципа* на білому коні“, – каже бабуся, маючи на увазі „*принца*“. А одна молода жінка хотіла зробити своєму начальникові комплімент і сказала: „О, Ви такий сьогодні *імпотентний*“, маючи на увазі, що він виглядає *імпозантно*. Той зрозумів, що це помилка, але сказав, що готовий іти з нею перевірити.

Уже від інших людей я записав вислови: *манікюрна* робота – замість *мініатюрна*, *пікарди* замість *петарди*, він зробив собі *кар'єр* (замість *кар'єру*), *аєрархія* замість *ієрархія* і под.

Інша (нестара) жінка, яка закінчила заочно зоотехнічний факультет, одного разу сказала, що коли одягла нове плаття, то справила *великий фураж*. А коли один із присутніх жартунів поправив її, що, мовляв, не *фураж*, а *фужер*, то вона

швиденько виправила себе, „ой, фужер!“ Сміху було багато, бо вона мала сказати, що справила *фурор*.

Така ж солідна, гонорова жінка, виступаючи перед багатьма людьми на одному масовому заході, заявила, що хоче зробити *ракурс* у минуле, маючи на увазі *екскурс*. Звичайно, що якусь подію можна розглядати в певному *ракурсі*, але зробити його „у минуле“ аж ніяк неможливо.

Хтось каже (і навіть пише) *коресподент* замість *кореспондент*, *інцидент* замість *інцидент*, *прецендент* замість *прецедент*, *кондикціонер* замість *кондиціонер*, *індентичний* замість *ідентичний*, *дермафродит* замість *гермафродит*, *компроментувати* замість *компрометувати* або *зкомпроментувати* замість *скомпрометувати*, *константувати* замість *констатувати*, *девіденти* замість *дивіденди*, *гранд* замість *грант* (дехто вимовляє тут проривний /г/, чого робити не треба), *токтейль* замість *коктейль*, *вілоончель* замість *віолончель*, *ексescort* замість *есescort*; *високодефективна* робота замість *високоефективна* і под.

Розповідає один чоловік, що у сім'ї був *великий дебют* замість великий *дебюш*, одна жінка, яка теж не читала газет, а тільки слухала радіо, замість прізвища колишнього президента Росії *Єльцин* казала *Єйцин*, багато людей замість слова *штукатурити* кажуть *щекатурити*, зам. *штукатурка* – *щекатурка*, хоч є гарне українське слово *тиньк*, а від нього – *тинькувати*.

Таких прикладів можна набрати і навести чимало, якщо прислухатися до мовлення наших людей. Отже, висновок напрашується простий: говорімо своєю рідною мовою, у ній є всі необхідні лексичні та фразеологічні засоби, щоб висловити будь-яку думку чи будь-який відтінок у значенні слова. Наша мова – одна з найрозвиненіших мов світу, а на те, що є в ній чимало іншомовної лексики, є об'єктивна причина. Вона, як і інші мови, не встигає освоювати нові слова і вирази, знаходити їм адекватні відповідники. Є ще й суб'єктивна причина. Багато науковців (і не тільки науковців) намагаються, як казав один гуцул, *попо-нт'ит'иси*, або, як кажуть тепер молоді

люди, пофорсити, показати, який він крутий, що знає такі чужі слова. Особливо це характерно для молодих викладачів.

Є такий термін (теж іншомовний) як *пуризм* – від латинського *purus* – *чистий*. Це надмірне прагнення зберегти чистоту мови. Отже, ми не можемо зігнорувати всі запозичення, бо без багатьох із них ми просто би не обійшлися. Але й надмірно засмічувати мову теж не можна. Не будемо тут перелічувати (та цього ніхто б і не зробив!) усі іншомовні (англомовні) слова, які з'явилися в нашій мові останніми роками у зв'язку з розвитком інформаційних технологій, комп'ютеризації, поширенням інтернету, різних соціальних мереж, скайпу, вайберу, айфонів, смартфонів, нотбуків, нетбуків, планшетів і багатьох-багатьох інших речей, про які ще років п'ять тому ми й не чули. Тому треба миритися з тим, що більшість із цих неологізмів таки не буде замінена українськими словами, тож до них прийдеться звикати.

СЛОВА-ПАРАЗИТИ В НАШОМУ МОВЛЕННІ

Однак категорично не можна звикати, а хто уже звик, то мусить усе зробити, щоб відвикнути від усяких словечок, які часто нічого й не означають, а вживаються як вставні чи якісь зв'язні слова.

Далі присвяtimo кілька сторінок лихослів'ю, такому негативному явищу, як матюкання, вживанню вульгарної лексики. Але навіть інколи якісь нейтральні слова, які повторюються надто часто, викликають неприємні враження від людини, яка їх повторює. Такі слова прийнято називати словами-паразитами.

Рідко яка людина не має цієї поганої звички – уживати несвідомо якесь слівце або й не одне, яке є зовсім зайвим, непотрібним, а часто ще й чужим, вульгарним. Уживання таких слів-паразитів, враховуючи й українські так звані вставні слова, без потреби, нібито „для зв'язку слів“, робить нашу мову неприємною, захаращеною словесним мотлохом, бідною, а людина, яка їх уживає, справляє

враження некультурної, навіть невихованої, обмеженої.

Наведемо найбільш поширені такі слівця, що паразитують у наших висловлюваннях. Колись одна творча людина, пишучи про такі слова, проілюструвала текст малюнками, зображеннями справжніх паразитів, які є в природі. На дереві – це омела, а також нарости у вигляді губки на стовбурі; у зернових культурах – остюки; там де багато вологи, заводиться грибок, який уже вивести майже неможливо; кажуть, що є десь біля двохсот сімдесяти різних паразитів, які можуть бути не тільки в кишечнику людини, але і в інших органах; є чимало різних бур'янів, які глушать посіану чи посажену корисну (культурну) рослину; є багато різних паразитичних комах, які чіпляються до тіла людини чи тварини тощо.

Таке саме і в мові. Причепиться якесь слівце і проявляється мимовільно під час розмови, а людина його зовсім і не помічає. Серед молоді, та й не тільки, стало дуже поширеним слівце (причому в російській вимові!) *тіна*. Дехто майже за

кожним словом його вживає! Ось приблизно відтворена розмова дівчат-студенток: *Рішила я їхати тіпа в універ не в неділю, а тіпа рано в понеділок. Прийшла на зупинку, а бусик тіпа поїхав, лиш показав мені тіпа хвіст. Але їде якийсь тіпа часник на іномарці, я піднімаю руку, ну, він стає тіпа і відкриває тіпа дверці. Я сіла, а він починає наярювати, тіпа приставати, давай, тіпа, заїдемо тут в одне місце, тіпа посидимо. Я, блін, злякалася, кажу, тіпа, що я їду на заняття, що буду мати тіпа відробки, як пропуцу пару. Ледве, блін, відпросилася, а він, тіпа, козел, либється, каже, давай, тіпа, телефон, здзвонимося. Я йому продиктувала, але змінила тіпа одну цифру і побігла. – Ну, ти даєш, – каже друга. – Я би такого типа не упустила, я би, тіпа, його подоїла. Блін! Чому мені не везе на таких?!*

Колись біля неграмотної агітки за якогось претендента в депутати прочитав кимось складену пародійну агітку: *Голосуючи 29.03__ р. за кандидатів тіпа у дупу-тати, як кажут, обласної ради, не забудьте, поставити плюс або тіпа*

хрест проти прізвища тіпа _____. І в
общем навіть даже взагалі щоб прийшли,
як кажуть, усі тіпа на вибори. Група, ті-
па, як пишуть, підтримки.

Можна б посміятися з таких бесід, як-
би не було так сумно... А сумно тому, що
молоді люди не задумуються над тим, як
і що вони говорять, не знають мови і не
шанують її.

Другим, а, можливо, таки першим за
частотністю є слівце *блін*. Скільки не раз
уже тих „блінів“ наїсися, коли стаєш ви-
падковим свідком розмови некультурних
і не вимогливих до себе людей! Російське
блін по-українськи означає *млинець*, то
вже мав би бути скорочено *млин*! Але це
жарт. Чи російське, чи українське слово,
а все одно воно зайве, вульгарне, хоч є
замінником чогось більш вульгарного.

Дуже часто в молодіжному мовленні
уживається слово *кароче*. Воно, як і *тіпа*,
як *блін*, у деяких мовців звучить майже
після кожного слова. Дуже часто чуємо
також російське слівце *капец*, причому
навіть і від людей старшого віку. У гуцу-
лів *капець* – це вовняна груба шкарпетка,
у міських людей – це кімнатне взуття (та

ще й розтоптане). А що таке *капец*, не знає ніхто, хоч можна здогадуватися, що це субститут більш вульгарного російського слова. Так само для заміни російських вульгаризмів уживаються слова *фігня*, *пофіт*, *нафіта*, *йо-ма-йо*, *йо-пере-се-те*. Але як би ці слова не звучали, вони все одно асоціюються з вульгаризмами. Слід вважати вульгарними й вислови *бляха-муха*, *йолки* та ще й з *палками*. Правда, з цих двох слів запам'ятав колись лише *йолку* одіозний Янукович, коли говорив про новорічну ялинку на майдані Незалежності.

Від людей без якоїсь особливої освіти часто можна почути слово *вопше*. Це перифразоване російське *вообще*, але воно занадто громіздке для вимови, тому й скоротили до *вопше*. Паралельно можна почути інший варіант цього слова – *вопшим* (в общем), що вживається переважно замість підсумкового слова *отже*, *отож*. Про слово *давай* уже йшлося в наших розважаннях. Воно вживається як спонукальна частка, але в українському мовленні його використовувати не слід.

рідко можна почути вставки *так би мовити*, *між нами кажучи*, *між іншим*, *умовно кажучи*, *треба сказати*, *треба відзначити*, *скажемо так*, *скажімо*, як *вважають*, як *кажуть*, *значит*, *та й так*, *та й таке*, *та й то*, *та й того*, *та й це*, *гей би* і ще якісь подібні вислови.

Не добре, коли людина часто вживає стверджувальне російське словечко – *да*, та ще як його повторює часто: *да-да, ну да*. Особливо це помітно у журналістів, ведучих на телеканалах, у яких, у більшості, проросійська вимова і які, очевидно, тільки перед камерами розмовляють українською. Їхня російськомовність дуже часто проявляється спонтанно, коли вони говорять еспромтом, не читаючи з паперу.

Іноколи в людини виникають такі „вставки“ самі собою, мимовільно, неусвідомлено, а деколи людина думає, що сказати, і таким способом заповнює паузу між словами. Деколи ці прогалини заповнюються розтягненими голосними звуками: *а-а-а-а*; *е-е-е-е*; *и-и-и-и* тощо. У деяких людей (особливо у журналістів!) перед кожним словом звучить голосний

a-a, ніби як призвук до першого звука слова.

Отож таких зайвих слів, словечок, словосполучень, звуків, акань, икань, загикувань, повторів тощо є чимало, і вони аж ніяк не прикрашають мовлення людини, а, навпаки, роблять його примітивним. Зате приємно слухати людину, у якої бесіда гładка, речення правильно побудовані, без зайвих слів, без якихось підкреслень, повторів і, звичайно, якщо цікава тема, якщо хочеться слухати таку розповідь чи такий виступ. Якщо ж тема не цікава, то слухачі сидять і підраховують, скільки разів промовець ужив без потреби те чи інше зайве слово чи якусь „вставку“ в своє мовлення.

ЖАРГОННА ЛЕКСИКА В МОВЛЕННІ ДЕЯКИХ ІНДИВІДІВ

І ще трохи про жаргонну лексику. Кожне середовище, якийсь закритий колектив має свої спеціальні слова, які не вживаються в літературній мові. Усім відомо, що спеціальний свій жаргон мають в'язні; у ньому можуть бути і нові слова, яких узагалі в загальнорозмовній мові немає, а можуть уживатися і відомі вже слова, але зі специфічним значенням, яке відоме тільки представникам цього „колективу“. Є немало таких слів у студентському мовленні. Наведемо тут деякі приклади зі студентського жаргону. Це можуть бути й окремі слова, і цілі словосполучення, причому як власне українські, так і російські, але освоєні вже україномовцями. Так ось, коли молода особа хоче сказати, що їй щось там байдуже, все одно, вона вживає фраземи-синоніми: *мені по барабану; мені, як солов'ю; по цимбалах; мені до фені; мені попри мешти; мені фіолетово; до лампи; до лампочки; пофіг бджоли або пофіг бджоли – я метелик*. Якщо йде мова про когось не-

дорозвинутого, не дуже розумного, використовують також кілька фразем: *перший клас – друга чверть*, сюди ж – *село без сіліради*, сюди ж – *село – болото – гумаки*, сюди ж – *дурдом-веселка*, сюди ж – *дурочка з переулочка*, сюди ж – *деревня – Тупіє угли*, сюди ж – *галюники в голові*, сюди ж – *тук-тук – голова-серий йожик*.

Наведемо ще деякі вислови з перекладами, але вже не групуючи їх за значенням: *нафіт з пляжа*, або *вали звідси*, або *давай*, *свалівай*, або *уйди в туман*, *прикрийся тучкай* – іди геть; *мелочі жизні* – якась дрібниця; *по биріку* – швидко; *як на п'яний глаз* – приблизно; *халяву гонити* – робити абияк, не старатися в праці; *я припух (припухла)* або *я випадаю в осад* – про сильне здивування або й обурення; *непальоно з'їхав (з'їхала)* з теми або *спригнув з теми* – непомітно, уміло відмовився від чогось або змінив тему розмови; *мене це прикалує* – мені це цікаво; *спалити контору* – проговоритися, видати таємницю; *замутила розслабон* – розслабилася, перестала чимось цікавитися; *зашарити на повну* – зробити щось енергійно або сказати щось суттєве;

нафіт нада або *больно нада* – про щось зайве, непотрібне; *вопше голяк* – нічого немає або чогось є мало; *любé кiно* або *любóй капріз за ваші деньгi* – про готовність виконати все; *гонити* або *давити либу* – усміхатися; *молодьожнебалдьожне* – про когось, хто безпричинно радіє; *конкретна лафа* – вигода; *конкретна лажса* – груба помилка; *празник душі* – мати задоволення, радіти чомусь; *понти ганяти* – задаватися; *я фітєю без баяна* – я здивований, шокований (шокована); *метр п'ять в прижку* – про людину малого зросту; *фігньою страдати* – переїматися чимось неважливим; *наржатися од душі* – насміятися; *вирваннє годи* – про щось утрачене безповоротно; *шо їв, шо радіо слухав* – про марно втрачені зусилля; *добрий день, я олень, я скакав до вас весь день* або *добрий день, привезли бляху, беріть лопати, йдемо розгружати* – про когось, хто неадекватно реагує на слова, питання тощо; *сойдьот для сельской местності* – про щось неважливе, несуттєве; *мастерство не проійош* – похвала комусь, хто уміло, вдало виконав якусь справу; *развод і де-*

вічья фамілія – про припинення спілкування; *класна тьолка* – гарна дівчина; *глюкнув комп'ютер* – зіпсувався; *не, то не, то цілою коньки* – відповідь комусь, хто відмовляється виконати якесь прохання; *або я дурна, або лижі не їдуть сюди ж* – *тра-ля-ля* – *тополя* – коли хтось когось не розуміє; *заході не бойся, вихаді, не плач* – звертання до когось неспіливого; *больше народа* – *меньше кіслорода* – коли не можуть прийти до спільної думки, кожен пропонує свою; *наярювати* – набридати розмовами, телефонними дзвінками; *микнути, дьорнути, шморгнути* – випити (про алкоголь); *тролік* – тролейбус, *тру-ля-ля* – труси; *тусовка, тусуватися* – перебувати десь постійно разом (молодіжні дискотеки чи інші місця збору людей).

Часто від молодих людей (і не тільки від молодих) можна почути слова привітання *прівєт!*, *прівєтік!*, а на прощання *пока!*, *пока-пока!* Це російські слова етикету, у нас є свої, не гірші: *вітаю, будь здоров, па, па-па, до зустрічі* та ін.

Можна наводити тут і інші жаргонні слова та словосполучення, їх є чимало,

але наводимо їх не для того, щоб їх запам'ятовувати і вживати, а для того, щоб, навпаки, оминати їх і не засмічувати ними своє мовлення. Серед наведених жаргонізмів, звичайно, немає якоїсь вульгарщини, деякі з цих висловів навіть цікаві, дотепні. Набагато гірше, коли людина вживає нецензурні слова, вульгаризми, матюки тощо.

ОБСЦЕННА ЛЕКСИКА (ВУЛЬГАРИЗМИ)

Ця тема для мене болюча давно. Я ви-
ростав у родині, у якій ніколи ніхто на-
віть не забожився, а про якісь вульгариз-
ми і гадки ніхто не мав. Мій батько 25
років відпрацював у шахті, я спеціально
питав пізніше людей, які з ним працюва-
ли, чи чув хтось від нього якесь вульгар-
не слово. Навіть якщо він сердився, ніко-
ли поганих слів не говорив. У святому
Письмі записано: „Тепер же відкиньте і
ви все оте: гнів, лютість, злобу, богозне-
вагу, **безсоромні слова** з ваших уст“, а в
іншому місці – подібне: „Усяке подрату-
вання, і гнів, і лютість, і крик, і **лайка**
нехай буде взято від вас разом із усякою
злобою“. Може, не всі бояться гріха, але
хай знають, що лихослів'я є тяжким грі-
хом, оскільки будь-яке брудне слово – це
образа Бога, і вона може не минутися для
людини безслідно. Учені проводять різ-
номанітні дослідження і приходять до
висновку, що на погані слова реагує на-
віть вода, яку ми споживаємо, реагують
рослини, тож зрозуміло, що й людина аж

ніяк не може на них не реагувати. Адже кожен на собі не раз відчув, як окрилює, підносить людину, та особливо дитину гарне, щире, тепле слово, похвала і, навпаки, як пригнічують психіку різке слово, лайка, критика, тим паче, якщо вони не об'єктивні, несправедливі. Дехто намагається виправдати тих, хто вживає брудні слова, заявляючи, що лайливе слово сприяє в певних ситуаціях, але це повна дурниця. Колись прочитав у одній російськомовній, але досить солідній газеті статтю якогось київського академіка, який намагався пояснити походження й етимологію російських матів (вульгарних слів та фразем), якоюсь мірою виправдовував їх існування та функціонування, навіть захоплювався ними, наводив приклади, як „крепкое словцо“ інколи несподівано вирішує і розв'язує складні ситуації. Для ілюстрації була наведена оповідь про те, як в одному доку в Миколаєві опускали на воду новозбудований корабель, але ніяк не могли цього зробити, бо заклинило трос, на якому трималося судно. Начальник, який відповідав за цю операцію, так рознервувався, що „сочно“

вимагався перед мікрофоном. Трос із „переляку“ обірвався, корабель зійшов на воду, а багатолюдна юрба з полегшенням зітхнула, нітрохи при цьому не будучи шокована.

Звичайно, міцне слово тут ні при чому, тут простий збіг обставин. Трос обірвався, бо не міг утримати тягаря і якраз у той момент, коли начальник „культурно“, „триповерхово“ висловив по радіо свої емоції. Вражає інше – те, що українська громадськість уже змирилася з цим російським вульгарним засиллям і її не шокують ці „крилаті“ шедеври. В описаному випадку слід було присутнім порушити питання про притягнення до кримінальної чи хоча б адміністративної відповідальності начальника, який матюкнувся по радіо, за порушення громадського порядку, за хуліганство, образу честі присутніх, завдання їм моральної шкоди.

Так само треба повести боротьбу з тими бритоголовими молодиками та розмальованими дівулями, що вивергають на присутніх потоки брудної лайки на вулицях, майданах, стадіонах, в інших місцях згромадження людей.

Треба зробити більш жорстким і суворішим наше законодавство в цьому плані. Щоб кожен такий публічний факт розцінювався як прояв хуліганства і жорстоко карався або високими штрафами, або кількодобовим ув'язненням, або хоч бодай кількома добрими гумовими палицями по спині чи по якомусь м'якшому місцю, причому тут же, на вулиці, на майдані, публічно, в присутності ображених людей. Певно, що після такої езекуції кожен, кого закортіло б вилити свої почуття чи емоції у брудній лайці, довго б оглядався, чи немає когось поблизу, особливо поліцейського. Але треба, щоб і поліція наша була більш вихованою і культурною. На жаль, не раз можна почути грубу лайку з уст хранителів порядку. Колись я був мимовільним свідком, як, проводячи нараду з „лічним составом“, один із заступників начальника Івано-Франківського міського відділу тоді ще міліції гнув не те, що триповерхові, а цілі п'ятиповерхові мати.

Уживання ненормативної, лайливої лексики на позначення статевих органів і статевого акту пов'язують із тісними кон-

тактами і запозиченнями з російської мови і культури. Особливо швидке і масивне запозичення ненормативної лексики з російської мови відбувалося, як вважають, під час розпаду російської імперії та насильницького встановлення радянської влади в Україні, коли використання лайки було ознакою належності до пролетаріату, який був гегемоном у здійсненні того жовтневого перевороту, а потім утвердження влади більшовиків. Відомо, що лайка, лихослів'я властиві нижчим верствам суспільства – бандюкам, головорізам, злодіям, дівкам найдавішої професії тощо, тому вважалося майже чи не героїзмом виражатися так, як виражався люмпен-пролетаріат, ті, хто будував цю сатанинську владу, тобто – нібито робітничий клас. Поширення лайки сексуального типу продовжилося під час репресій 1930-х років, коли тисячі українців, перебуваючи в сталінських таборах, тюрмах та на засланні, мимовільно запозичували лексику, притаманну кримінальному оточенню. Оцей повсюдний російський вплив призвів до того, що навіть у сфері лайки та нецензурних висловів

відбулася певна трансформація, коли від „копроректальної“ лексики, притаманної українській мові, відбувся перехід до лексики сексуальної сфери.

Брудна лайка була невід'ємною рисою стилю й партійного керівництва, і ця пошесть ішла „згори“, з Кремля, з політбюро цека. Ось як описує „виступ“ Молотова у Києві Олексій Братко-Кутинський. „Коли більшовицькі кремлівські лідери вирішили покласти край українському духовному відродженню, до столиці України був посланий Молотов. Не скидаючи шапки, він вийшов на трибуну і покритив відбірним матом весь український провід, що зібрався вершити подальшу долю України. Цей вчинок Молотова викликав шок, розгубленість, відчай. Слухачі були повністю деморалізовані, що полегшило присланим з Москви чекістам і місцевим негідникам досить легко розправитися з урядом та партійним керівництвом України. За короткий час вони були роз'єднані, ошельмовані і постріляні“.

„Ефективність матерщини в руйнуванні совісті і духовності, – продовжує

автор³⁹, – добре усвідомлювали стратегії й тактики Кремля. Вони ввели її до партійної і державної мови; ця матірня лексика рясніла в усних висловлюваннях і в державних документах. Був випадок, коли чекістські кати завагалися, що чинити з дітьми і дружинами „ворогів народу“. Вони подали список дітей на рішення партії, і той самий Молотов наклав резолюцію „Расстрелять к ...ма-тери!“. Ось так вони винищували українців...

Лайливі слова дуже часто можна було почути в кабінетах керівних осіб ще донедавна, бо чомусь вважали, що такий нахабний стиль керівництва більш ефективний, ніж стиль інтелігентної, м'якої людини. Причому приклад теж подавали „зверху“, про що знають уже не тільки громадяни України. Пригадую, як на початку двохтисячних років тодішній віцепікер Державної Думи Росії В. Жириновський, проводячи круглий стіл, доводив, що є необхідність узаконити пейора-

---

³⁹ Братко-Кутинський О. Феномен України / Олексій Братко-Кутинський // – Київ, 1996. – С.107.

тивну лексику, що її не можна викидати з російської мови, і сам тут же майстерно демонстрував її.

Проблема боротьби з матірщиною є надзвичайно важливою, вона набирає в Україні, на нашу думку, вже загальнонаціонального масштабу. Але це знову ж таки залежить передовсім від державного керівництва. Треба оголосити бій лихослів'ю, так, як розпиванню спиртних напоїв, курінню. Хоча і в цій сфері не видно ніяких зусиль держави. Ті, хто при владі, думають, як їм збагатитися, поки при владі, а прості люди думають, як вижити. А культура собі нидіє, зате процвітає безкультур'я... Роботу цю треба починати зверху, а потім залучити до неї широку громадськість. Добре, якби Міністерство культури, Міністерство освіти і науки, Міністерство внутрішніх справ прийняли якесь спільне радикальне рішення в цьому плані. Якби редакції, видавництва не приймали до друку художніх творів, які культивують брудну лексику. Неоціненною тут була б роль не тільки школи, але й церкви; велику увагу цій проблемі треба приділяти в родинно-

му вихованні, адже саме там закладаються основи моральності. Якщо в родині культивується брудна лексика, то зрозуміло, що й діти будуть уживати її. Сумно і гірко стає, коли чуєш, як матюкаються хлопчаки-підлітки, як легко і невимушено вимовляють брудні слова дівчата-студентки, ще й смалячи при цьому сигарети.

Але чи може бути ефективною робота з лихослів'ям в умовах, коли воно всіляко пропагується? Ось не так давно (у 1993 році) наші північні сусіди, які нав'язували свою культуру в Україні понад триста років, видали книгу вульгаризмів під назвою „За пределами русских словарей“ (укладач А. Флегон)⁴⁰, у якій зібрано близько 40 тисяч нецензурних слів і словосполучень, „Словникові“ статті тут широко ілюструються цитатами з промов Леніна, Сталіна, Хру-

---

⁴⁰ А скільки видано після того, можна тільки уявити собі. Але я спеціально цим питаннм ніколи не цікавився і не захоплювався. Цей „словник“ потрапив мені на очі випадково. Та про це далі.

щова (старші люди пам'ятають, як він погрожував „імперіалістам“ показати їм „кузькіну мати“ за трибуною ООН, постукуючи мештом по цій трибуні), із творів Баркова, Пушкіна, Лермонтова, Єсеніна, Маяковського, Шолохова, Солженіцина та багатьох інших сучасних російських літераторів. Усього тут використано, як зазначається, 240 літературних джерел – від давнього московитського епосу до сучасних російських творів, у яких зафіксовані ті чи інші непристойності.

Словник підтверджує, що лайлива лексика у мовленні наших сусідів аж ніяк не є „за межами сліварей“; навпаки, вона є в активному лексиконі кожного „гражданина“ „великої і необ'ятної“ Московії, чи зовсім безграмотного, чи з дипломом про вищу освіту в кишені. Тепер є в Росії чимало нових видань, які досліджують, фіксують цю лексику. Тут напевно не вистачило б місця, щоб перелічити російські видання, присвячені цій сфері. Стверджую це з повною відповідальністю, бо в книжці „Русское сквернословие. Краткий, но выразительный словарь“,

виданій у Москві в 2008 році (формат 16,5 на 12,5 см) аж на 81 сторінці йде перелік назв видань, які більшою чи меншою мірою висвітлюють питання ненормативної російської лексики. Книжку прислав мені особисто автор-укладач – професор В. М. Мокієнко (м. Санкт-Петербург) в обмін на мою книжку „Еротизми в українському пісенному фольклорі: лінгвістичний аспект“⁴¹.

Можна сказати й більше. Ця брудна лексика, як це і властиво паразитам, бур’янові, блискавично розповсюдилася як слов’янськими, так і іншими країнами Європи, іржею в’їлася в мовлення багатьох людей. Підтвердженням цьому є ще один словник, який видали (чи перевидали) на цей раз уже інші наші сусіди – західні, тобто поляки. Це багатомовний словник, бо подає російські матюки аж вісьмома мовами – російською, польською, словенською, французькою, іспан-

---

⁴¹ Див. *Лесюк М. Еротизми в українському пісенному фольклорі: лінгвістичний аспект* / Микола Лесюк // Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 244 с.

ською, англійською, німецькою, італійською (слава Богу, що нема там української). Книга видана великим накладом у Кракові в 1994 році під назвою „Słownik wyrazów brzydkich“. Книга (чи її укладачі) нагороджена в Нью-Йорку призом „Золота свиня“.

Так виглядає, що поляки взагалі кохаються в позацензурній лексиці, дбайливо її вибірають і „плекають“, бо ще роком раніше, тобто в 1993 році у видавництві PPL (мабуть, „Польська популярна література людова“) вийшов „Słownik powiedzonek, przykazań i przysłów wulgarnych“, який поряд із власне польськими *głupstwami* широко подає глупства російські. У словнику зібрано майже 1800 лайливих словосполучень, деякі з них теж вибрані з літературних творів, а значна частина підписана прізвищем редактора цієї книжки Михайла Пухачевського. На обкладинці цього ж словника проанонсоване подібне видання – „Słownik przekleństw i wyzwisk“, тобто словник проклять і лайливих прізвиськ, який дещо пізніше побачив світ. Додаймо, що й українську пікантну лексику

спробувала систематизувати, на жаль, уже покійна доктор філологічних наук, колишня завідувачка відділу Інституту української мови НАН України Леся Ставицька.

Вульгарна російська лексика культивується не тільки у творах художньої літератури та в словниках. Останнім часом вона широко використовується в російських бойовиках, тобто у телефільмах, присвячених „новим русским“, мафії, уже звичною вона стає в окремих російськомовних телепередачах. Наприклад, програма „Окна“, яка виходила раніше, пропагувала не тільки нецензурщину, але й розпусний спосіб життя молоді. А нещодавно ті, що кохаються в бридотній нецензурщині, одержали можливість ще й навчитися майстерно використовувати її, прослуховуючи „Байки из зоны“ у виконанні Шури Каретного, що записані на компакт-диски, видані студією „Группа товарищей“ із Одеси. Ця студія разом із компанією „Одиссей“, що на вулиці Філатова в Одесі, видала в 2002 році цілу серію компакт-дисків, які несуть справжню „руссіш-культуріш“ у найширші ма-

си. На компакт-дисків так і зазначено: „Неограниченно ненормативная лексика“. Шкода тільки, що не вказана „русская“, хоча це само собою зрозуміло.

Мусимо з сумом визнати, що ця обценна лексика буйно процвітає на сторінках художніх творів і деяких українських занадто розкутих письменників. З особливим задоволенням це демонструють сучасні письменники (Леся Подерев'янський, Юрко Іздрик та ін.), які вважають, що вони відбивають цим самим сучасну лінгвістичну дійсність, справжню мовну культуру своїх персонажів. Може, це й так, бо вони описують саме таких персонажів, але для цього існують різноманітні евфемістичні вислови, якими можна з успіхом замінити табуйоване слово. Окремо мусимо сказати про „книжку“ Ірени Карпи, яка колись випадково потрапила мені на очі. Вона має назву „Знес паленого“ (?) з припискою „Чтиво для ідіотів“ і з передмовою Ю. Іздрика (Івано-Франківськ: Місто НВ, 2002). Це дійсно якась маячня без змісту і без форми, яку бридко брати до рук. Сумніваюся, що й справді є десь настіль-

ки ідіоти, що захоплювалися б таким вульгарним „чтивом“. Є тепер і інші автори, які використовують у своїх творах ненормативну лексику.

Російські вульгаризми мають дивовижну здатність в'їдатися в мовлення людини (а як швидко їх засвоюють діти!) і паразитувати в ньому у вигляді вставних слів, слів-паразитів, особливо, якщо ця людина не надто вимоглива до себе і своєї мови. Вони мають ще й дивовижну словотвірну потенцію, здатність утворювати різноманітні похідні з найрізноманітнішими словотворчими формантами багатьох частин мови. Це можна підтвердити навіть офіційними даними. Так, досліджуючи систему іменників *nomina agentis* у білоруських говірках на території Польщі, польський мовознавець Міхал Саєвич установив, що найширший арсенал формантів має твірна основа дієслова на позначення статевого акту, тобто синонімічний ряд іменників – виконавців цієї дії (кохання) набагато ширший, ніж синонімічні ряди інших агентивних іменників. Від цієї твірної основи утворено за 12 моделями аж 12 різних *nomina agentis*,

що означають виконавців цієї пікантної дії⁴². Усі вони присутні, звичайно, і в російській мові, звідки й запозичені білоруськими говірками; присутні вони, на жаль, і в сучасній українській мові.

Таке багатство цієї бридкої лексики дає можливість окремим індивідам вести спілкування із собі подібними виключно самими матюками. В Івано-Франківську колись був один керівник авторемонтної майстерні (демобілізований російсько-радянський офіцер), у лексиконі якого нейтральних слів було ще менше, ніж у відомої Елочки з „Дванадцяти стільців“ Ільфа і Петрова, зате був безмежний запас лексики пейоративної, вульгарної, яку він настільки майстерно використовував, що цілком обходився без звичай-

---

⁴² *Саевич М.* Суффиксальное словообразование отглагольных названий субъектов действий в белорусских говорах верхнего течения реки Нарев в Белостокском регионе (Польша) / Михаил Саевич // *Абстракт Вook-Тезиси докладов – edited by Stefan Warchoł / 3 International Congress of Dialectologists and Geolinguists. Lublin, Juli 24-29, 2000.– Lublin: Maria Curie-Skłodowska Uniwerszity, 2000. – S.142.*

них слів. І дивно, що його, здається, розуміли і співпрацівники, і клієнти.

Велика біда в тому, що епідемія матірщини захопила підлітків, шкільну і студентську молодь. Особливо боляче і соромно слухати, коли матюкаються дівчата, майбутні матері. Як же вони будуть виховувати своїх власних дітей? Гидко і страшно стає, коли в цих „триповерхових“ фраземах втоптують у бруд, обливають нечистотами такі найсвятіші для людини поняття, як Бог, Душа, „Бога Мать“ і взагалі Матір. Чи може бути більше святотатство, більший гріх, як образити Бога (хай це буде навіть „японський Бог“!), Святу Матір, чи може бути більше блюзнірство, як образа, зневажання рідної матері і Матері взагалі?! Інтелігентну людину, яка ніколи не вживає брудних матів, така лайка шокує, деморалізує, травмує її мислення і почуття. Але яку культуру могли принести до нас в Україну уродженці сіл *Сукіно*⁴³, *Дурьєво*, *Буха-*

---

⁴³ Фотографії дорожніх вказівників із цими назвами подав у своїй книжечці (уже цитованій

лово, Педрилово, П'янково, які милися й хрестилися, як пише В. Кожевніков, у річці *Мусорка*, *Моча* і т. под.?

Отож варто серйозно над цим задуматися тим, хто веде себе зверхньо, нахабно, розв'язно, хто бездумно вживає ці непристойні вирази і слова. Дехто намагається завуалювати ці гидотні вислови різними заміниками, на зразок „ні фіга“, всякими „лампочками“, „хренами“, „блінами“, „йолками“ з „палками“, „бляхами“ з „мухами“ і под., але від цього прикревраження не зникає. Нещодавно я попросив одну молоду жінку переказати співпрацівникові певну інформацію. На другий день запитав, чи переказала. „От, блін, забула! Ну, блін і пам'ять стала!“ Певно, що був би наївся тих „блінів“ ще більше, якби був не припинив спілкування.

У нашій надзвичайно багатій мові, в якій налічується понад 200 тис. слів, можна знайти слово чи вислів для вираження найтонших почуттів, найпотаємніших

вище) „Суворя розмова про „язик“ і мову“ В. Кожевніков (див. 4 стор. обкладинки).

думок, а разом з тим і для вираження різних негативних емоцій. Такий вислів може припекти до живого, але він не буде шокувати сторонніх, не ображатиме людську гідність, від нього не будуть в'янути вуха. Отже, треба повести тотальну боротьбу проти лихослів'я, вульгарщини, матюччя, повсюдно осуджувати тих, хто їх уживає. Треба дбати про чистоту нашої мови, нещадно виривати той словесний мотлох, бур'ян, який так буйно процвітає і засмічує нашу мову.

Треба повести тотальну боротьбу й проти іншого лиха – проти, так би мовити, „візуальної“ матірщини. Вона давить на нашу свідомість, на кожному кроці гвалтує наші очі, наш зір. Погляньмо на під'їзди в наших будинках, огляньмо ліфти в наших під'їздах, подивімося, що робиться у громадських відхожих місцях, на стінах будинків, на парканах і навіть на студентських лавках і столах! Матірщина, брудота, сороміцькі надписи і малюнки, суцільне хамство, яке неможливо обминути, яке мимовільно вривається в зорову пам'ять, бо ж не йтимеш чи не стоятимеш у ліфті із зажмуреними очима.

Колись один мудрий чоловік, коментуючи такі брудні, вульгарні надписи в одному місці, відзначив: „Хто писав – не знаю, я дурний читаю“. Бо й справді, як уникнути цієї гидоти?

Треба, щоб у кожній родині за спільною вечерею батько та мати висловили при дітях свою осудливу думку про цю вульгарну „творчість“. Це мало б, напевно, позитивний результат. Правда, лише в тому разі, якщо в цій родині не культивується брудна лексика і якщо самі батьки не вживають цю брудоту.

Добре було б, якби питання боротьби із засиллям словесної брутальщини час від часу було предметом обговорення на батьківських зборах у загальноосвітніх школах, в учнівських та студентських громадах. Причому проводити цю роботу не кампанією, а системно, перманентно, протягом усього часу. Питання боротьби з лихослів'ям треба піднімати й на виховних годинах у школах та інших навчальних закладах; ясна річ, що їх не мали б обходити у своїх проповідях та повчаннях священники наших церков, бо лихо-

слів'я – це, як уже мовилося, ще й великий гріх.

Під час таких бесід, проповідей треба говорити і про слова-паразити, якими уражене мовлення молодих людей, і про обценну лексику, яка буйно процвітає як в усному мовленні, так і в різноманітних російськомовних теле- та кінофільмах, у бульварній пресі, багатьох сучасних творах українських прозаїків.

Пам'ятаймо, що під п'яний акомпанемент брудної російської лайки, матірщини „визволителі народів“ створювали свою імперію зла, плюндрували нашу землю і нашу культуру, піддавали нелюдським мукам і жорстоким тортурам усіх, хто намагався протистояти цій диявольській, безбожній комуністичній системі. Уся ця словесна нечисть, що паразитує в нашому мовленні, – це сумна спадщина тоталітарно-колоніального режиму, це гіркий „дарунок“ „старшого брата“, тому її треба викинути з нашої мови і з нашого життя, оголосити їй нещадну війну. Хай буде чистою наша мова, хай будуть чистими, світлими й неоскверненими наші душі й наші уста!

УКРАЇНСЬКІ ЛАЙКИ ТА ПРОКЛЬОНИ

Звичайно, людина інколи під впливом емоцій не може стриматися, щоб не виразити їх словесно. Українці в цьому не виняток. Це зовсім не означає, що вони не вмiли сваритися, лаятися, що не мали якихось мiцнiших виразiв. Уже мовилося, що Словник української мови, який уже виходить з друку, матиме понад 200 тисяч слiв, звичайно, без матюкiв, i їх цiлком вистачить, щоб висловити будь-яку думку, навiть якщо вона й неприємна для когось. У нашому народi також здавна iснували рiзні сталi словосполучення, якi вживалися як лайка, як прокльони. Звичайно, не варто б наводити їх, щоб їх не пропагувати, не розповсюджувати, бо лайка є лайка, прокльон є прокльоном, якими б словами він не був виражений. А кажуть так: що чого бажаєш ближньому, те й тобі буде, як ти ставишся до людей, так i люди ставитимуться до тебе. Побажаш комусь добра, то й тобі добро прийде у якiйсь формi, а побажаш зла, то й тебе зло не помине. Добра людина каже

добре – слова підтримки, надії, сподівання. Лиха – критикує, гнівається, висловлює незадоволення, агресію, роздратування. За словами можна пізнати людину. Отож не клянімо нікого, не бажаймо нікому зла.

І все ж наведемо тут деякі, порівняно з тими російськими прокльонами, набагато м'якші і легші українські фраземи цього плану. Навіть серед цих прокльонів відчувається українська специфіка, гумор, іронія. І ніби якийсь прокльон, і водночас – іронія, гумор. Наприклад, кажуть: *А щоб у тебе пір'я в роті поросло...* Хтось же ж придумав таке! Хоч воно таке й неможливе, але людина, якій це „побажали“, може й задуматися: а як я буду ходити, говорити з пір'ям у роті? Або кажуть: *А щоб тобі курка на ногу наступила... А щоб тебе муха вбрикнула... Най ті качка копне!... А щоб тобі булька з носа вискочила...* Тут, звичайно, людину принижують, бо що ж це за чоловік, що його навіть качка може копнути, муха може вбрикнути, що може постраждати від того, що курка йому на

ногу наступить, або ходитиме з булькою під носом, тобто шмаркатий?

Зрозуміло, що чоловік не мав би приємності, якби його дружина зрадила (*А щоб твоя дружинонька з кумом повелася...*), або якби йому відмовляли в чомусь важливому (*А щоб тобі відмовили, як чогось попросиш...*). Звичайно, що були (та і є) між цими прокльонами, якщо їх так назвати, й міцніші вирази: *А щоб добра тобі не було; А щоб тобі чорне було; А щоб тобі повилазило; А щоб тобі заклало; А щоб тобі заціпило; А щоб вам пусто було; А щоб тебе підняло і гепнуло; А щоб ти не діждав; А щоб ти щастя не знав; А щоб тебе злидні обсіли; А щоб йому голова облізла; А щоб ти скис; А щоб ти сказився; А щоб ти луснув і подібні.*

Можуть бути, на перший погляд, і позитивні побажання, але адресант має на увазі, звичайно, протилежне, наприклад: *А щоб тобі добре було, або Бодай тобі добро було, або Щоб вас лиха біда стороною обходила.* Тут це треба розуміти навпаки, але сказано це не зі злістю, а з

певною досадою, з легким роздратуванням.

Правда, не всі ці прокльони такі безневинні. Якщо хтось таки добре на когось розсердився, то може припекти й міцнішим виразом, наприклад: *Дідько би тебе вхопив; А бодай тебе чорти вхопили; Колька би ті напала; А щоб тебе колька сколола; А щоб тебе грім побив; А щоб ви згинули; А щоб твоєю мордою просо молотили; А щоб тобі рачки лазити і ще якісь такі подібні.*

Тут можна б наводити й більше подібних виразів (деякі з них запозичені з інтернету: marko-ta-harko.io.ua, vidomo.if.ua), але не хочу, щоб це виглядало, що я пропагую ці прокльони. Я уже зазначав, що не варто нікому нічого поганого бажати, щоб самому не наваритися на щось таке подібне. Та навіть і собі не варто навіювати погані думки, говорити про себе погано, негативно висловлюватися. Десь в інтернеті прочитав подібне. Інколи каже хтось: „це мене вбиває“, „це мені в печінках сидить“, „я цього не переварюю“, „я в шоці“, „голова мені пухне“. А потім думають, звідки проблеми зі здо-

ров'ям, чому болить печінка, голова, чому людина так рано з життя пішла? Слова мають велику силу, і це треба пам'ятати! Слова, які ми вимовляємо, матеріалізуються, і таких прикладів є достатньо. Велику силу має спільна молитва: слова, вимовлені з любов'ю, заліковують душевні рани, сумніви, розчарування. А прокльон може зламати долю людини. Категорично не можна сварити і клясти дітей, бо прокльони батьків, як правило, збуваються. Тому не варто казати дитині: „*ти дурний*“, „*ти debil*“, „*ти лопух*“, „*ти дурень*“ і под. Можна цю оцінку висловити інакше, м'якше: „*ти був неуважний*“, „*ти мене розчарував сьогодні*“, „*ти мені завдав сорому, прикроців*“, „*ми хочемо гордитися тобою*“ тощо. Добре, тепле слово вплине набагато швидше і сильніше, ніж лайка, сварка, скандали, погрози і таке под.

Наша християнська релігія повчає, що за ворога, за недруга, неприємну людину, яка нам щось винна, нашкодила, спричинила прикrostі тощо, треба помолитися, щоб Господь нарозумив її або й покарав. Розповідали мені один факт, що жінка

була винна комусь там певну суму грошей і ніяк не хотіла віддати їх, скільки той чоловік її не просив. Пішов до священика радитися. Священик порадив молитися. Незабаром ту жінку засудили на кілька років, бо була, виявляється, аферисткою і таки свого „добилася“. Каже цей чоловік, позичальник, що в молитві не бажав їй зла, але так сталося. Зрозуміло, що від того, що її засудили, йому легше не стало, гроші так і пропали, але жінка науку отримала добру.

Щоб уже завершити цю тему, ще скажемо, що, звичайно, в арсеналі українців були і міцніші вислови, ніж ті напівжартівливі прокльони, які ми наводили, може, навіть неприємні, вульгарні, але, як про це вже йшлося, пов'язані не із сексуальною сферою, а з, назвемо її так, – „ректальною“ (хтось комусь щось наклав). Але не будемо тут про них згадувати, бо прокльони, клятьба, які б вони не були, ніколи не прикрашали мовлення людини і саму людину, а, навпаки, свідчили про її безкультурність.

У нашій мові є достатньо лексико-фразеологічних засобів, щоб висловити

ними чи похвалу людині, чи її покритикувати.

Краще було б запам'ятати і використовувати традиційні слова українського етикету. При зустрічі гуцули, наприклад, питали один в одного: „*ек дужі*“ або „*ци дужі*“, „*а ек челідинка*“ (тобто жінка), „*а ек маржинка*“ (худоба), прощаючись, казали „*дай Вам, Боже, здоров'їчка*“, „*най Вам Пан-Біг помагає*“. Подібно розмовляють українці і в інших регіонах України. Усіх таких висловів тут не перелічити, але вони завжди були доброзичливі, щирі, теплі, які залишали в душі людини добрий слід і добрий спогад. Тож бажаймо один одному доброго здоров'я, довгих літ життя, добробуту, спокою, миру, доброго настрою, задоволення і радості від дітей, від рідних і близьких. Бажаймо один одному, щоб Господь Бог дав нам усім розум або покарав наших ворогів, які убивають наших синів, братів та чоловіків у тій братовбивчій війні на Донбасі; щоб дав розум нашому державному керівництву, щоб „воно“ думало не тільки про своє збагачення, про свої мільйони-мільярди, а й про тих бідних пен-

сіонерів, які журяться, як мають переживати такі довгі наші, майже піврічні, зими, що починаються в жовтні-листопаді, а закінчуються в квітні, про мільйони безробітних чоловіків і жінок, які змушені полишати рідні домівки, поневірятися, шукати заробітків і кращої долі за кордоном. Є що нам бажати один одному, пам'ятаймо, що завжди добро перемагає зло, тому буде у нас усе добре. Тільки не будьмо агресивними, злими, приховуймо, глушімо в собі наші негативні емоції, не даваймо волі брудним словам і прокльонам, постараймося бути толерантними і поблажливими до наших ближніх, і вони нам відплатять тим самим. „Нехай жодне пусте слово не виходить із вуст ваших“, – сказано у Святому Письмі. На цьому й завершимо таку наболілу тему про лихослів'я, клятьбу, прокльони тощо.

ДЕЩО ПРО СИНТАКСИС НАШИХ РЕЧЕНЬ

І ще кілька слів про оформлення наших думок, про синтаксис нашої мови, про деякі очевидні помилки в побудові речень та словосполучень.

Дуже часто навіть освічені люди кажуть: „У мене вчора *було* день народження“, узгоджуючи слово *бути* не з *днем*, а з *народженням*. То був *день*, а не *народження*. Народження відбулося раніше, а кожного року відзначаються тільки дні. Був день (*який*)? *народження*. Це так зване неузгоджене означення до слова *день*. Запам'ятаймо це!

Дуже велике значення має порядок слів у реченні. Порушення цього порядку призводить до спотворення змісту вислову. Ось, наприклад, колись десь прозвучало таке речення (на місцевому телебаченні): „Івано-Франківський гарнізон буде перевіряти Міністерство оборони України“. У цьому реченні збігаються форми називного і знахідного відмінків, а в такому разі їх має розрізнити порядок слів. У називному відмінку тут має бути

іменник *міністерство*, і це буде підмет, а іменник *гарнізон* – у знахідному, бо це прямий додаток. Отже, міністерство буде перевіряти кого? що? – гарнізон. А вишло так, що це Івано-Франківський гарнізон має перевірити, як працює Міністерство оборони. Колись нам, ще студентам, наводили класичний приклад, який демонстрував дві протилежні теорії у філософії. Матеріалісти вважали, що „Буття визначає свідомість“, а ідеалісти – навпаки – що „Свідомість визначає буття“ людини. Отже, тут і в першому, і в другому випадках речення побудоване правильно, але зміст його залежить від філософського погляду на життя. Один з цих іменників має бути в називному, другий – у знахідному. Той, що в називному, виконує якусь дію над тим, що в знахідному. Що ж до міністерства та гарнізону, то тут не може бути двох трактувань, бо гарнізон не може їхати перевіряти, як працює Міністерство оборони (хоч, у принципі, варто було б, бо якраз там „провертають“ багато корупційних схем і обкрадають нашу армію генерали, яких давно звідти гнати треба. Ось недавно

прозвучала інформація, що вгатили 26 мільйонів гривень за старі поламани вертольоти, а гроші, звичайно, привласнили). Але повернімося до мови. Ось наведу ще один подібний приклад. Колись газета „Експрес“ помістила матеріал про умільця з нашої області, який використовує для обігріву будинку сонячну енергію. Прізвища журналістки і цього умільця наводити не буду. Матеріал мав такий заголовок: „*Чай закип'ятить сонце*“. За граматичною логікою виходить, що чай мав би так нагріти сонце, що воно аж мало би закипіти! А це ж треба розуміти навпаки. Сонце має нагріти воду, щоб аж закипіла. Якби в заголовку був іменник *вода*, то тоді до побудови речення не було б претензій, бо форма *воду* вказує на знахідний відмінок, речення звучало б так: „*Воду закип'ятить сонце*“, Що ж до іменників *міністерство*, *гарнізон*, *чай*, *буття*, *свідомість*, то вони мають ідентичні форми називного та знахідного відмінків. У такому разі порядок слів у реченні має велике і суттєве значення.

Є багато випадків, коли недолуго оформлене речення не дає повного розу-

міння змісту, створюється ситуація дво-якого розуміння. Наприклад: „Незабаром, після постриження в ченці, Степана віддали на службу...“ Як тут зрозуміти? Чийого постриження? Здогадатися можна, що йдеться про Степана. Але краще було написати: „Після постриження Степана в ченці його віддали на службу“. Тоді не було б різночитань і різнорозумінь. Інший приклад. Ось заголовок статті: „Археологічні дослідження музею“. І як зрозуміти, хто що досліджував? Чи це хтось робив розкопки і досліджував існування якогось музею, чи сам музей веде якісь дослідження? А якби написати „Здобутки (чи успіхи, чи недоліки) музею в археологічних дослідженнях“, було б усе зрозуміло, і лише було б на одне слово більше. Ще приклад. У лікарні написали: „Відвідування хворих у верхньому одязі категорично заборонено“. Знову не зрозуміло. Чи це хворі не можуть в одязі відвідувати когось (лікаря, їдальню, лабораторію тощо), чи це до хворих не можна заходити в одязі? А треба було змінити трішечки речення, і все було б гаразд: „Заходити у відділення у верхньому

одязі заборонено“. Не цілком правильною і зрозумілою є фраза-назва в церковному календарі релігійного свята „*Непорочне зачаття Пресвятої Богородиці*“. Чи це вона була зачата своєю матір'ю, чи вона зачала від святого Духа. Уже в календарі за 2017 рік написано правильно: „*Непорочне зачаття Пресвятої Богородиці св. Анною*“. Подібні речення в різних текстах – не рідкість.

Наша мова надзвичайно багата і різноманітна, і охопити всі її тонкощі практично неможливо. Хтось каже „*давно тому*“, а можна було обійтися одним словом *давно*, недавно прочитав речення, що „*йому завдячуємо широку картину*“, а треба було поставити іменник картина в орудному відмінку або взагалі перефразувати: „*завдяки йому перед нами розгорнулася широка картина*“. Один з недавніх функціонерів в Івано-Франківську колись у виступі сказав: „*Як уже мною говорилося...*“. Ніби не можна було сказати просто: „*як я вже сказав раніше*“. До речі, дехто каже: „*як я уже сказав вище*“. Ніби він стояв на чомусь, був тоді вищим, коли це говорив. А він сказав про

це раніше, а не вище. А ось, коли пишуть, тоді можна вживати слово *вище*, бо те, що вже написано, завжди буде вище на папері, ніж те, що ми пишемо чи будемо писати. Інколи правильно пишуть у примітках: „*див. зазначене вище*“ і т. ін.

Уже про це йшлося раніше (не вище!), що мова правоохоронних органів звучить дуже непривабливо, засмічена різними штампами, кліше, нібито з претензією на вишуканість. Це на кожному „кроці“ вживання слова *даний* замість *цей*, уживання інших неоковирних словосполучень. Ось, наприклад, вислів кількарічної давності: „*Суддя Вовк повідомив: Має місце недоставка підсудного Луценка до суду*“. А можна було сказати простіше: „*Суддя Вовк повідомив, що підсудного не привели до суду*“. А тут „*має місце*“, „*недоставка*“ – ось такі дурниці. Але тут дивуватися нічого. Ці судді уміли (та й тепер уміють) тільки великі хабарі брати, а оцінки в дипломі (а між ними й з української мови) у свій час просто купили, як, напевно, і самі дипломи.

На закінчення ще одне: пам'ятаймо, що при перехідних дієсловах іменники

вживаємо в знахідному відмінку, який часто може бути ідентичним із називним: *я пишу комусь лист, я читаю книжку, прибираю кабінет* тощо. Але коли є заперечення, тоді вже треба використовувати родовий відмінок: *я не написав листа, не прочитав книжки, не прибрав кімнати, кабінету і под.* А в нашому мовленні можна почути усе навпаки: *пишу комусь листа, подай мені ножа, застругай олівця*, а при запереченні можуть ужити знахідний відмінок: *я не написав лист, не застругав олівець, не прибрав кабінет* тощо. Не плутаймо! При запереченні – тільки родовий відмінок!!

І НА ЗАВЕРШЕННЯ...

Будемо завершувати вже наші роздуми про мову. Це зовсім не означає, що вичерпані і висвітлені всі проблеми. Мова наша – як океан – безмежна, як безмежні і її можливості. Будь-яку думку можна висловити десятками варіантів речень, синтаксичних структур, тому тут не може бути якихось кліше, стандартів, формул, моделей – що тільки так, а не інакше. Але є одна вимога. Щоб це були українські слова, українські словосполучення, щоб була збережена специфіка української мови.

А в цьому якраз і найбільша біда, що під впливом чужої мови ця специфіка затирається. Уже про це не раз мовилося, що коли дві мови контактують дуже активно і близько, то це не може не відбитися на їхній природі. А коли ще й одна мова при цьому займає панівне становище, то для мови підневільної це може означати повну загладу, занепад. Наприклад, хто був у Білорусії, той може підтвердити, що мови титульного етносу там не почувеш, хіба що десь у сільській гли-

бинці. Але не треба їхати в Білорусію, досить поїхати у будь-який обласний центр (чи й районний) на Сході України, і там ви також не почуєте мови титульної нації. Мова – це політика. Чому триває братовбивча війна на Донбасі? Бо там немає української мови, там немає українців, українських патріотів, патріоти-українці виїхали, а ті, хто залишився, – переважно росіяни, які банують за радянщиною, які всіляко підтримують московських найманців, сепаратистів-терористів. Отже, туди й прийшов агресор захищати „рускоязычное населеніє“, яке передбачливо упродовж трьох століть туди й завозив. Там, де звучить повсюдно рідна українська мова, війни не буде.

А чужу мову Україні нав'язували віддавна. Причому не тільки на східних теренах України. У Галичині також упродовж ХІХ ст. так звані москвофіли робили цю чорну справу. І робилося це з метою нібито позбутися польськомовного впливу. А потрапили під російськомовний. З вогню та в полум'я. І Росія тоді це активно підтримувала та щедро оплачувала. Тому немає нічого дивного, що на-

віть у мові старших людей-галичан є чимало росіїзмів. А вже потім цю політику активно підтримував комуністичний режим. Немає нічого втішного і в наш час. Керівництво держави не дбає про державну мову, само спілкується чужою. Тому так буйно проростають і процвітають у нас словесно-мовні бур'яни. Ці чужі слова – як реп'яхи – чіпляються до мовлення людини і спотворюють його. Хто усвідомлює це, той ще намагається якось позбутися, обійти їх. Але, на жаль, не всі над цим задумуються, тому і вживають цю чужу лексику і фраземіку.

Отож у мовленні багатьох українців українська мова перетворилася на суржик, „язичіє“, як колись називали таку мову в Галичині, на міщанину українських та російських слів, кальок, тобто мовних покручів, які витворилися на базі цих двох мов.

Особливо тривожить те, що частина носіїв української мови часто вживає російські слова з підкресленою бравадою, хизуючись при цьому своїми „глибокими“ знаннями російської мови. Інша категорія україномовців – це люди, що не

володіють українською літературною мовою і вживають російські слова, вважаючи при цьому, що це і є літературні форми. Є ще й така категорія українців, що добре володіє літературною мовою, але часто не задумується над своїм мовленням, не прислухається до себе, лінується, не хоче напружити пам'ять і віднайти правильний український відповідник до російського слова, внаслідок чого й створюється макаронічна мова. Правда, людина, яка стежить за своїм мовленням, за його культурою і чистотою, вживає росізмів менше, але рідко хто (часто мимовільно, спонтанно) їх не вживає зовсім.

Уже про це йшлося, що в українській мові є немало „законних“, унормованих росізмів, полонізмів, германізмів, тюркізмів, запозичень з інших європейських мов. Однак коли слова з чужої мови вживаються бездумно, безсистемно, коли перекручується їхній зміст і спотворюється звукове оформлення, це засмічує мову, перетворює її на мішанину власних слів і варваризмів – іншомовних слів чи виразів, які не мають права громадянства в літературній національній мові.

Таких слів, що увійшли в нашу мову непроханими гостями, є багато. Далі запропонуємо читачам своєрідний словник росізмів (окремих слів та словосполучень), так званих варваризмів, які не мають офіційного статусу, які не варто (і не можна!) використовувати в нашому мовленні. Це будуть росізми лексичні, фонетичні (проросійська вимова), морфологічні (слова з „чужими“ морфемами, тобто неправильно побудовані) і граматичні (неправильні форми).

За приблизними даними, як уже згадувалося, у наведеному словничку кількість росізмів становить близько тисячі трьохсот. Вважається, що в лексиконі звичайної освіченої людини є приблизно три-чотири тисячі слів. Звичайно, ця кількість може коливатися, залежно від ерудиції, начитаності людини. То виходить, що десь третина цього словникового запасу – це чужі слова! І тут треба взяти до уваги, що цей перелік не вичерпаний, немає ж гарантії, що мені вдалося зафіксувати всі чужі слова, які вживаються в мовленні наших людей. І ще одне. Ці спостереження проводилися в Галичині.

У мовленні мешканців східних областей України росізмів значно більше, що колись також було предметом наших досліджень⁴⁴. За твердженням Лариси Масенко, в окремих місцевостях Східної України кількість росізмів може сягати навіть 90 відсотків⁴⁵.

Тому подібних прикладів можна б навести й більше. Якби організувати системне спостереження за мовленням різних категорій мовців, то цифра ця була б, напевно багато вищою. Але й ці, що тут наведені, свідчать про неабиякий вплив

---

⁴⁴ *Лесюк М.* Сучасне мовлення мешканців Слобожанщини / Микола Лесюк // *Лінгвістика (Луганськ)*. – № 3 (21). – 2010. – С. 50–56.

⁴⁵ Див. її чудові соціолінгвістичні праці: *Масенко Л. Мова і політика* (Київ, 1999); *її ж.* Мова і суспільство. Постколоніальний вимір (Київ, 2004); *її ж.* (У)мовна (У)країна (Київ, 2007) та інші її публікації, у яких вона яскраво описує стан нашої мови на сучасному етапі, історію її зросійщення, причини і наслідки злочинної мовної політики державного керівництва в радянські часи і тепер.

російського мовлення на мовлення українців.

Отже, подаємо наш своєрідний словник. Тут треба мати на увазі, що словник цей не нормативний, подані слова не треба запам'ятовувати, щоб потім використовувати, а навпаки – запам'ятати, щоб ніколи їх не вживати. Хай би кожен, кому вистачить терпіння переглянути його до кінця, підрахував і зафіксував для себе слова та вирази, які він уживає сам, і в майбутньому більше ніколи їх не вживав.

РОСІЇЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ. СЛОВНИК

А? – га? Що?

Прошу?

Ад – пекло

Адрес – адреса

(прожив.), але

адрес – вітання

Аіст – чорногуз,

лелека, бусол,

Актор – актор

Астанній –

останній

Ах! – ох!

Ах так! – ага,

ось так? Отак?!

Бабник – бабій,

баболюб

Бабочка – метелик

лик

Бабушка – ба-

буся, бабка, баб-

ця, бабуня

Багаточисель-

ний –

численний

Балагурити –

теревенити, базі-

кати

Балований –

пещений, розпе-

щений

Баня – лазня

Барахтатися –

борсатися, вов-

тузитися

Бархат – окса-

мит

Баснословний –

надзвичайний,

нечуваний, не-

ймовірний

Басня – байка

Башка – макіт-

ра, довбешка

Башня – башта,

вежа

Бедро – стегно

Безалаберний – безладний, безтолковий, нетямущий

Безграничний – безмежний, безкрай

Безділля – неробство, ледарство

Бездільник – нероба, ледар, ледащо

Беззавітний – відданий

Безнаглядність – бездоглядність

Безнаказаний – безкарний безобідний – необразливий, невинний, безневинний

Безобразіє – бридкість, потворність (про зовнішність),

неподобство (про безлад, негідні вчинки)

Безобразний – бридкий, потворний, огидний, паскудний

Безоговорочно – беззаперечно, безсуперечно

Безопасний – безпечний

Безпорядок – безлад, безладдя, Розгардіяш

Безпредел – розгардіяш, безпорядок, анархія

Безпризорний – бездоглядний, безпритульний

Безсмислиця – безглуздя, нісенітниця

Безсонниця – безсоння, нічниця

Безтактний – нетактовний, безтактовний
Безумовний – безумовний
Безуспішний – невдалий, марний
Білізна – білість, білізна
Беременіти – вагітніти
Беременна – вагітна, важка, тяжка, у тяжі, при надії
Берлога – барліг
Бесідка – бесідня, альтанка
Бистро – швидко
Бистротечний – скороминучий, швидкоплинний
Бетоніувати – бетонувати

Бетоноукладчик – бетоноукладач
Бетонщик – бетонник, бетоняр, бетонувальник
Бичий – бичачий
Бібліотекарша – бібліотекарка
Бідняга – бідолага, бідака, неборак, сердега
Білет – квиток (вхідний, проїзний), але:
білет екзаменаційний
Більйо – білізна
Біситися – казиритися, скаженіти, шаленіти, шаліти
Бішений – 1) скажений; 2) переносно – шалений, лютий

Бішенство – 1) сказ; 2) шаленство, шал, лють

Благожелатель – доброзичливець

Благоустроєний – упорядкований, упоряджений

Бледний – блідий

Блеф – блеф

Близорукий – короткозорий

Близорукість – короткозорість

Блін – млинець

Блюдо – 1) страва. 2) таріль (про посуд)

Бог у спол. **Дай (не дай) Бог** – дай (не дай) Боже

Бодрий – бадьорий

Бойкий – жвавий, моторний, спритний

Бокал – келих

Болван – дурень, бовдур, лобуряка, йолоп, телепень

Болільщик – уболівальник

Боліти¹ – хворіти, слабувати

Боліти² – уболівати (за когось, що-небудь)

Болтати – базікати, молоти, теревенити, бовкати

Болтатися – швендіяти без діла

Болтун – базіка, балакун, базікало, бовкало, торохтій, торохкало, талалай

Больниця – лікарня
Больно – боляче
Брак¹ – шлюб, одруження
Брак² – зіпсована продукція, брак
Брезгувати – гидувати, бридитися
Бритий – голений
Бритися – голитися
Брюки – штани
Бувший – колишній
Будущий – майбутній, прийдешній, наступний
Булавка – шпилька
Булка у спол.
Булка хліба – хлібина
Бумага – папір

Бумажний – паперовий
Бумажник – гаманець
Бурний – 1) з бурями – буряний, буремний, бурхливий; 2) небувалої сили – несамопитий, шалений
Буряковод – буряківник
Буси – намисто
Бутилка – пляшка
Бутон – пуп'янок
Важний – 1) важливий (важлива справа, відкриття); 2) поважний, статечний, величний, пишній

Важно – важливо; не важно – не важливо, це не має значення
Вверху – угорі, нагорі
Вдобавок – на (у) додаток, додатково
Вдогонку – на вздогін, наздогін
Вдох – вдих
Вдребезгі – на друзки, на гамуз
Вдруг – раптом, враз, нагло, зненацька
Веєр – віяло, опахало
Вездє – скрізь, усюди, повсюди
Везти у спол.
Мені не везе – мені не щастить
Верхом – верхи (на коні)

Верхушка – верхівка, вершок
Весь, вся у спол.
Весь тиждень, всю ніч – цілий тиждень, цілу ніч
Вечором – увечері
Взад – назад
Взаїмний – взаємний, обопільний
Взамін – натомість, замість того
Верховатий – з вершком, заповнений по вінця
Взасос – з присмоктом, уприсмокт
Взятяжку – затуляючись
Взбучка – прочухан, критика

Взвішений – розважний, поважний
Вздих – зітхання
Взрив – вибух
Взривати – підривати висаджувати (в повітря), руйнувати
Взривник – підривник, підривач
Взривоопасний – вибухонебезпечний
Взривчатка – вибухівка
Взятка – хабар (у род. – хабара)
Взяточник – хабарник
Взяточництво – хабарництво
Виглядіти – виглядати
Виговор – дога-на

Вид (зовнішність) – вигляд, образ, подоба
Видворити – виселити, вислати
Видний – значний, визначний, виразний
Видох – видих
Вижимати – витискати
Виздоровлювати – одужувати
Визивати – викликати
Виключатель – вимикач
Виключати – вимикати
Виключення – виняток
Винувник – винуватець, провинник, провинець

Виносливий –
витривалий
Винуватий –
винний
Винт – гвинт
Винтик –
гвинтик
Випивший –
підпилий
Виручка – 1)
допомога; 2)
уторговані за
певний час гро-
ші; готівка
Висвободити –
звільняти
Висказувати(ся)
– висловлюва-
ти(ся)
Висок – скроня
Високомірний –
зарозумілий,
гордовитий
Висосати – ви-
ссати, висмокта-
ти

Вистроїтися –
вишикуватися
**вистроюва-
ти(ся)** – виши-
ковувати(ся)
Віддих – відпо-
чинок, спочинок
Віддихати – від-
почивати
Відказати(ся) –
відмовити(ся)
Відкупати(ся) –
відкупляти(ся),
відкуплюватися
Відмічати – від-
значати
Відноситися (до
когось) – стави-
тися
Відношення (до
когось) – став-
лення
Відпуск – від-
пустка
Відтопирити(ся)
– випнути(ся),
настовбурчи-

ти(ся), відкопирити (губи)

Відчит – звіт

Вільнолюбивий

– вільнолюбний

Вільнонайомний

– вільнонайманий

Вірний – 1) вірний, відданий; 2) правильний.

Вірне рішення – правильне рішення

Вірно (згідно з чимось) – правильно

Вірьовка – мотузок, мотузка

Вітош (рос. ветошь) – дрантя, шмаття, ганчір'я, лахміття

В кінці у спол. **В кінці кінців** – кінець кінцем, зрештою

Вкус – 1) смак; хороший на вкус – добрий на смак;

2) манера: це не в його **вкусі** – це не в його манері

Влюбльонний – закоханий

Влюбчивий – влюбливий

Влюбчивість – влюбливість

Вмиг – умить, миттю, ураз

Внакидку – наопашки, опашки

Внутрі – усередині

Внутрівенний (укол) – внутрішньовенний

Внутрішній – внутрішній

Внутріспілковий – внутрішньоспілковий

Внушати – на-
віювати, викли-
кати, прищеплю-
вати

Внятий – вира-
зний, зрозумі-
лий, ясний

Водойом – водо-
йма, водоймище

Воєнкомат –
військкомат

Воєнний – вій-
ськовий

**Воєнна виправ-
ка** – військова
постава

Воєнний врач –
військовий лікар

Воєнопленний
– військовопо-
лонений

Воєнрук – вій-
ськовий керів-
ник, керівник
військової спра-
ви

Воєнщина –
вояччина

Возврат – зали-
шок, повернен-
ня, повертання,
вороття

Воздух – повітря

**Воздухонагри-
ватель** – повіт-
ронагрівник,
повітронагрівач

**Воздухоплаван-
ня** – повітропла-
вання

Воздушний –
повітряний

Возможність –
можливість

Возмуцатися –
обурюватися

Возражати –
заперечувати

Волна – хвиля

Волокита – тя-
ганина, зволі-
кання

Волокитний – марудний, забарний
Волокитчик – марудник
Вон (прислівник у знач. вигуку) – геть, гетьте
Воображати – уявляти; бути високої думки про себе
Воображеніє – уява, уявлення
Вообще, вобщем – взагалі, в загальному
Вопіющий – кричущий
Вопрос – питання, запитання
Восемдесят – вісімдесят
Восьмидесяти – вісімдесяти (вісімдесятьох)

Восьмьорка – вісімка
воспитувати – виховувати
Вот – от, ось
Впереді – спереду, попереду, поперед
Впитувати – убирати, всмоктувати
Вплоть до... – аж до самого...
Впросак у спол.
Попасти впросак – уклепатися, ускочити в клопіт, у халепу
Врач – лікар
Вредний – шкідливий
Вредність – шкідливість
Времйонка – дочасник, дочасниця, хатчина, кухня, кухнянка

Врем'я – година
Врасплох – зне-
нацька, несподі-
вано
Вроді – ніби
Всемирно – всі-
ляко
Все рівно – все
одно, байдуже,
однаково
Всмятку – на
м'яко, некруто
(про варене яй-
це)
Втирати у спол.
Втирати очки –
замилювати очі
Вторгатися –
вдиратися, про-
никати
В частності –
зокрема
Вуз – воз (ви-
щий освітній
заклад)
Вулиця – 1) ву-
лиця, дорога; 2)

двір. **Вийти на
вулицю Шев-
ченка**, але вийти
погуляти **надвір**
В якості у спол.
**В якості експе-
рименту** – як
експеримент;
працював у яко-
сті лікаря – пра-
цював лікарем

Гадання – воро-
жіння, ворожба
Гадалка – во-
рожка, ворож-
битка
Гадати² –
ворожити
Гадити (кому,
чому) – паскуди-
ти, шкодити
Газировка –
газування
Газировка² (про
воду) – вода га-
зована

Галдіти – галасувати
Гарантірувати – гарантувати
Гардеробщиця – гардеробниця
Гвоздь – цвях
Гиблий – згубний, погибельний, пропачий
Главбух – головбух
Гладити (білизну) – прасувати
Глотати – глатати
Глохнути – глухнути
Глибокий – глибокий
Глумлення – глузування, знущання
Глуш – глушина, глухомань, нетрі

Говорити – у спол. Говорити по душам – говорити, поговорити щиро, щиросердно
Гов'ядина – яловичина
Головуючий – голова (зборів тощо)
Голодати – голодувати
Голодовка (голодівка) – голодування
Гололід (гололід) – ожеледь, ожеледиця
Горбушка (хліба) – окраєць
Горний – 1) гірський; 2) гірничий (інженер)
Горюче – пальне
Гостеприімний – гостинний

Гостинниця – готель
Гражданський – громадянський
Границя – 1) кордон; 2) межа
Гречнева (каша) – гречана
Гривна – гривня
Гріш успол.
Гроша ломаного не стоїть – ламаного гроша не вартий
Громовідвід – громозвід
Груда – 1) груда (замерзла земля); 2) купа.
Груз – вантаж
Грузити(ся) – вантажити(ся)
Грузовик – вантажівка, тягарівка, ваговоз, вантажний автомобіль

Грущик – вантажник
Грянути – вдарити, grimнути
Да – так; ага, угу, еге, еге ж
Даби – щоб
Даже – навіть
Даішник – даільник
Дальше (прислівник) – далі
Даний – 1) дієприкметник даний; 2) цей. У **даний час** – у цей час
Дарити – дарувати
Дважди у спол.
Дважди два – два на два
Двєнадцять – дванадцять
Двойка – двійка

Двужилий – двожильний;
дужий, сильний
Де-то – десь
Дєвочка – дівчинка, дівча
Дєйствїтельно – дійсно
Дивитися у спол. цей будинок (цей костюм, ця сукня тощо) гарно дивиться (рос. смотрится) – гарно виглядає
Дирочка – дірочка
Дїжурити – чергувати
Дїжурний – черговий
Дїжурство – чергування
Дїло – справа
Дїючий – чинний
Дньом – удень

Добавка – додаток
Добитися – домогтися
Добро у спол.
Добро пожалувати – ласкаво просимо, просимо завітати
Довг – борг
Довжник – боржник
Довіреність – доручення
Довірчивий – довірливий
Довольний – задоволений, вдоволений
Догадуватись – здогадуватися
Договоритись – домовитися
Доказати – довести
Доклад – доповідь

Докладна – доповідна
Докладувати – доповідати
Доложити – доповісти
Доломаний – доламаний, доламлений
Допустім – припустимо
Дорідний – добірний
Дорожка – доріжка
Доска – дошка
Доставка – довіз, достава
Достовірний – вірогідний
Достопримічательність – визначна, примітна
пам'ятка, річ
Досуг – дозвілля
Дотошний – дуже точний,

педантично акуратний, прискіпливий до дрібниць
Доходний – прибутковий
Друг-друга – один одного
Другий – 1) другий (по порядку), 2) інший (день)
Дряблий – в'ялий, зів'ялий
Дирижор – диригент
Дурак – дурень, дурник, дурний
Дякувати у спол. Дякуємо вас – дякуємо вам, спасибі вам
Дьоргати – смикати, сіпати
Дьявол – диявол, чорт, дідько
Дьявольщина – чортовиння, чор-

тівня, нечиста
сила

Екзамен у спол.
Екзамен по
фізиці, літерату-
рі – екзамен з
фізики, літерату-
ри
Ехо – луна

Єрунда –
дурниця, нісені-
тниця

Єрундовий –
дрібний, неваж-
ливий, нерозум-
ний

Єсть – є

Жалко – шкода

Жалоба – скарга

Жарений – сма-
жений

Жарити – сма-
жити

Жарко – душно,
спекотно

Жати – тиснути,
давити

Желєза – залоза

**Желізнодорож-
ник** – залізнич-
ник

Жемчуг – перли

Женатий – жо-
натий

Жестокий – жо-
рстокий, лютий

Жестяний –
бляшаний

Жесть – бляха

Живий у спол.

Живий хлопець
– жвавий хло-
пець

Жолудок – шлу-
нок

Жосткий – шор-
сткий, жорсткий,
цупкий, твердий

Жратва – їда,
страва

Жрати – жерти

Забастовка – страйк
Забороняючий (сигнал) – заборонний
Забота – турбота
Завишений – завищений
Завідуючий (чимось) – завідувач
Завірити – запевнити; завіряю вас – запевняю вас;
2). **Завірити документ** – підтвердити, затвердити
Завуч – завнач (завідувач навчальної частини)
Загадати – задумати
Задатися у спол.
Задатися ціллю – поставити за мету

Задача (на майбутнє) – завдання
Задерти у спол.
Задерти ніс – кирпу загнути
Заділ (задел) – напрацювання, запас
Зажим – затискач
Зажимати – затискати
Зажиточний – багатий
Заказ – замовлення
Заказати – замовити
Заказний у спол. **Заказний лист** – рекомєнтований (лист)
Закалятися – загартовуватися
Заключатися у спол. **Справа**

заключається в
тому... — справа
полягає в тому...
Заклучення —
висновок
Залізна у спол.
Залізна дорога —
залізниця
**Залізнодорож-
ник** — залізнич-
ник
Замітити — по-
мітити
Замічати — по-
мічати
Занавіски — фі-
ранки, завіски
Занімається —
займатися
Запись — запис
Заполучити —
одержати з пев-
ними трудноща-
ми, зайняти
Запрос — запи-
тання, запит

Затилок — поти-
лиця
Затмити — за-
тьмарити
Затратити —
витратити
Захват — захоп-
лення
Захватити —
захопити
Зачотка — залі-
кова книжка
Збігти у
спол.**чоловік**
збіг — чоловік
утік (російське
сбежал)
Збірбанк — ошад-
ний банк
Збіркаса — ошад-
на каса
Збити у спол.
Збити з толку—
збити з пантели-
ку

Зверх у спол.
Зверх плану –
понад план
Звірськи (вби-
тий) – по-зві-
рячому
Звернутися у
спол. **Звернути-**
ся по питанню –
звернутися в
питанні
Згідно у спол.
Згідно наказу –
згідно з наказом;
згідно закону –
згідно із законом
і под.
Здача (грошей) –
решта
Здороватися –
вітатися
Здорово! – чудо-
во!
Здрасте! – вітаю,
добрий день

Здрастуй(те) –
вітаю, доброго
здоров'я!
Ззаді – позаду,
ззаду
Зівати – позіха-
ти
Зйомочний –
знімальний
Зловіщий – зло-
вісний
Змазати – змас-
тити
Знасилувати –
згвалтувати
Значит(ь) –
означає
Знімок – фото,
світлина
Зноска – винос-
ка, посилення
Зошит у спол.
Зошит по мате-
матиці – зошит з
математики

Зримий – видимий, явний, наочний

Зробити у спол.

Зроби мені милість – зроби мені ласку

Зсилатися (на кого-, що-небудь) – посилатися

Зсилка¹ – за-слання

Зсилка² – (вказівка на джерело у наукових працях) – посилення

Ігорьок –

Ігорчик; у зверт. – Ігоре. Ігорчику

Ігра – гра

Ізбиток – надлишок

Іздіватися – знущатися

Ізмена – зрада

Ізмінити – зрадити

Ізуродуваний – знівечений, понівечений

Іменно – а саме

Інтересно – цікаво

Іти у спол. ко-мусь **щось іде** – пасувати, личити. Тобі це іде – тобі це пасує, личить

Ітог – підсумок, результат

Ітого – всього

Їздок – їздець

Йолка – ялинка

Йожик – їжачок

Каждий – кожний

Казáки – козаки

Казатися – зда-
ватися; **мені ка-
жуться** – мені
здається

Канітель – 1)
тонка золота
нитка для гапту-
вання; 2) пере-
носно тяганина,
морока

Капельниця –
крапельниця

Капля – крапля

Капризний –
примхливий

Караул – і) вар-
та; 2) як вигук –
гвалт!

Карман – кише-
ня

Карніз – карниз

Карп – короп

Картавити –
гаркавити

Катушка – ко-
тушка

Кидатися у
спол. **Кидатися**
в очі – впадати в
очі

Кирпич – цег-
лина

Кімнатушка –
кімнатка, кімна-
тина

Клад – скарб

Кладбище –
кладовище, цви-
нтар

Кладка – муру-
вання

Кладовка – ко-
мора, хижа

Кладовщик –
комірник

Кладь у спол.

Ручна кладь –
поклажа, клажа;
вантаж, дорожні
речі

Клонити (голо-
ву) – хилити,
схилити

Клубніка – полуниця
Кобель – пес, собака
Коварний – підступний
Коварно – підступно
Коверкати (мову) – спотворювати, калічити
Ковиряти – колупати
Ковйор – килим
Коврик – килимок
Колесó – кóлесо
Кольцо – перстень; обручальне кільце – обручка
Комкати – м'яти, бгати, жужмити
Комок – грудка
Конєшно – звичайно

Копилка – скарбничка
Корзинка – кошик
Корисний успол. **Корисні злочини** – корисливий: злочин з корисливою метою
Корка (на снігу) – наст, кірка
Кормушка – годівничка
Карочє у спол. **Карочє говоря** – стисло кажучи
Косічка – косичка (мала коса)
Котік – котик, котичок
Кофе – кава
Кошельок – гаманець
Красавець – красень

Красавиця – красуня, вродливиця
Красавчик – красень, красунчик
Красити – фарбувати
Красівий – гарний, вродливий, красивий
Краска – фарба
Красніти – червоніти
Красота – краса
Красотка – красуня, краля
Красочний – яскравий, мальовничий
Красочно – барвисто, кольористо, пишнobarвно, мальовниче
Крися – щур

Кристалний – кришталевий
Криша – покрівля, дах, стріха
Кровавий – кривавий
Кровля – дах, покрівля
Кролик – крілик (малий кріль)
Круг – коло
Круглодобовий – цілодобовий
Кругозір – світогляд
Кругом – навкруг, навкруги, навколо
Кружка – кухоль, горня, горнятко
Крупний – великий
Кульок – пакет, торбинка
Куриний – курячий

Кусок – шматок

Куст, кусти –

кущ, кущі

Куча – купа

Лагер – табір

Ладно – добре

(як прислівник і

як стверджувальна частка)

Ладощі – долоні.

Хлопати в ладощі – плескати

в долоні

Ладья (у шахах)

– тура

Лазейка – лазівка,

пролазка

Лакомка – ласун,

ласунка,

ласуха, ласійка,

ласунчик

Лакомий – ласий,

сласний

Лакомо – ласо,

сласно

Лакомство –

ласощі

Лапша – локшина

Ласкати –

песити, милувати,

голубити, приголублювати

Лаяти – 1) гавкати,

валувати, брехати;

2) лаяти, сварити

Лента – стрічка,

бинда, стяжка

Лепет – белькотання,

белькотіння

Лисій – лисячий

Листаж (книжки) –

обсяг

Лице – 1) обличчя;

2) особа.

У спол. довірене

лице – довірена

особа; **факт на**

лице – ось вам

факт!

Лишитися у
спол. **Лишитися**
всього (роботи,
майна тощо) –
втратити, позба-
витися, залиши-
тися без чогось
Лишний – зай-
вий
Лікарство – ліки
Лінтяй – ледар,
валяка, нероба
Ліса́ – ришту-
вання, ришто-
вання
Літературовід –
літературозна-
вець
Літопись – літо-
пис
Лічний – 1) осо-
бистий, персона-
льний, власний;
2) особовий: **ліч-
на річ** – власна
річ; **лічна собст-
веність** – особи-

ста власність;
лічна зброя –
персональна
зброя; **лічне ді-
ло, лічний сос-
тав** – особова
справа, особовий
склад
Лоботряс – ло-
бур, лобуряка,
гультяй, гульвіса
Ловкий – сприт-
ний, зграбний,
меткий, удатний,
вправний
Ловушка – паст-
ка
Ложний – не-
правдивий, хиб-
ний, лживий;
ложні свідощва
– неправдиві,
лживі свідчення
Ломати – лама-
ти

Лоскут – кла-
поть, шматок,
шматина
Лохматий – ко-
шлатий, лахма-
тий, кудлатий,
пелехатий, пат-
латий, закустра-
ний
Лошадь – кінь,
коняка, конина
Лужа – калюжа,
калабаня, баюра
Лук – цибуля
Любий – будь-
який, перший-
ліпший
Любимець –
улюбленець,
улюбленик, пес-
тун, пестій, ма-
зун
Любимий –
улюблений
Любовник –
коханець, коха-
нок, полюбовник

Любопитний –
цікавий, допит-
ливий

Льоти – пільги
**Льова, Льову-
шка** – Левко, у
зверт. – Левку

Магазін – крам-
ниця, магазин

Мама (у зверт.)
– мамо

Мамочка (у
зверт.) – матінко,
мамуню, матусю,
неню, матусень-
ко

Махровий у
спол. **Махровий**
дурак – повний
(несосвітений,
заплішений) ду-
рень

Маша – Марія,
марійка; у зверт.
Марійко, Маріч-
ко, Марусю

М-да...— так, ось так

Мебель — меблі

Мелоч — дрібні;
дрібниці

Металолом —
металобрухт

Мех, міх — хутро

Мигом — миттю,
умить

Миючий (засіб)
— мийний засіб

Минувший (рік)
— минулий

Мілкий у спол.

Мілкий почерк,
шриффт — дріб-
ний почерк,
шриффт

Міра у спол.

Прийняти міри
— вжити заходів

Міроприємство
— захід

Мішати — 1)

мішати (щось у

чомусь); 2) зава-
жати

Молнія — блис-
кавка

Мошкара — мош-
ка

Мужський —
чоловічий

Мужчина — чо-
ловік

Мусор — сміття

М'ягкий —
м'який

Наблюдати —
спостерігати,
стежити

Наверх — нагору

Наверно — на-
певно

Наволочка —
пошивка, поши-
ванка, напірник,
насіпка

Наглий — нахаб-
ний, зухвалий

Нагліти – нахаб-
ніти

Наглість – на-
хабство, зухва-
льство

Наглядний – на-
очний

Наглядність –
наочність

Нагоняй – про-
чухан, догана. У
спол. **получив**

нагоняй – був
сварений, крити-
кований, отри-
мав прочухана

Нагрузка – на-
вантаження

Нагрянути –
налетіти, напас-
ти

Нада (надо) –
треба, потрібно,
необхідно

Надіти – надягти

На днях – днями

Надоїдати –
набридати, об-
ридати, надоку-
чати, наприкря-
тися

Нажим – натиск,
натискання

Нажимати –
натискати

Нажратися –
нажертися

Наказати – 1)
видати наказ про
щось; 2) покара-
ти

Налічіє – наяв-
ність

Намікати – на-
тякати.

Намігати – ви-
значити, накрес-
лити, позначити

Налог – податок

Наоборот – нав-
паки

Напрягати – набридати, нервувати
Напрягатися – нервувати
Наробка – на- працювання
Наряжений – наряджений
Насилувати – гвалтувати
Насморк – не- жить
Настойчивий – наполегливий, настійний, на- стійливий
Настойчиво – наполегливо, на- стійно, напосід- ливо, притьмом, настійливо
Настоювати – 1) наполягати, об- стоювати;
2) робити настій (із трав)

Настроїти —
1) настроїти (ін- струмент);
2) набудувати (будинків)
Настроїтися - налаштуватися
Насчет – щодо, на предмет. Хо- тів поговорити **насчет роботи** – хотів поговорити щодо роботи але не „на рахунок“!
Натошак – на- тщесерце
Начати – поча- ти, розпочати
Начинати(ся) – починати(ся)
Научний – нау- ковий
Нахальний – нахабний
Небезцікавий (рос. небезынте-

ресный) – досить цікавий

Неблаговидний – недобрий, поганий, непорядний

Невнятний – невиразний, незрозумілий

Негідність у спол. **Прийти в негідність** – зіпсуватися, зістаритися

Недаром – недарма, даремно

Не дивлячись на... – незважаючи на..., невважаючи на...

Неділя – 1) неділя (7-ий день тижня); 2) тиждень

Недосказаний – недоговорений, недомовлений

Недосказаність – недоговореність, недомовленість

Недостаток – вада, дефект, хиба

Недостаточність (серцева) – недостатність

Неісправність – несправність

Немаловажний – важливий

Неприглядний (вигляд) – неохайний, неакуратний

Нерадивий – недбалий, байдужий, несумлінний

Нерушимий – неперорушний

Неудобно – незручно

Нечаяно (не-
чайно) – неспо-
дівано, ненаро-
ком

Но – але

Нóвий – новий

Ножка – ніжка

Ноль – нуль

Носки – 1) носки
(чобіт); 2) шкар-
петки

Ноччю – вночі

Оба – обидва

Обезпечити –
забезпечити

Обжора – ненаї-
да, ненажера

Обзавестися –
придбати щось,
забезпечитися

Обиск – обшук

Обіда – образа

Обідити(ся) –
образити(ся)

Обідно – образ-
ливо, прикро

Обізьяна – мав-
па

Область – 1)
область; 2) га-
лузь: працює в
області культу-
ри – працює в

галузі культури

Облегшити –
полегшити

Облучати(ся) –
опромінюва-
ти(ся)

Облучення –
опромінення

Обморок – не-
притомність

Обнародувати –
оприлюднювати

Обновка – об-
нова

Обожати – обож-
нювати

Оборот – 1)
оберт, покрут; 2)
зворот; 3) обіг

Обректи у спол.

Обректи себе

(когось) – при-
ректи

Обрушитися –
звалитися

Обув – взуття

Общежитіє –
гуртожиток

Общем – у зага-
льному

Общественність
– громадськість

Общество – су-
спільство; това-
риство

Общий – 1) за-
гальний; 2) спі-

льний: **общий**

вагон – загаль-
ний вагон; **общі**

інтереси – спі-
льні інтереси

Об'ява – оголо-
шення, повідом-
лення

Об'явити – ого-
лосити, сповіс-
тити

Об'яснити –
пояснити

Оглядка – ози-
рання

Огорчити – за-
смутити

Ограбити – по-
грабувати

Один у спол. я
прийшов один –
я прийшов сам;
ти **остався один**
– ти залишився
сам

Одинадцять –
одинадцять

Одинаково –
однаково

Одинокий –
самітний, самот-
ній

Одіяло – ковдра,
укривало, коц

Одобрити – схвалити
Озвірівший – озвірілий
Оказати – справити, виявити, зробити: **оказати вплив** – зробити, справити вплив
Оказатися – опинитися, виявитися
Окружити – оточити, обступити
Оперірувати – оперувати
Опечатка – опіска (друкарська)
Опит – 1) досвід; 2) дослід, експеримент
Опитний – 1) досвідчений; 2) дослідний, експериментальний

Опозорити(ся) – осоромити(ся), зганьбити(ся)
Оправдати – виправдати
Оприділення – 1) визначення; 2) призначення, улаштування
Оприділити – 1) визначити; 2) призначити, улаштувати
Оприділитися – визначитися
Оп'ять – знову
Осіню – восени
Оснастити – обладнати, устаткувати
Особий – особливий
Особняк – власний, особистий будинок
Осознавати – усвідомлювати

Оставити – залишити
Остальний – останній
Остановити – зупинити
Остатися – залишитися
Остаток – залишок
Остáточний у спол.
Остáточний принцип – залишковий (принцип).
Осторожно – обережно
Осуджати – засуджувати, осуджувати
Отвйортка – викрутка
Отдельно – окремо

От (вот) у спол.
От (вот) іменно – саме так
Оточуючий – навколишній, навкружний
Охота – полювання
Охотнік – мисливець
Охрана — охорона, вартування
Охранник – охоронник, охоронець
Очередь – черга
Очки – окуляри
Очутитися – опинитися, потрапити
Ощущати – відчувати

Падйом! – пробудження! вставайте!
Палатка – намет

Палка – палиця
Папалам – на-
половину. У
спол. **З гріхом**
папалам – сяк-
так, абияк
Пацан, пацани
– хлопець, хлоп-
ці
Перевод-1 (гро-
шовий) – пере-
каз; **перевод-2**
(тексту) – пере-
клад
Переводити
(гроші) – перека-
зувати
Переводити
(текст) – пере-
кладати
Перегружений –
перевантажений
Перегруз – пе-
ревантаження
Перегрузити –
перевантажити

Передьоргувати
– пересмикувати
Перемігший –
який переміг;
той, що переміг
Переписка –
листування
Перепись – пе-
репис
Перерив – пе-
рерва
Перехресток –
перехрестя, роз-
доріжжя
Перила – по-
ручні
Перчатки – ру-
кавички
Печатати – дру-
кувати
Печать – печат-
ка
Печення – печи-
во
Пилосос – пило-
тяг, порохотяг,
пилосмок

Пилососити – відпорошувати, збирати порохи, відчищувати
Пиль – пил
Письмо – лист
Підбити у спол.
Підбити бабки – підбити підсумки, підсумувати
Підвести у спол.
Підвести підсумки – підбити підсумки
Піджолудочна (железа) – підшлункова (залоза)
Підітожити – підсумувати, підбити підсумки
Підйом (господарства) – піднесення
Підкупати – захоплювати

Підлог – підробка, фальшивка
Підодіяльник – підукривало, підукривальник, підковдра
Підопитний – піддослідний
Підписка (на пресу) – передплата
Підсажуватися – підсідати
Підказати – підказати
Підказувати – підказувати
Підхватити – підхопити
Підчеркнути – підкреслити
Пірожне – тістечко, солодке
Пішком – пішки
Пластинка – платівка

Платок – хустка; **носовий платок** носова хустинка, хусточка до носа
Плодотворний – плідний
Плотний – щільний, насичений
Плотність – щільність, густина
По бажанню – за бажанням
Побіг – втеча (рос. побег)
Поблажка у спол. **Давати поблажку** – потурати, бути поблажливим
Поварений у спол. **Поварена сіль** – кухонна сіль

Поверхностний – поверхневий
Повід у спол. **По поводу** – з приводу
Повістка у спол. **Повістка дня** – порядок денний
Погрузка – завантаження, вантаження
Погрущик –
1) вантажник;
2) навантажувач (машина)
Подавляти – гамувати, тамувати
Подавляючий у спол. **подавляюча більшість** – переважна
Подарити – подарувати
Подарок – подарунок

Подача – подання
Подвинутися –
посунути
Подлітний –
справжній, дійс-
ний
По домам – по
домах. **Пішли по
домам** – ходімо
додому, розхо-
дімося
**Подоходний у
спол. Подоход-
ний налог** –
прибутковий
податок
Підпись – під-
пис
Подробно – де-
тально, докладно
Подружка –
подруга
Пожалуста –
будь ласка
Пожар – пожежа

**Пожарний, по-
жарник** – поже-
жник
Пожилий – лю-
дина похилого
віку
Пожурити –
посварити, доко-
ряти
Позаботитися –
потурбуватися,
заопікуватися
По замовл'енню
– на замовлення
Позволити –
дозволити
**Познакоми-
ти(ся)** – позна-
йомитися
Позор – сором,
ганьба
Позорити – со-
ромити
**Пойняти,
пóняти** – зрозу-
міти

Пока¹ (прислівник) – доки
Пока² (вигук) – прощай, будь(те) здоров(і), па-па, честь!
Покладистий – надійний
Поклонник – прихильник, шанувальник
По коням! (по конях) – на коні!
Покрашено – пофарбовано
Пол¹ – підлога
Пол² – стаття
Полка – полиця
Половий¹ – призначений для підлоги
Половий² – статевий; **полове життя** – статеве життя; **полові**

відносини – статеві відносини
Положення – 1) становище, 2) вагітність
Полоса – смуга
Полоска – смужка
Получатися – виходити. У мене не **получається** – у мене не виходить
Получити – отримати
Получка – зарплата
Померший – померлий
Помимо у спол.
Помимо того – окрім (окріч) того
По місцям – по місцях, місцями
Поміха – перешкода

Поміч – допомога

Понімати – розуміти

Понятно – зрозуміло

Поняття у спол.

Без поняття – мені це невідомо; я цього не знаю

Покирати у спол. **Покираються закони** – зневажати, ігнорувати, не підтримувати

Попитка – спроба, намагання

По плечу у спол. (комусь **усе по плечу** – комусь усе дається легко)

По професії – за професією

Порадувати – потішити

Поразений – уражений

Портити – псувати

Посадити-2 – ув'язнити

Посахарити – посолодити, поцукрити

Посилка (поштова) – пакунок

Поскільки – оскільки

Послати у спол.

Послати по пошті – надіслати поштою

По словам – за словами

Пословиця – прислів'я

Поспорити – 1) посперечатися; 2) побитися об заклад

Поставити у
спол. **Поставити**
на вид – зробити
зауваження
Постепенно –
поступово
Постоянно – по-
стійно
Построїти (бу-
динок) – побуду-
вати
Поступок – учи-
нок (вчинок)
Посуда – посуд
Потолок – стеля
Потóm – потім,
потому
Потомки – на-
щадки
Потомственний
– спадкоємний, з
діда-прадіда
Похожий – схо-
жий
Початкуючий –
початківець

Починити –
полагодити
Почта – пошта
Почтовий – по-
штовий
Пошвидше –
скоріше, мерщій
Пошлий – вуль-
гарний, паскуд-
ний
Поясниця – по-
перек
Правий у спол.
Ти не правий –
ти не маєш рації
Празднувати –
святкувати
Предвзятий у
спол. **Предвзяте**
ставлення –
упереджене ста-
влення
Предел – межа.
До предела – до
кінця.
Предлагати –
пропонувати

Предложити – запропонувати
Предоставлений у спол.
Предоставлений самому собі –покинутий на самого себе
Представляти – у спол. **Не можу представити собі...** – не можу уявити собі...
Представляю вашій увазі – пропоную, рекомендую до вашої уваги
Преклонний (вік) – похилий
Прибавити – додати
Прибавка – додавання, збільшення, додаток
Приблизити – наблизити

Прибор – прилад
Привести у спол. **Привести приклад** – навести приклад
Прививати (любов, навики) – прищеплювати
Привичка – звичка
Привілеія – привілей
Привілеїюваний – привілеюваний
Привіт! – вітаю!
Пригати – стрибати
Приговор – вирок, присуд
Придиратися – прискіпуватися, чіплятися
Приємний у спол. **Приємно-**

го апетиту –
смачного!
Прижимати –
притискати
Признавати –
визнавати
Признак – озна-
ка
Приймати
(прийняти) у
спол. **Приймати**
(при-йняти) до
відома – брати
(узяти) до відо-
ма; **приймати**
(прийняти) мі-
ри – вживати
(вжити) заходів;
приймати (при-
йняти) участь –
брати (узяти)
участь
Прийомний –
приймальний
Прийомна –
приймальня
Приказ – наказ

Примінення –
застосування
Приміняти –
застосовувати
Приналеж-
ність – прина-
лежність
Принімати –
приймати
Примірно –
приблизно
Примічати –
помічати
Присікати –
припиняти, забо-
роняти
Присікти – при-
пинити, заборонити
Пристальний у
спол. **Приста-**
льна увага –
пильний, пильна
увага
Пристрійка –
прибудова

Притащити – притягти, приволокти
Притворятися – прикидатися, придурюватися, удавати з себе когось (хворого, веселого тощо)
Прицеп – причіп
Прицепитися – причепитися
Прицепний (вагон) – причіпний
Причастний – причетний
Причинити у спол. **Причинити шкоду** – заподіяти шкоди
Причитати – голосити, плакати, тужити (за покійником)
Причитатися у спол. **З вас (вам) причитається** –

належати; з вас (вам) належить
Пробка – корок
Пробувати – куштувати
Провірити – перевірити
Провірка – перевірка
Провіряти – перевіряти
Проволка – дріт
Проволока – зволікання
Продажа – продаж. **Сьогодні в продажі** – сьогодні в продажу
Продльонка – продовжений день
Прожиточний – прожитковий
Прозівати – прогавити, пропустити щось

Проігравач – програвач
Проізойти – статися, відбутися
Прокатитися – проїхатися
Проміжуток – проміжок, відрізок
Проникатися (почуттям) – пройтися, перейматися
Пропись у спол.
Писати прописью – писати літерами, буквами (про цифри)
Пропуск – 2 – перепустка
Просипатися – просинатися, прокидатися
Проснутися – пробудитися

Простиня – простирadlo
Противорічити, (протиричіти) чомусь – перечити, суперечити
Протяг у спол.
На протязі часу – упродовж, протягом (певного часу)
Прошлий (рік) – минулий
Пугати – лякати
Пустиня – пустеля
Путь у спол. **В добрий путь** – у добру путь (жін. рід), доброї, щасливої дороги
Путьовка – путівка
Пушистий – пухнастий
П'янка – п'ятка

П'ятидесяти
(род., дав., місц.
відмінки) – п'ят-
десяти

**П'ятидесятиріч-
чя** – п'ятдесяти-
річчя

П'ятно – пляма

П'ять у спол.

П'ятью п'ять –
п'ять на п'ять

Радувати – ті-
шити

Радуга – веселка

Раньше – рані-
ше

Рахувати – 1)

рахувати (гро-
ші); 2) вважати.

Я рахую, що він
не вартий уваги
– я вважаю, що...

Рахунок у спол.

**На рахунок (чо-
гось)** – щодо,
стосовно (чо-

гось). Хотів по-
говорити **на ра-
хунок роботи** –
хотів поговорити
щодо роботи

Регістратура –
реєстратура

Регістрація –
реєстрація

Резинка – гумка

Рельса – рейка

Ремішок – ремі-
нець

Репетіція – ре-
петиція

Ржати – сміяти-
ся, реготати

Рівнодушний –
байдужий

Рішити – вирі-
шити

Рішитися – зва-
житися на щось,
прийняти рішен-
ня

Робочий – робі-
тник; **робочий**

день – робітний
день
Роза – троянда,
ружа
Розбалуваний –
розпещений,
розбещений
Розвісний у
спол. **Розвісні**
цукерки – ваго-
ві, на вагу
Розгільдяй –
нехлюй
Розгільдяйство
– нехлюйство
Розговор – роз-
мова, бесіда
Розгружати –
розвантажувати
Розгрузка – роз-
вантаження
Роздатка – роз-
давання
Роздаточний –
роздавальний
Розкачка – зво-
лікання

Розмовляти у
спол. **Розмовля-**
ти на (німець-
кій) мові – роз-
мовляти (німе-
цькою) мовою
Рознічний у
спол. **Рознічна**
ціна – роздріб-
ний
Розоритися –
збідніти, втрати-
ти майно, гроші
тощо
Розочаровува-
тися – розчаро-
вуватися, зневі-
рятися
Розполагати у
спол. **Розпола-**
гати до себе –
приваблювати,
привертати до
себе
Розстросний –
знервований

Розтворимий у
спол. **Розтвори-**
ма кава – роз-
чинний

Розхльобува-
ти(ся) – розби-
рати(ся), вихо-
дити зі складної
ситуації

Розхлябаний –
розхитаний, не-
зібраний, безлад-
ний

Розхлябаність –
незібраність,
розхитаність,
безладність

Роковий (час) –
фатальний

Рослинний у
спол. **Рослинне**
масло – олія

Рубашка – со-
рочка

Рукопись – ру-
копис

Руль – кермо

Рушитися у
спол. **Надії ру-**
шилися – надії
втратилися, про-
пали, зникли

Рядишком –
поряд, близенько
Рядом – поряд,
поруч, поблизу

Садік – садок

Сáмий у спол.

Самий високий
– найвищий; на
сáмому ділі –
насправді

Сапоги – чоботи

Сапожки – чобі-
тки

Сапожник –
швець

Свадьба – весіл-
ля

Свободолюби-
вий – воле-, сво-
бодолубний

Сельодка – оселедець
Семдесять – сімдесят
Семидесяти (род., дав. місц. відм.) – сімдесяти
Сердобольний – жалісливий, жалісний
Сина, синок, синочка, синок (у зверт.) – синку, синокчу
Сняк – синець
Сирий – 1) сирій, недоготовлений; 2) вологий
Сирість – вологість
Сігнал – сигнал
Сім у сім – сім на сім
Січас – тепер, зараз

Скважина – свердловина
Сквернослів'я – лихослів'я
Сквозняк – протяг
Скользити – ковзати
Скоротати (час) – убити час
Скот – худоба, маржина
Скритий – прихований
Скритися у спол. **Скритися з виду** – сховатися, зникнути з очей, пропасти
Слабий – слабкий
Слабо (присл.) – слабо
Слабочуючий – людина з вадами слуху

Сладкоїжка – ласун, ласунчик
Сливочний у спол. **Сливочне масло** – вершковий (вершкове)
Слідити – стежити
Слідуючий – наступний
Служанка – служниця, прислуга
Случай – випадок
Случайно – випадково
Сльозоточивий (газ) – сльозогінний
Слюна – слина
Смазливий – гарненький, вродливий
Смекалистий – кмітливий, метикуватий

Смекалка – кмітливість
Смутно у спол.
Смутно пам'ятаю – неясно, невиразно, туманно
Собиратися – збиратися
Соблазн – спокуса, зваба
Соблазняти – спокушати, зваблювати
Соблюдати – дотримуватися (чогось)
Создавати – створювати
Соковижималка – сокодав, соковитискач, соковитискувач
Сокровище – скарб
Сопляк – шмаркач

Сосати – смок-
тати, ссати
Сосредоточений
– зосереджений
Сотовий (теле-
фон – стільнико-
вий
Сочний – соко-
витий
Спасати – ряту-
вати
Спереді – спере-
ду
Співпадання –
збіг
Співпадати –
збігатися
Співставляти –
зіставляти
Спішити у спол.
Не спіша – не
поспішаючи, не
кваплячись
Сплошний –
суцільний
Спокійний у
спол. **Спокійної**

ночі – на добра-
ніч, добраніч
Спор – супереч-
ка
Спорити – 1)
сперечатися; 2)
побитися об за-
клад
Споритися –
ладитися, іти
гаразд, успішно
(про справи)
Спортити(ся) –
зіпсувати(ся)
Спорчений – зі-
псований
Справка – до-
відка
Справочний у
спол. **Справочне**
бюро – довідко-
ве бюро
Срок – строк,
термін
Срочний – тер-
міновий
Ссуда – позика

Стакан – склянка
Статний – ставний, поставний, статурний, показний
Стекло – скло
Стид – сором, встид
Стидно – соромно, встидно
Стикнулися – зіткнулися
Стіральна (стиральна) машина – пральна машина
Стірати – прати
Стоїти – коштувати, вартувати.
Скільки стоїть? – скільки коштує?
Столова – їдальня
Страдати – страждати

Странний – дивний
Стрімко (рос. стремительно) – швидко, рішуче, енергійно
Строгий у спол.
Строгий контроль – суворий
Строїти – 1) строїти (інструмент); 2) будувати (будинок)
Стройка – будівництво, будова
Стул, стуло – стілець
Стулья – стільці
Субсідія – субсидія
Судорога – корчі, судома
Судьба – доля
Суєвірний – забобонний,

Суєвір'я – мар-
новірство, забо-
бони

Сумашедший –
божевільний,
шалений

**Супроводжую-
чий** у спол. Су-
проводжуючий
документ – су-
проводжуваль-
ний

Сутка, сутки –
доба

Считати – 1) ра-
хувати, лічити;
2) вважати. **Я
считаю** – я вва-
жаю

Сюда-туда –
сюди-туди

Табак – тютюн

Тайна – таємни-
ця

Тайний – таєм-
ний, потайний

Так у спол. **І так**
– отже; у спол.

Так сказать –
так би мовити

Тактичний –
тактовний

Тактичність –
тактовність

Тактично у
спол. **Веде себе
не тактично** –
веде себе не так-
товно

Таможенник –
митник

Таможня – мит-
ниця

Таракан – тар-
ган

Тараторити –
торохтіти, тор-
котіти, цокотати,
цокотіти, тріско-
тіти, ляскотіти

Таращити (очі)
– витріщати,
вирячувати очі

Тащити – тягти, тарганити, тарабанити, двигати
Текучість (кадрів) – плинність
Терзати – роздирати, шматувати, мучити, гризти
Теряти – губити, втрачати
Тишина – тиша
Тікати – цокати
Товарооборот – товарообіг
Тоже – також, так само, теж
Ток – струм
Толкати – штовхати, штурхати, пхати, тручати
Толковий – тямуций, тямучий, розумний
Толком (присл.) – до ладу, до

діла, до пуття, доладно
Толпа (товпа) – натовп, юрба, юрма, товпище, здвиг
Топот (топіт) – тупіт, тупотіння
Топливний (сезон) – опалювальний
Топливо – пальне
Тополь – тополя
Топотати – тупотіти, тупотати
Тормоз – гальмо
Тормозити – гальмувати
Тормошити – термосити, торгати, смикати, шарпати, торсати
Торопливий – квапливий, поспішливий

Тоска – туга,
нудьга
Тот – той
Точка (розділовий знак) – крапка;
Точка (зору) – пункт бачення, погляд (з поглядом)
Тошно – нудно, млосно, огидно; тужно, тоскно
Тощий – худий, худючий, худючий
Транжирити – тринькати, розтринькувати, марнотратити
Трезвий – тверезий
Трезвіти – тверезіти
Треніровка – тренування

Тріпáтися – теліпати язиком, балаболити, молоти
Трогати – торкати, рушати
Тройка – трійка
Тройня – трійня
Тронутити – 1) торкнути, торкнутися; 2) зворушити, розчулити
Тронутий – 1) торкнутий, зачеплений, 2) зворушений, розчулений
Трубка (телефонна) – слухавка
Трудолюбивий – працьовитий
Тряпка – ганчірка, шмата

Тряпочка – ганчірочка, шматина, шматка

Тряхну́ти – труснути, трухнути, тріпнути, стрепенути; **тряхнути стариною** – згадати старовину

Трьохбальний – трибальний

Трьохетажний – триповерховий

Тушити¹ (м'ясо) – тушкувати;

Тушити² (вогонь) – гасити

Тушонка – тушковане м'ясо, тушкованка; душенина

Тщательний – старанний, ретельний, пильний

Тщеславний – пихатий, гонори-

стий, марнославний

Тявкати – дзявкати, цявкати, гавкати

Тянути – тягти, тягнути

Убавити – зменшити, збавити

убаюкати – заколисати

Убийство (убійство) – убивство

Убирати – збирати, прибирати

Убиток – шкода

Убідитись – переконатися

Ублюдок – виродок, покруч, вилупок

Уборка – 1) збирання; 2) прибирання

Уборщиця – прибиральниця

Увидіти – побачити

Увідомити – повідомити, сповістити

Увільнений – звільнений

Увірений – упевнений

Уговорити – умовити

Угодно – треба, бажано. **Як вам**

угодно – як хочете, як вам завгодно

Угон (автомашини) – крадіж, крадіжка, викрадення. **Угнаний**

автомобіль – викрадений автомобіль

Угощати – пригощати

Угробити – убити, звести зі світу

Угрожати – погрожувати, загрожувати, пригрожувати

Угроза – погроза, загроза

Угрохати – угатити, утелющити

Удалити – видалити, вивести

Удобний – зручний, вигідний

Удобно – зручно, вигідно

Ужас – жах, страхіття, жахливість

Ужасний – жахливий, страхіливий

Укалувати – трудитися, гарувати, мучитися

Уклонятися (від чогось) – ухилитися
Украдчиво – скрадливо, украдливо
Український – український
Українці – українці
Украца – краса
Украшати – прикрашати
Укриватися – ховатися
Улибатися – усміхатися
Улибка – усмішка
Умудрений – навчений
Упаковка – упакування
Упаковочний (матеріал) – пакувальний

Упасти в спол.
Упасти в обморок – знепритомніти, зомліти
Упопихах – поспішаючи, похапки
Управляючий – керівник
Упрікати – дорікати, докоряти
Усмирити – утихомирити, угамувати, уговтати, оговтати
Успіти – устигнути
Успокоїти – заспокоїти, угамувати
Уступити у спол.
Уступити місце – поступитися місцем
Уступка – поступка

Уступчивість – поступливість
Утюг – праска
Утюжити – прасувати
Ухажувати – 1) доглядати, порати (хворого); 2) залицятися, упадати
Уходити – відходити; у спол.
Сили уходять – сили покидають
Ух ти! (вигук) – ой! Ого! Нічого собі!
Участок – ділянка, дільниця
Участковий – дільничний
Учбовий (заклад) – навчальний
Учитися у спол.
Учитися музиці

– учитися музики
Ущерб у спол.
Діяти в ущерб – діяти на шкоду комусь, чомусь
Уют – затишок
Уютний – затишний

Фамілія – прізвище
Фонар – ліхтар
Форточка – квартира

Халатність – недбалість, недбальство
Хватати¹ – хапати, схоплювати
Хватати² – вистачати. Мені хватить – мені достатньо; вистачить

Хлопати – плескати
Хлопнути у спол. **Хлопнути** дверима – стукнути, грюкнути, гримнути (дверима)
Хлопок¹ – бавовна
Хлопок² – оплеск, стук, удар у долоні
Хлопчатобумажний – бавовняний
Хлопушка – хлопавка
Хмарочос – хмародер
Хникати – пхикати, пхинькати, скиглити
Хозрацот – госпрозрахунок
Холодіна – холоднеча

Хольоний – пещений, викоханий, доглянутий
Хорошо – 1) *прислівник* – добре, гарно, красно, файно, мудро, охвітно; 2) *частка* – гаразд!
Добре!
Хотя, хотя би – хоча, хоча б
Храп – хропіння, хропіт
Хрусталь – кришталь
Хрустальний – кришталевий
Хто-то – хтось

Царапина – дряпина, подряпина
Цвітний – кольоровий
Цвіток, цвіточок – квітка

Цепочка – ланцюжок
Циплята – курчата
Ціленаправлений - цілеспрямований
Ціленаправленість – цілеспрямованість
Час (60 хв.) – година
Частний – приватний
Частник – приватник
Чердак – горіще, стрих
Чесатися – 1) чухатися; 2) свербіти. **Тіло чешеться** – тіло свербить
Чесотка – короста, сверблячка
Четвертій – четвертий

Численність – чисельність
Числити – лічити, рахувати
Чистоплотний – охайний, чепурний, чистий
Чистюля – чепурун, чепуруха, чистьоха, чистуха
Чокатися – цокатися
Чолка – чілка, гривка
Чоловік – 1) людина; 2) особа чоловічої статі
Чопорний – манірний, бундючний
Чорт у спол.
Чорт побери (побирай)! – чорт би його взяв! Чорти б

його забрали,
взяли!

Чорточка – рисочка

Чотирнадцять – чотирнадцять

Чотирьохмісячний – чотиримісячний

Чо-то – чомусь

Чувство – почуття

Чудак – дивак

Чудно – дивно, дивовижно, чудово, чудовно

Чужбина – чужина

Чулки – панчохи

Чуть; чуть-чуть – ледь; ледь-ледь. У спол.

Чуть не впав – мало (ледь) не впав

Чучело – опудало

Шагом (присл.) – ходую, повільним кроком, ступою. **Шагом марш!** – кроком руш!

Шалаш – курінь, буда, халабуда

Шалопай – шалапут, лайдак, нероба, ледар, ледащо

Шар – куля

Шарик – кулька
Шариковий – кульковий

Шататися – 1) хитатися, хилитатися; 2) тинятися, вештатися

Шахмати – шахи

- Шахматист** – шахіст
- Шашличний** – шашликовий
- Шваль** – дрантя, мотлох, набрід, шушваль, погань
- Швирнути** – кинути, шпурнути
- Шевелитися** – ворухитися
- Шепотом** – пошепки
- Шестидесяти** (родов, давальн., місц. відмінки) – шістдесяти
- Шестидесятиріччя** – шістдесятиріччя
- Шиворот у спол.** **Схопити за шиворот** – схопити за комір; **шиворотнавиворот** – як-небудь, недбало, неохайно
- Шість** у спол.
- Шістю шість** – шість на шість
- Шкаф** – шафа
- Шляпа** – 1) капелюх, бриль; 2) – переносно – тюхтій, макуха, мамула
- Шо-то** – щось
- Шумиха** – галас
- Шут** – блазень, блазнюк
- Шутка** – жарт, витівка
- Шуткувати** – жартувати, збиткуватися (над ким-небудь)
- Шуточний** – жартівливий, жартівний
- Шутя** – жартуючи; жартома, жартом

Щеголяти – франтити; красуватися, хизуватися

Щекатурити – тинькувати, штукатурити

Щекатурка – тиньк, штукатурка

Щекотка – лоскотання, скоботання. **Боятися щекотки** – боятися лоскотів

Щепки – тріски

Юбілей – ювілей

Юбка – спідниця, спідничка

Юлити – крутитися, виляти

Юркий – в'юнкий, верткий, проворний, прудкий, жвавий

Ютитися – тупитися, міститися; мешкати, мати притулок

Явка – присутність

Являтися – 1) з'являтися, виникати; 2) бути.

Він являється головним героєм – він є головним героєм

Яд – отрута, трутизна

Ядовитий – отруйний, отруйливий

Язва – виразка, ранка. **Язва жолудка** – виразка шлунка

Язвеник – хворий на виразку

Яїчко – яйце, яєчко

Який-то –

якийсь

Ярий – запек-

лий, завзятий,

затятий

Яркий – яскра-

вий, сліпучий

Ярко – яскраво

Яротно – люто,

розлючено; ша-

лено, несамови-

то, скажено, за-

пекло; завзято,

зятято

Ясно у спол.

Мені все ясно –

зрозуміло

Ячейка – 1) ко-

мірка; 2) осере-

док

ПІСЛЯСЛОВО

Завершуючи наші роздуми про мову, про актуальні помилки в її використанні, хотів ще раз зазначити, що наша мова настільки багата й різноманітна у лексичному складі, своїй фонетичній та граматично-стилістичній будові, що опанувати її і знати ідеально майже неможливо. Але, звичайно, до цього прагнути треба. Мовленнєва культура людини є віддзеркаленням її загальної культури, тому ніхто не повинен бути байдужим до свого мовлення. Треба оберігати чистоту і недоторканність нашої української літературної мови; вона повинна бути гідним репрезентантом нашої нації в світі. Пам'ятаймо слова Олесья Гончара: „У вигляді мови природою дано людині великий дар. Не тільки користатися ним, рідним словом, але й натхненно ростити, зберігати його коріння й леліяти цвіт, ось тоді воно буде запашним та співучим, сповненим музики й чару, життєвої правдивості й поетичності“.

Коли держава одномовна, як, наприклад, Росія, Польща, Чехія Німеччина, Франція та інші країни, тоді й мова відчуває себе у повній безпеці. Наша ж мова, якою б не була милою, приємною, милозвучною, багатою, дуже zagrożена! Її зневажають у державі, на кожному кроці послуговуються чужою, тобто мовою споконвічного і ненависного нашого ворога, який не тільки глузиться над нею, але й нищить наших людей. Можемо з певністю стверджувати, що навіть у Галичині, де вона, здавалося б, займає міцні позиції в суспільному житті, вона потребує усіякої підтримки й допомоги. Звичайно, ще більшої підтримки і допомоги українська мова потребує на Сході та Півдні України, де вона повністю витіснена з офіційної сфери використання. Зрозуміло, що жодна мова країн Європи (може, крім білоруської) не перебуває в такому жалюгідному, жахливому, безправному стані, так не засмічена чужими елементами, як українська, що я намагався показати і довести. Тому ця підтримка мусить бути державною, надійною і над-

звичайно серйозною, бо в іншому разі вона не вистоїть у цій двомовній агресивній круговерті, не звільниться з-під цього важкого російськомовного ярма. Треба, щоб наш Президент був справжнім українським патріотом, який би використовував рідну мову не тільки на службі, але і в побуті, щоб він дбав про рідну мову, захищав її, наголошував постійно, що всі народні депутати, міністри їхні численні заступники, державні чиновники нижчих рангів, офіцери в поліції та армії повинні спілкуватися тільки державною мовою. Це мало б великий ефект – Україна заговорила б українською мовою. Зразком міг би бути колишній Президент Чехії Тома Масарик, який у 1918 році зобов'язав усіх урядовців, офіцерів, державних осіб використовувати офіційно тільки чеську мову, незважаючи на нарікання німців, що їх, мовляв, змушують спілкуватися чеською, подібно, як у нас кричать в усіх ЗМІ, що когось нібито насильно „українізують“. Треба вже перестати зважати на ці фальшиві і цинічні викрики.

Добрі, фундаментальні знання з української мови (а також із польської чеської та інших іноземних) можна здобути в багатьох університетах України, а між ними й у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, який за основними показниками входить у число найкращих вищих навчальних закладів України.

Україні, українській мові потрібні молоді, палкі захисники, пропагандисти, знавці, які б не дозволяли затоптувати її в бруд, не нехтували б нею, не дали їй пропасти, асимілюватися і зникнути з мовної мапи світу. Але як самим українцям треба перестати скаржитися на своє безсилля і нарікати на нещасливу долю, так і нашій мові треба стати більш зубастою, наступальною, давати відсіч агресивній, нахабній російській словесній нечисті, яка пролазить в усі шпаринки нашої мовної свідомості й українського мовленнєвого простору.

Хай живе у віках наша милозвучна, чиста, недоторканна українська мова!

СПИСОК цитованої літератури

Братко-Кутинський О. Феномен України / Олексій Братко-Кутинський // – Київ, 1996.

Верхратський Іван Язиче – іста Галицької Руси морока // Окрема відбитка як додаток до газети „Діло“. – 1903. – Ч. 67. У кінці статті підпис: Петро Правдолюб.

Гнатюк В. У справі української правописи / Володимир Гнатюк // Літературно-науковий вістник. – Львів, 1922. – Кн. II (за червень).

Гнатюк В. Як писати займенник **ся** при дієсловах / Володимир Гнатюк // ЗНТШ. – Львів, 1907. – Т. LXXX.

Головацкій Якôвъ. Розправа о язицѣ южнорускôм и его нарѣчїях, сочинена Яковомъ Головацкимъ читана въ общемъ засѣданїю на сѣздѣ ученыхъ рускихъ 23 жовтня 1848 г. у Львовѣ / Якôвъ Головацкій – Во Львовѣ, 1849.

Голянич М.І. Словотвірні поля коренів зі значенням говоріння в сучасній

українській мові / М. І. Голянич // Автореф. дис. ...канд. філол. наук. – К., 1979. – 24 с.

Городенська К. Прибув з Дебальцева чи Дебальцевого? / Катерина Городенська // Українська мова, 2014. – Ч. 2.

Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення / Катерина Городенська – Київ, 2014.

Жовтобрюх М.А. Мова української преси (до середини 90-х рр. ХІХ ст.) / М.А. Жовтобрюх // Київ, 1963.

Кожевніков В. Сувора розмова про „язик“ і мову / Валентин Кожевніков // Київ, 2011. – 53 с.

Кримський А.Ю. Про нашу літературну мову // А.Ю. Кримський. Твори в 5-ти т. – Т. 3.

Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / Олена Курило // Київ : Основи, 2004.

Левіцкій И. Мысли о словесности Галицко-русской / И. Левіцкій // Вѣстникъ. – Ч. 68. – 30.08 / 11.09.1852.

Леонтович Б. Кóлька словъ о формахъ нашего языка и о писовнѣ Богдана

Л...ча / Б. Леонтович // *Лѣрвакъ зъ надъ Сяна.* – Въ Перемишли, 1852.

Лесюк М. Еротизми в українському пісенному фольклорі: лінгвістичний аспект / Микола Лесюк // Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 244 с.

Лесюк М. Сучасне мовлення мешканців Слобожанщини / Микола Лесюк // *Лінгвістика (Луганськ).* – № 3 (21). – 2010. – С. 50–56.

Листи Євгена Тимченка до Володимира Гнатюка // *Записки Наукового товариства імені Шевченка.* – Т. ССХХІУ: Праці філологічної секції. – Львів, 1992.

Масенко Л. (У)мовна (У)країна / Лариса Масенко // Київ, 2007.

Масенко Л. Мова і політика / Лариса Масенко // Київ, 1999);

Масенко Л. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір / Лариса Масенко // Київ, 2004.

Маяковский В. Долг Украине // В. Маяковский. Соч. в трех томах. – М., 1965.– Том 2.

Найдорожчий скарб. Слово про рідну мову / Упорядник Василь Лучук – Київ, 1990.

Пасемко І. Українська мова прекрасна / Іван Пасемко // Дивослово. – 1995. – Ч. 7. – С.17.

Різників О. Словогрона духу. Новий кореневий словник / Олекса Різників // Одеса, 2015.

Саевич М. Суффиксальное словообразование отглагольных названий субъектов действий в белорусских говорах верхнего течения реки Нарев в Белостокском регионе (Польша) / Михаил Саевич // Abstract Book-Тезиси докладов – edited by Stefan Warchoł / 3 International Congress of Dialectologists and Geolinguists. Lublin, Juli 24-29, 2000.– Lublin: Maria Curie-Skłodowska Uniwerszity, 2000.

Синявський О. Коротенька практична граматика української мови для дорослих / О. Синявський. – Харків : Вид-во „РУХ“, 1918.

Сімович В. Граматика української мови для самонавчання в допомогу шкільній науці. Друге видання з одмінами і

додатками / Др. Василь Сімович. – Київ–Ляйпціг : Українська накладня [б.р.] (встановлено, що вона була видана в 1921 році).

Тичина П. Квітни мово наша рідна // Павло Тичина – Київ, 1971.

Федик О.С., Серажим К.С. Про недуги рідного слова / О.С. Федик, К.С. Серажим // УМЛШ. – 1991. – Ч. 10.

Хвильовий М. Україна чи Малоросія? // Микола Хвильовий. – Твори у двох томах, 1990 – Т.2. – С.604.

Шумило М. Могутня й чарівна / Микита Шумило // Українська мова і література в школі. – 1989. – Ч. 8.

З М І С Т

ВСТУП.....	3
НЕЛЕГКА ДОЛЯ НАШОЇ МОВИ	9
НАШЕ ДИВО КАЛИНОВЕ	12
ЕВФОНІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	31
ЗГУБНИЙ ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ.....	47
Про звертання до людей	54
Як називати проросійські слова та форми в нашій мові?	58
Про деякі правописні питання	65
НАЙГОЛОВНІША ЧАСТИНА МОВИ – ІМЕННИК.....	71
Чи вміємо відмінювати іменники?	73
Про родовий відмінок.....	73
Про давальний та інші відмінники	79
Ще раз про звертання і кличний відмінок	84
Граматичний рід іменників	86
Про іменники із суфіксом -к(а).....	89
Про наголошування деяких іменників	91

УКРАЇНСЬКІ ЧИСЛІВНИКИ.	
ЧИ ВМІЄМО РАХУВАТИ?	93
Як правильно відмінювати числівники?	94
Як утворювати сполучення числівника з іменником	103
Правопис складних слів, першою частиною яких є числівники	107
 МОРОКА З ДІЄСЛІВНИМИ ФОРМАМИ.....	
Про особові форми дієслова	111
Про наголос у дієслівних формах.....	115
Кілька слів про часові форми.....	116
Про наказовий спосіб	118
Про неозначену форму дієслова	121
Про дієприкметники	124
 СЛОВА, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ	
НАШУ МОВУ	
Про тверду і м'яку основи прикметника	131
Про творення та правопис прикметників	134
Про ступені порівняння прикметників	138
 СЛОВА, ЩО ЗАМІНЯЮТЬ ІМЕНА.....	
	142

НЕ ІГНОРУЙМО СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ!	146
Клопіт із прийменником <i>по</i>	146
Про інші прийменники.....	149

ФОНЕТИЧНІ ТА ОРФОЕПІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАШОЇ МОВИ	157
Вимова звуків /ч/ та /в/ (/ʎ/)/.....	158
Вимова звуків /г/, /ґ/.....	162
Вимова ще деяких звуків.....	165
Специфічна фонетична риса української мови..	171

РОСІЙСЬКОМОВНИЙ ВПЛИВ СПОТВОРЮЄ НАШУ МОВУ	174
Про українсько-російські омоніми.....	179
Калькування слів та виразів.....	183
Любий чи любий, правий чи лівий?.....	188
Правильно, слушно, вдало, але не вірно!	192
Увві...кніть світло!.....	194
Лице чи особа? Як рахуєте?	197
Ще деякі безглузді переклади.....	199
І знову кальки	204
Помилки в усіх... на виду?	209
Канцеляризми – заkostenілі мовні кліше	218

І знову ці хибні словосполуки	230
Ще про помилкові словосполучення.....	238
Цих неправильних словосполучень – тьма! ...	243
Ще про фраземи	266
Про пароніми та квазіпароніми	270

СЛОВА-ПАРАЗИТИ В НАШОМУ МОВЛЕННІ	280
---	-----

ЖАРГОНА ЛЕКСИКА В МОВЛЕННІ ДЕЯКИХ ІНДИВІДІВ.....	288
---	-----

ОБСЦЕННА ЛЕКСИКА (ВУЛЬГАРИЗМИ) ...	293
------------------------------------	-----

УКРАЇНСЬКІ ЛАЙКИ ТА ПРОКЛЬОНИ.....	314
------------------------------------	-----

ДЕЩО ПРО СИНТАКСИС НАШИХ РЕЧЕНЬ....	322
-------------------------------------	-----

І НА ЗАВЕРШЕННЯ... ..	329
-----------------------	-----

РОСІЇЗМИ В НАШОМУ МОВЛЕННІ. СЛОВНИК	336
--	-----

ПІСЛЯСЛОВО.....	402
-----------------	-----

СПИСОК ЦИТОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	406
----------------------------------	-----

Науково-популярне видання

Лесюк Микола Петрович

МОВА чи ЯЗИК?

Редагування та комп'ютерна верстка автора
Ігоря Іваньо

НБ ПНУС

813545

Підписано до друку 18.10.2017.

Формат 60x84/32. Ум. друк. арк. 12,09

Гарнітура «Times New Roman». Папір офсет.

Наклад 1000 прим. Зам. № 809.

Видавець: Видавництво «Місто НВ»
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Незалежності, 53.
Тел.: (0342) 55-94-93.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ІФ № 9 від 02.02.2001 р.

Віддруковано: Друкарня «Місто НВ»
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Незалежності, 53.

